

LEADERSHIP AND INNOVATION UNIVERSITY
DECEMBER 12-13, 2022, INNSBRUCK, AUSTRIA

LEADERSHIP AND INNOVATION UNIVERSITY

**MODERN TRENDS IN THE
DEVELOPMENT OF SCIENCE AND
TECHNOLOGY**

PROCEEDINGS OF THE 3rd INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PRACTICAL CONFERENCE

DECEMBER 12-13, 2022, INNSBRUCK, AUSTRIA

UDC 001

Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Modern Trends In The Development Of Science And Technology» (December 12-13, 2022, Innsbruck, Austria). LIU. 2022. 229 P.

Proceedings of the International Scientific and Practical Conference contain scientific articles and reports of doctors of sciences, professors, researchers, scientists, lecturers, teachers, students of different degree levels as well as other interested persons and practitioners from all over the world in different fields.

Articles are published in the author's edition and formatting.

The authors are responsible for the accuracy of the information.

If plagiarism is found, only the authors are responsible.

The editors have the right to make changes that do not change the content and essence of the article.

e-mail: insciencon@gmail.com

New conferences on the website: <https://sciencon.mozello.site/>

©2022 LEADERSHIP AND INNOVATION UNIVERSITY

©2022 AUTHORS OF THE ARTICLES

CONTENTS

TECHNICAL SCIENCES	9
Olena Skuibida, Anastasiia Drab INTERNATIONAL EXPERIENCE OF ADAPTATION TO CLIMATE CHANGE AND POSSIBILITIES OF ITS APPLICATION IN UKRAINE	9
ECONOMIC SCIENCES	17
Poliova N.M., Fimyar S.V., Poliova A.V. METHODS OF ASSESSING RISKS IN THE ACTIVITES OF ORGANIZATIONS	17
Gumenyuk L.S. MODERN RISKS: ANTHROPOGENIC OR NATURAL?	27
Myronets V.V., Mangushev D.V. RESEARCH AND IMPROVEMENT OF MARKETING MANAGEMENT IN INTERNATIONAL CORPORATIONS	32
But T.V. SIGNIFICANT IMPACT OF TOURISM ON THE COUNTRY'S ECONOMY	40
Мироненко М.А., Колісник О.А., Лисенко Т.І., Усіченко І.В. АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПОКАЗНИКІВ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА 10 МІСЯЦІВ 2022 РОКУ	46
Maliuga L.M. INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF MANAGEMENT OF SERVICE FIELD ENTERPRISES.....	51
PEDAGOGICAL SCIENCES	55
Nataliia Vasylyshyna ASSESSMENT CRITERIA FOR UNIVERSITY STUDENTS ACHIEVEMENTS IN FOUR MAIN ENGLISH LANGUAGE ACTIVITIES (LISTENING, READING, WRITING, SPEAKING).....	55
Pustovoyt A.L., Sarychev L.P., Yarmola T.I., Kostrikova Iu. A. INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING IN HIGHER MEDICAL SCHOOL IN TODAY'S CONDITIONS	61

Chorna V. HOW TO MAKE STUDENTS IN PRIMARY SCHOOL MORE TOLERANCE: WAYS FOR THEIR TEACHERS.....	67
Chyzykova I.V., Tokarieva A.V. THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' LEARNER AUTONOMY BY MEANS OF PROJECT ACTIVITIES	71
Zaliznyak A. THE INFLUENCE OF MOBILE GAMES PERSONALITY DEVELOPMENT OF A PRESCHOOLER.....	76
Gorielova O.V. THE ROLE OF GAMES IN THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF PRIMARY SCHOOL	80
Klymenko Y.V. THE ROLE OF ICT TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES EDUCATION ACQUISITIONERS AREAS OF DOCUMENTARY SCIENCE.....	85
PAVLYUK N.P. BUSINESS COMMUNICATION AS THE BASIS OF THE COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF MUSIC ARTS AT ZZSO	93
Chervonska L.M. VALUES OF ACADEMIC INTEGRITY IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS OF HIGHER MUSIC-PEDAGOGICAL AND CHOREOGRAPHIC EDUCATION	100
Titova L.O. THE CURRENT STATE OF FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE MATHEMATICS TEACHERS	106
Korolyuk O.M. ACMEOLOGICAL APPROACH TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS	111
Borotiuk Iwanna INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE: REGULATORY ASPECTS OF THE GOVERNMENTAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS (SEN).....	116
PHILOLOGICAL SCIENCES	123

Ivannikova O. DIALOGUE AS A MEANS OF FORMING LANGUAGE AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY GRADES.....	123
Romaniuk O. EFFECT OF MALE NONVERBAL COURTSHIP BEHAVIOUR ON FIRST IMPRESSION OUTCOME: BINARY LOGIT MODEL.....	130
Kobzei N. W. THE REVOLUTION OF 1917 – 1920 IN UKRAINE ON THE PAGES OF THE LITERARY WORKS OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO	135
PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS	145
Nikolchuk V. V. PHYSICAL EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF WAR AND QUARANTINE RESTRICTIONS.....	145
Ібадова С.В., Камерілов О.Є., Оніщук Л.М. ПЕДАГОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ШВИДКІСНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СПОРТСМЕНІВ З ВЕСЛУВАННЯ НА БАЙДАРКАХ І КАНОЕ ПІД ЧАС ТРЕНУВАННЯ	151
Heta Alla PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE ORGANIZATION OF SPEED AND STRENGTH TRAINING IN SWIMMING.....	159
SCIENCE OF ART	167
Ulanova S.I., Golubtsova L.F., Plutalov S.I., Shevchenko G.O. AUDIENCE PERCEPTION OF THE THEATERIZED PERFORMANCES DURING THE WAR: CULTURAL, SOCIO-POLITICAL CONTEXT	167
PSYCHOLOGICAL SCIENCES	173

Zaika V.M. THE PROBLEM OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH DISORDERS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN MODERN SOCIETY	173
Novak Tatiana PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF STUDENTS AND FEATURES OF THE USE OF BLENDED LEARNING TECHNOLOGIES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE REALITIES OF WAR IN UKRAINE.....	181
LEGAL SCIENCES	187
Zaborovskyy V.V., Manzyk V.V., Stoika A.V. THE NEED FOR THE LAWYER TO TAKE INTO ACCOUNT THE CRITERIA FOR LIMITING ACCESS TO JUSTICE THROUGH THE PRISM OF THE PRACTICE OF THE ECTHR.....	187
AGRICULTURAL SCIENCES	193
Statkevych Olha, Drozda Valentyn FORMATION STARTING POPULATION OF THE ECTOPARASITE OF <i>HABROBRACON HEBETOR</i> (SAY, 1836) (HYMENOPTERA, BRACONIDAE) AND CURING METHODS	193
Sydiakina O.V., Ivaniv M.O. EVALUATION OF FORAGE BEET PRODUCTIVITY WHEN GROWN ON DIFFERENT BACKGROUNDS OF MINERAL NUTRITION	198
Gamajunova V.V., Yermolaev V.M., Baklanova T.V. LEGUMES IN THE SOUTH, MODERN APPROACHES TO GROWING	205
Chursinov, Y.O., Shvets S.S. PECULIARITIES OF GRANULATION PROCESSES - EXTRUSION OF GRAIN MATERIALS WITH BIOLOGICALLY ACTIVE ADDITIVES	211
HISTORICAL SCIENCES	214

Kozak S. Ya. RUS' EMBASSY OF THE ECUMENICAL COUNCIL OF KONSTANZ (1414–1418) IN THE CONTEXT OF RUS' -CZECH RELATIONS	214
Kovalchuk I. V. THE DISCUSSION BETWEEN I. LYSYAK-RUDNYTSKY AND O. PRITSAK REGARDING PERIODIZATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL MOVEMENT: THE HISTORIOGRAPHICAL DIMENSION.....	221
PHARMACEUTICAL SCIENCES	228
Куценко Н.П., Агаєва Х.Е. ЕХІНАЦЕЯ ПУРПУРОВА ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ГРВІ. ЛІКАРСЬКИЙ ЗАСІБ «ІМУНОПЛЮС».....	228

Olena Skuibida, Anastasiia Drab

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF ADAPTATION TO CLIMATE CHANGE AND POSSIBILITIES OF ITS APPLICATION IN UKRAINE

National University Zaporizhzhia Polytechnic

Abstract. Adaptation to the consequences of climate change is fitting to existing or expected conditions, early resolution of problems arising as a result of climate change. This topic has appeared quite often on the political agenda of Ukraine and the whole of Europe in the last few years. It is very important to create an effective coordination mechanism for adaptation, to define the powers and functions of state bodies in this area. It should concern the national, regional and city levels.

Keywords: climate change, prevention of climate change, adaptation to climate change, environmental security.

Introduction. Unprecedented changes in the atmosphere, hydrosphere, cryosphere, lithosphere and biosphere of our planet caused rapid changes in the surface temperature. Their main cause is technogenic human activity. Over the past decades, changes in the climate system have gone far beyond the boundaries of a scientific problem and affect not the environment only, but all the sectors of the economy, health and safety of life. The fight against climate change is a strategic Goal No. 13 „Climate action“ for sustainable development of the United Nations [1]. The main negative consequences of climate change manifested in cities include a strong increase in air temperature and heat stress, a decrease in the area and disturbance of the species composition of urban green zones, an increase in extreme weather conditions, spontaneous hydrometeorological phenomena, a change in the thermal regime and structure of precipitation, flooding, decrease quantity and deterioration of the quality

of drinking water, disruption of the normal functioning of the city's energy systems, an increase in the number of infectious diseases and allergic manifestations, etc.

During the last two decades, the change in the average annual air temperature in Ukraine was three times faster than the global temperature change. The last five years turned out to be the warmest for the entire period of instrumental weather observations [2]. As a result of such changes, the thermal regime, humidification regime and wind regime have significantly changed in Ukraine, the frequency and intensity of dangerous weather phenomena has increased. However, these changes were not the same throughout the country and had certain regional characteristics. Accordingly, there is a need to develop a plan of measures to prevent and adapt Ukrainian cities to climate change.

Results and Discussion. In 2013, the European Commission published the Strategy of the European Union (EU) on adaptation to the effects of climate change. In 2021, the European Commission adopted the Communication „Forging a climate-resilient Europe – the new EU Strategy on Adaptation to Climate Change“ [3]. The Adaption Strategy lists the impacts of climate change, as well as specific measures and actions for adaptation to climate change, calling for specific comprehensive or sectoral adaptation measures at the level of the EU or EU countries. The strategy addresses the global impacts of climate change, such as supply chain disruptions and limited access to supplies of materials, energy and food, as well as minimise vulnerability to the impacts of climate change, in line with the Paris Agreement. The overall goal of the EU Adaptation Strategy is to increase resilience to climate change, i.e. increase readiness and ability to respond to climate change impacts at local, regional, national and EU levels. Based on the positive results of the „Adaptation Strategies for European Cities“ pilot project, the European Commission continues its policy of supporting urban adaptation strategies. Adaptation measures in cities should be developed taking into account other areas of EU policy based on the model of the the Global Covenant of Mayors for Climate & Energy.

The European Climate Adaptation Platform Climate-ADAPT was created, containing the latest information on climate change adaptation activities implemented in the EU, as well as some tools to support such policies [4].

The ISO 14090:2019 standard „Adaptation to climate change - principles, requirements and guidelines“ is the first in a series of ISO standards designed to help organizations assess the impact of climate change and develop plans for effective adaptation [5].

Currently, there are many types of adaptation of cities to climate change. Considering the fact that the development of humanity and technologies does not stand still, the development of species and adaptation mechanisms does not stand either. One of the modern and main types of adaptation to climate change is the development of a strategy. Adaptation should mainly be aimed at building the environment, infrastructure, services, strategies, concepts and plans. In general, adaptation measures can be divided into technological (gray), which involve the introduction of innovations and technological solutions, and natural (green), which are based on the use of natural elements.

Many countries of the world have developed their strategies for adaptation to climate change, positive examples of which are useful for the implementation of measures to combat climate change in Ukraine. For example:

- in France, the following projects have been developed to combat the heat: “Agroforestry: Agriculture of the future? The case of Montpellier” (pilot project on the combined use of trees and cereals in agriculture) and the „Paris Strategy to combat heat waves” (prevention and information measures for vulnerable population groups) [6];

- in Germany, a strategy for adaptation during landslides “Climate Change Adaptation of Transport Infrastructures in Germany” [7] and “Development of green corridors for the inflow of fresh air and overcoming the heat island of the Stuttgart region” program (creation of the Climate Atlas, assignment of lands to protection zones, greening the territory) [8] were adopted;

- among the most extensive in Spain are the Master Plan for the development of trees in Barcelona “Trees for living. Barcelona Tree Master Plan 2017-2037” [9] and

the case study on overcoming water scarcity in Zaragoza (information campaigns and economic incentives, pilot technologies for saving water) [10];

- in Portugal, the “Tamera project” for natural water reserves and water retention landscape at the Tamera farm was introduced (the creation of a natural water reserve was implemented in order to counteract increasing erosion, desertification and droughts) [11];

- in Denmark, the strategy “Copenhagen Climate-Resilient Neighbourhood strategy” (the introduction of bicycle paths that act as storm water channels, as well as water towers and channels that carry water from the area to the harbor), as well as the strategy for managing of heavy rains and by downpours in Copenhagen “Cloudburst Management Plan” (opening of streams, construction of new channels, creation of lakes, additional green zones, use of roads with high curbs to direct rainwater) [12, 13] has been developed;

- in Austria, within the framework of the “Green and Blue Space Adaptation for Urban Areas and Eco Towns GRABS” project, the Styria Province Climate Change Adaptation Action Plan was adopted [14];

- in Slovenia the “Radiation Protection and Nuclear Safety program” (adaptation to heat and solar activity) [15] is held annually.

The European Forest Fire Information System was implemented in the EU [16]. The purpose of its creation was to consolidate information on forest and steppe fires. The system shows operational map information about fires; the system includes data on past fires and weather conditions that preceded fires, as well as modules for calculating fire damage.

Despite the fact that mechanisms for both mitigation and adaptation to climate change must be implemented at all levels, the implementation of adaptation measures at the local level is particularly important. This is because most of the impacts of climate change can be felt at the level of cities, and the readiness of a city or region to resist or adapt to these impacts can play a decisive role. At the local level, there are usually several strategies and plans that include specific measures to reduce vulnerability to the impacts of climate change. The European experience has proven

the important role of developing a plan to create a strategy for adaptation to the effects of climate change. It should include the following basic steps:

- Step 1 – future expected impacts of climate change are determined and conditions for successful adaptation are defined;
- Step 2 – the vulnerability of the territory is assessed;
- Step 3 – directions of this strategy are determined;
- Step 4 – certain adaptation measures are selected and implemented.

The most negative potential consequences at the local level are an increase in the average annual temperature and the occurrence of heat waves; strong storms, winds and hurricanes; a decrease in the amount of precipitation and an increase in the frequency of intense torrential rains.

It is very important that the effects of climate change being understood by the general population. Thus, in 2020, organizations of the Ukrainian Climate Network conducted an all-Ukrainian sociological survey “Climate Change and Climate Adaptation”. The purpose of the survey was to assess the vulnerability to climate change of different regions of Ukraine directly from the point of view of the population and to collect community proposals on ways to adapt to the consequences of climate change, for further consideration in the creation of local and state climate adaptation programs [2]. According to the results, the most vulnerable are agriculture, forestry and water resources, which need the support of the government as a priority. The survey also showed that the general population of Ukraine understands that in order to reduce the negative impact of climate change in cities and communities, it is necessary to implement effective adaptation measures.

For consultations with the public, the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources published its project “Strategies for environmental security and adaptation to climate change”.

Conclusions. Nowadays, Ukraine needs to align its climate policy and legislation with the European Green Deal. It is important to strengthen cooperation with the EU in the areas of energy efficiency, the development of hydrogen energy and renewable energy sources, the transformation of the coal sector, and the development

of a national system for trading quotas for greenhouse gas emissions in order to achieve a low-carbon and post-war recovery of Ukraine.

According to the assessment of experts [17], the issue of climate change, including adaptation to climate change, was not properly reflected in the legislation of Ukraine yet. There is no law in Ukraine that defines the role and powers of the state body issues of climate change and adaptation to it. The current laws of Ukraine do not define the powers of local executive authorities and local self-government in the field of adaptation to climate change.

Ukraine should implement effective monitoring of all emissions, oblige enterprises to reduce greenhouse gas emissions, increase the level of responsibility for violations of environmental legislation by increasing fines, and effectively manage forests. These measures, together with others, should be implemented within national, regional and local climate change adaptation plans.

References

1. The 17 goals. <https://sdgs.un.org/goals>.
2. Oksana Maryuk, Tetyana Zhavzharova, Maryna Tsygryk, Evgeny Kolishevskyi, Mykola Skidanyuk, Olga Fursik (2020). Climate change and climate adoption. All-Ukrainian sociological poll [in Ukrainian].
3. EU Adaptation Strategy. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/adaptation-climate-change/eu-adaptation-strategy_en.
4. Climate ADAPT. <https://climate-adapt.eea.europa.eu/>.
5. ISO 14090:2019 “Adaptation to climate change — Principles, requirements and guidelines” (2019). <https://www.iso.org/standard/68507.html>.
6. Montpellier, France: Agroforestry: Agriculture of the future? The case of Montpellier. <https://oppla.eu/casestudy/18469>.
7. Klose, M., Auerbach, M., Herrmann, C., Kumerics, C., Gratzki, A. (2017). Landslide Hazards and Climate Change Adaptation of Transport Infrastructures in Germany. In: Sassa, K., Mikoš, M., Yin, Y. (eds) Advancing Culture of Living with

Landslides. WLF 2017. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-59469-9_48.

8. Stuttgart: combating the heat island effect and poor air quality with ventilation corridors and green-blue infrastructure. <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/metadata/case-studies/stuttgart-combating-the-heat-island-effect-and-poor-air-quality-with-green-ventilation-corridors>.

9. Supporting urban greening and social justice in the city of Barcelona. <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/metadata/case-studies/barcelona-trees-tempering-the-mediterranean-city-climate>.

10. Zaragoza: combining awareness raising and financial measures to enhance water efficiency. <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/metadata/case-studies/zaragoza-combining-awareness-raising-and-financial-measures-to-enhance-water-efficiency>.

11. Tamera water retention landscape to restore the water cycle and reduce vulnerability to droughts <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/metadata/case-studies/tamera-water-retention-landscape-to-restore-the-water-cycle-and-reduce-vulnerability-to-droughts>.

12. The economics of managing heavy rains and stormwater in Copenhagen – The Cloudburst Management Plan <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/metadata/case-studies/the-economics-of-managing-heavy-rains-and-stormwater-in-copenhagen-2013-the-cloudburst-management-plan>.

13. Copenhagen Climate-Resilient Neighbourhood strategy <https://use.metropolis.org/case-studies/copenhagen-climate-resilient-neighbourhood-strategy#casestudydetail>.

14. Green and Blue Space Adaptation for Urban Areas and Eco Towns. <https://keep.eu/projects/491/Green-and-Blue-Space-Adaptati->

EN/#:~:text=The%20Green%20and%20Blue%20Space%20Adaptation%20for%20Urban,member%20states%20in%20the%20context%20of%20climate%20change.

15. Radiation Protection and Nuclear Safety in Slovenia. <https://www.gov.si/en/state-authorities/bodies-within-ministries/slovenian-radiation->

protection-administration/about-the-slovenian-radiation-protection-administration/annual-reports-on-radiation-protection-and-nuclear-safety-in-slovenia/.

16. European Forest Fire Information System EFFIS.
<https://effis.jrc.ec.europa.eu/>.

17. Victoria Yashkina & Zoryana Kozak (2021). Institutional and legal basis of adoption to climate change in Ukraine [in Ukrainian].

Польова Н.М., Фімяр С.В., Польова А.В.

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ

Poliova N.M., Fimyay S.V., Poliova A.V.

METHODS OF ASSESSING RISKS IN THE ACTIVITIES OF ORGANIZATIONS

Анотація. Розглянуто основні методи оцінювання ризиків та визначено, що серед усього різноманіття застосовуваних методів можна вибрати найбільш відповідний цілям дослідження, або ж комбінацію методів. Для оцінки конкретного виду ризику необхідно обирати той метод, за допомогою якого можна найбільш точніше оцінити ступінь ризику.

Отже, визначення розміру ризику є дуже важливим, для процесу правильного його керування, що здійснює значний вплив на результати діяльності підприємства. Тому дуже важливо визначитись із методологією оцінки ризику, враховуючи усі фактори господарської діяльності (сферу обслуговування, досвід роботи у минулому, фінансові показники діяльності). Кількісні методи оцінки ризиків мають бути найголовнішим елементом у системі управління ризиками, адже правильна та точна оцінка в даний момент часу, значно зменшить витрати, як ресурсні так і людські, у майбутньому.

Ключові слова: кількісні методи, якісні методи, ризик– менеджмент, підприємницькі ризики, оцінка ризиків

Abstract. Thus, among the variety of applied methods, it is possible to choose the most appropriate one for the purposes of the research, or a combination of methods. To assess a specific type of risk, it is necessary to choose the method that allows the most accurate assessment of the degree of risk.

Therefore, determining the size of the risk is very important for the process of its correct management, which has a significant impact on the results of the enterprise. Therefore, it is very important to decide on the risk assessment methodology, taking into account all factors of economic activity (service area, past work experience, financial indicators of activity). Quantitative risk assessment methods should be the most important element in the risk management system, because a correct and accurate assessment at this moment in time will significantly reduce costs, both resource and human, in the future.

Keywords: quantitative methods, qualitative methods, risk management, business risks, risk assessment

Для сучасного етапу розвитку економіки України характерні динамічність і суперечливість ринкових перетворень, що породжують ризикові ситуації. Ефективність діяльності підприємств залежить від того, наскільки якісно вони будуть оцінювати ці ризики, як точно зможуть передбачити й урахувати появу ситуацій, що ведуть до втрат.

Події, які сьогодні складаються в господарському житті, зокрема світова фінансова криза та воєнні дії, спонукають до прийняття нових рішень в діяльності суб'єктів господарювання. Хоча більшість видатних економістів, провідних і кваліфікованих спеціалістів стверджують, що зараз кризові явища мають тенденцію до спаду, все одно ми не повинні виключати можливість їх повторення. Таким чином, у майбутньому слід бути готовими до виникнення нових криз в силу циклічності розвитку економіки. Тому необхідно зробити усе можливе, аби уникнути або мінімізувати такий хід розвитку подій в наступних роках. Усе це безпосередньо пов'язане із фінансовими ризиками, що не були враховані, реалізувалися в реальності і певною мірою призвели до розвитку світової фінансової кризи. Будь-яка фінансова діяльність пов'язана з ризиком, тому питання управління підприємницькими ризиками набуває останніми роками дедалі більшої актуальності.

У таких умовах актуальним є формування нового підходу до аналітичного забезпечення управління ризиками на основі вдосконалення концепції ризик-менеджменту, що враховує невизначеність поведінки та динамічність зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища організації, та дозволяє своєчасно виявити та нейтралізувати проблемні ситуації за допомогою сучасних технологій та інструментів менеджменту.

Актуальність удосконалення теорії ризик-менеджменту та її практичного застосування обумовлена необхідністю розробки та впровадження концептуальних положень адаптивної динамічної моделі ризик – менеджменту в організаціях; недостатньою розробленістю науково-методичної бази ризик-менеджменту; відсутністю загально визнаної концепції, інструментарію, моделей ризик-менеджменту; необхідністю розробки методичних та практичних рекомендацій щодо формування стійкості системи ризик-менеджменту в умовах невизначеності розвитку ринкової кон'юнктури.

Той тип управління, що сформувався у сучасній економіці, ґрунтується на комплексному підході до навколишнього середовища та внутрішніх факторів, що здійснюють вплив на функціонування підприємства. Успішність суб'єкта господарювання залежить від того наскільки точно буде вимірний ступінь ризику на який наражається він в процесі своєї діяльності. Процедура визначення ризику є одним з головних елементів тактики ефективного ризик-менеджменту.

Аналіз наукових джерел доводить, що підприємницькі ризики більшістю авторів досліджуються на рівні підприємства або окремого інвестиційного проекту. На нашу думку, такий підхід є досить обмеженим. Не менш важливою є оцінка підприємницьких ризиків на макроекономічному рівні, оскільки саме зниження ступеню невизначеності на рівні окремих територіальних або галузевих угруповань може підвищити ефективність діяльності підприємств.

Методи оцінки підприємницьких ризиків, що були розроблені фахівцями таких компаній, як «Rund», «BERI», «CRG», зараз стали загальнопоширеними у країнах ринкової економіки. Так, компанія «Rund» виділяє наступні групи факторів ризику:

- соціально-політичні;
- економічні;
- зовнішніх платіжних балансів (валютні).

При оцінці підприємницьких ризиків в Україні доцільно вносити певні корективи в ці методи оцінки ризиків. Для найбільш повного врахування особливостей української економіки необхідно обирати власні критерії оцінки, виходячи із значущості та пріоритетності факторів ризику.

При проведенні оцінки та вимірювання ризику необхідно застосовувати комплексний підхід, що ґрунтується на якісному та кількісному аналізі:

- якісний аналіз – полягає в ідентифікації джерел ризику;
- кількісний аналіз – полягає у визначенні кількісного розміру даного ризику.

Якісний аналіз інвестиційного ризику вимагає ґрунтовних знань, досвіду, головна мета – визначити чинники і зони ризику, після чого ідентифікувати всі можливі ризики.

Для кількісного визначення ризиків в науковій літературі пропонується широкий спектр методів оцінювання, які в узагальненому вигляді поділяються на фундаментальні методи та економіко-математичне моделювання.

Фундаментальні методи спрямовані на довгострокові перспективи і базуються на макроекономічних показниках, найбільшого практичного застосування набули такі методи:

- статистичний метод;
- аналітико-розрахунковий метод;
- метод експертних оцінок;
- рейтинговий метод;
- нормативний метод;
- метод використання аналогів;
- метод аналізу доцільності витрат.

Переваги та недоліки фундаментальних методів кількісної оцінки ризиків наведені в табл. 1.

Таблиця 1- Переваги та недоліки фундаментальних методів кількісної оцінки підприємницьких ризиків

Метод	Переваги	Недоліки
Статистичний метод	Можливість одержання найбільш повної кількісної картини про рівень ризику	Не аналізуються джерела походження ризику (ризик береться як цілісна величина), тобто ігноруються мультискладові ризику. Необхідна наявність достатньо повної статистичної інформації. Невисока точність оцінки
Нормативний метод	Простота розрахунку та оперативність	Невисока точність оцінки Не дає можливості врахувати всі нюанси конкретної ситуації
Метод експертних оцінок	Можливість оцінки тих видів ризику, ймовірність генерації яких іншими методами оцінити неможливо. Простота розрахунку	Здобуті результати носять суб'єктивний характер, що зумовлює відсутність гарантій вірогідності отримання незалежної експертної оцінки. Невисока точність оцінки
Аналіз доцільності витрат	Можливість пошуку шляхів зниження ризику через статтю витрат з максимальним ризиком	Не аналізуються джерела походження ризику (ризик береться як цілісна величина), тобто ігноруються мультискладові ризику
Рейтинговий метод	Використання методу не передбачає аналізу великих масивів даних, тому оцінка мінімально залежить від широти інформаційного контуру; одразу відбувається ранжування отриманого результату за певною шкалою; обсяг необхідних математичних знань — в межах елементарних розрахунків	У процесі розробки життєздатної системи рейтингової оцінки виникає проблема вибору еталону для порівняння
Аналітичний метод	Можливість проведення по-факторного аналізу параметрів, які впливають на ризик, виявлення подальших напрямів його зниження	Невисока точність оцінки Не дає можливості врахувати всі нюанси конкретної ситуації
Метод аналогів	Можливість використання попереднього досвіду робіт за відсутності чіткої бази для порівняння, що не відповідає сучасним вимогам	Ігнорування фактору постійного розвитку будь-якої діяльності

Перевагами формальних методів оцінки слід визнати простоту розрахунків, відсутність необхідності в точній інформації і в застосуванні комп'ютерних розрахунків; дані методи використовуються, коли інші інструменти оцінки неприйнятні; експертні методи дозволяють врахувати

можливі похибки, наслідки впливу несприятливих факторів та виникнення екстремальних ситуацій як джерела потенційного ризику; застосовується як на окремих стадіях життєвого циклу проекту, так і у складних інвестиційних процесах.

До недоліків слід віднести суб'єктивність оцінок (якість експертних оцінок залежить від кваліфікації експертів); складність методу аналогій полягає в правильному підборі аналога, тому відсутні формальні критерії, що дозволяють оцінити ступінь аналогічності ситуацій, труднощі аналізу сценаріїв зважають визначити якісні відмінності більшості подібних ситуацій, в неможливості оцінити точність, з якою рівень ризику аналогічного проекту можна прийняти за ризик розглянутого, у відсутності методичних розробок оцінки ризику. В експертному методі порівняння об'єктів здійснюються за кількома показниками, і результати можуть бути неоднозначними, попарне ранжування неможливо застосувати, якщо список об'єктів залишається відкритим.

До найбільш поширених методів економіко-математичного моделювання слід віднести:

- метод коригування норми дисконту;
- аналіз чутливості критеріїв ефективності;
- метод сценаріїв;
- аналіз імовірнісних розподілів потоків платежів;
- дерево рішень;
- метод Монте-Карло (імітаційне моделювання);
- метод критичних значень.

За допомогою методу коригування норми дисконту здійснюється приведення майбутніх потоків платежів до теперішнього моменту часу (дисконтування інвестиційних потоків), але він не дає ніякої інформації про ступінь ризику (можливі відхилення результатів). При цьому отримані результати істотно залежать лише від величини надбавки за ризик. Дві основні проблеми, що виникають при використанні WACC в ролі ставки дисконту, пов'язані з тим, що показник WACC не враховує відмінність в ризиках різних

інвестицій; також показник WACC реагує на зміну структури і масштабу інвестицій. Незважаючи на зазначені недоліки, метод коригування норми дисконту широко застосовується в інвестиційній практиці.

Аналіз чутливості. Даний метод застосовується для оцінки впливу окремих вихідних факторів на кінцевий результат діяльності. Головним недоліком даного методу є припущення, що зміна одного фактора розглядається ізольовано, тоді як на практиці всі ризикоутворюючі чинники в тій чи іншій мірі корелюються.

В даний час в теорії та практиці одним з найбільш поширених методів оцінки в умовах нестабільного зовнішнього середовища є метод сценаріїв. Даний метод передбачає прогнозування варіантів розвитку зовнішнього середовища і розрахунок оцінок ефективності для кожного сценарію. Методика передбачає побудову «песимістичного», «найбільш ймовірного» та «оптимістичного» сценаріїв, які надають можливість приблизно оцінити розкид результатів інвестування при погіршенні економічної ситуації.

В цілому метод дозволяє одержувати досить наочну картину для різних варіантів, а також надає інформацію про чутливість і можливі відхилення, а застосування програмних засобів типу Excel дозволяє значно підвищити ефективність подібного аналізу шляхом практично необмеженого збільшення числа сценаріїв і введення додаткових змінних.

Аналіз імовірнісних розподілів потоків платежів. Застосування даного методу аналізу ризиків дозволяє отримати корисну інформацію про очікувані значення прибутковості та чистих надходжень від інвестицій, а також провести аналіз їх імовірнісних розподілів

Метод побудови «дерева рішень» схожий з методом сценаріїв, заснований на побудові багатоваріантного прогнозу динаміки зовнішнього середовища. На відміну від методу сценаріїв він припускає можливість прийняття рішень, що змінюють хід реалізації проекту (здійснення вибору) і особливу графічну форму представлення результатів ("дерево рішень").

Імітаційне моделювання (метод Монте-Карло) являє собою серію чисельних експериментів, завдання яких – отримати емпіричні оцінки ступеня

впливу різних чинників (вихідних величин) на деякі залежні від них результати (показники). Метод дозволяє оцінити вплив одночасної зміни значень декількох вихідних параметрів на вартість об'єкта інвестування.

Даний метод особливо зручний для практичного застосування тим, що вдало поєднується з іншими економіко-статистичними методами та іншими методами дослідження операцій. В результаті використання методу отримуємо інтегральну оцінку рівня інвестиційного ризику. На початковому етапі проведення імітаційного моделювання з оцінки ризику необхідно вибрати ключові фактори інвестування (це можна зробити за допомогою аналізу чутливості). Потім визначаються максимальне і мінімальне значення ключових факторів, і задається характер розподілу ймовірностей

Метод критичних значень припускає знаходження тих значень змінних (факторів), що перевіряються на ризик, які призводять розрахункову величину відповідного критерію ефективності інвестицій до критичної межі (аналіз беззбитковості).

Метод аналізу ієрархій – методологічна основа для вирішення задач вибору альтернативних інвестицій за допомогою їх багатокритеріального рейтингування.

Метод дозволяє провести аналіз проблеми, провести збір даних з проблеми, оцінити суперечливість даних і мінімізувати її, провести синтез проблеми прийняття рішення, дозволяє організувати обговорення проблеми, сприяє досягненню консенсусу, дозволяє оцінити важливість врахування кожного рішення і кожного чинника, що впливають на пріоритети рішень, оцінити стійкість прийнятого рішення. До недоліків методу відносять той факт, що збір даних для підтримки прийняття рішення здійснюється, головним чином, за допомогою процедури парних порівнянь

Нечітко-множинний аналіз застосовується, переважно, як альтернатива імовірнісним і статистичним розрахункам. Головним недоліком останніх є те, що в більшості практичних завдань обсяг вихідної інформації не є достатньою для

його статистичної обробки, що може спричинити похибки у кінцевому результаті.

Таким чином, серед усього різноманіття застосовуваних методів можна вибрати найбільш відповідний цілям дослідження, або ж комбінацію методів. Для оцінки конкретного виду ризику необхідно обирати той метод, за допомогою якого можна найбільш точніше оцінити ступінь ризику.

Отже, визначення розміру ризику є дуже важливим, для процесу правильного його керування, що здійснює значний вплив на результати діяльності підприємства. Тому дуже важливо визначитись із методологією оцінки ризику, враховуючи усі фактори господарської діяльності (сферу обслуговування, досвід роботи у минулому, фінансові показники діяльності). Кількісні методи оцінки ризиків мають бути найголовнішим елементом у системі управління ризиками, адже правильна та точна оцінка в даний момент часу, значно зменшить витрати, як ресурсні так і людські, у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Білик О.І. Механізми регулювання та інструменти оцінювання соціальних ризиків: монографія / О.І. Білик. – Львів : «Растр -7», 2020 – 396 с.
2. Гранатуров В. М., Литовченко І. В., Харічков С. К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / за наук. ред. В.М. Гранатурова. Одеса: Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досл. НАН України, 2003. 164 с.
3. Збарський В. К., Липовяк-Мелкозьорова А. І. Природа ризику, його джерела, критерії та оцінка. Економіка АПК. 2011. № 8. С. 61-65.
4. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: [навчальний посібник]. - 2-ге вид., доп. і перероб. / С.М. Ілляшенко. - К. : Центр навчальної літератури, 2004. - 220 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Польова Наталія Миколаївна – к.е.н., доцент, директор, Черкаська філія Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», ORCID 0000-0002-5140-2136;

Філяр Світлана Володимирівна – к.е.н., доцент, Черкаська філія Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», ORCID 0000-0003-432-2587;

Польова Анастасія Василівна – старший викладач, Черкаська філія Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет».

Гуменюк Л.С.

РИЗИКИ СУЧАСНОСТІ: АНТРОПОГЕННІ ЧИ ПРИРОДНІ?

Gumenyuk L.S.

MODERN RISKS: ANTHROPOGENIC OR NATURAL?

Анотація. Глобальна криза, спричинена наслідками COVID-19, змусила більшість учасників економічних відносин розглядати всі можливі ризики при побудові стратегій та планів. Тому актуальність роботи визначається необхідністю окреслення підходу до визначення джерел та характеру ризиків. Розроблено глобальний рейтинг ризиків у коротко-, середньо та довгостроковому періоді. Охарактеризовано ключові сучасні антропогенні та природні ризики. Запропоновані рекомендації по ідентифікації та аналізу ризиків для різних управлінських рівнів.

Ключові слова: Ризик, природні ризики, антропогенні ризики, цифровізація.

Abstract. Ризик, природні ризики, антропогенні ризики, цифровізація.

Keywords: The global crisis caused by the consequences of COVID-19 forced most participants in economic relations to consider all possible risks in process of building strategies and plans. Therefore, the relevance of the work is determined by the need to outline the approach to determining the sources and nature of risks. A global rating of risks in the short-, medium- and long-term period has been developed. Key modern anthropogenic and natural risks are characterized. Recommendations for identification and analysis of risks for different management levels are introduced.

Розуміння джерел можливих загроз є основною передумовою для мінімізації ймовірності їх настання. В сучасному світі, який щойно оговтався від наслідків COVID-19, не існує єдиного підходу до систематизації ризиків та визначення ступеню загрози. Саме тому глобальна пандемія стала фатальною для багатьох економічних суб'єктів, які через неготовність до швидкої цифровізації та переходу на дистанційний формат роботи, або зупиняли свою діяльність, або взагалі переставали працювати.

Протягом останніх 20 років регулярно ведуться дискусії в наукових колах щодо основного джерела загроз: чи це наслідки людської діяльності, чи ризики виникають через некерованість природою? Для кращого розуміння важливості глобальних проблем на World Economic Forum 2022 був розроблений перелік найбільш критичних ризиків у найближчі 10 років (Таблиця 1).

Таблиця 1 – Рейтинг ризиків протягом наступних 10 років

Ризик	Позиція в рейтингу		
	Період 0-2 роки	Період 2-5 років	Період 5-10 років
Екстремальна погода	1	2	2
Погіршення умов життя	2	4	-
Кліматичні збої	3	1	1
Соціальні розшарування	4	3	6
Інфекційні захворювання	5	-	-
Погіршення психічного здоров'я	6	-	-
Збої кібер-безпеки	7	8	8
Боргові кризи	8	5	-
Цифрова нерівність	9	-	-
Нищення природи людиною	-	6	5
Геоелектронні протистояння	-	7	9
Втрата біорізноманіття	-	9	3
Криза природних ресурсів	-	-	4
Вимушена міграція	-	-	7

Джерело: складено автором на основі [1].

Варто сегментувати перелічені ризики за характером та джерелом походження. Отже, характер ризику окреслює сферу, на якій стає найбільш помітним ефект при реалізації ризику. Виходячи зі списку запропонованих ризиків на найближчі 10 років виділяємо:

- технологічні ризики (збої кібер-безпеки, боргові кризи, цифрова нерівність, геоекономічні протистояння);
- соціальні ризики (погіршення умов життя, соціальні розшарування, інфекційні захворювання, погіршення психічного здоров'я, вимушена міграція);
- ризики навколишнього середовища (екстремальна погода, кліматичні збої, нищення природи людиною, втрата біорізноманіття, криза природних ресурсів).

Технологічні ризики включають в себе явища по геоекономічних війнах та їх наслідках, пришвидшеній цифровізації та нерівності в кібер-просторі. Особливої уваги тут заслуговують ризики, що пов'язані з «негативним» технологічним прогресом, тобто використання інноваційних надбань проти людства: кібер-атаки, фішингові технології, програми-вимагачі та інше. Соціальні ризики включають всі аспекти людського існування: умови життя, оточення, стан фізичного та психічного здоров'я. Ризики навколишнього середовища нараховують таку саму кількість загроз, як і попередні групи, але при цьому є більш вагомими за можливою шкодою та стосуються природи.

При сегментуванні тих самих ризиків за джерелом походження, можемо виділити дві групи – антропогенну (технологічні та соціальні ризики) та природню (ризики навколишнього середовища). Зрозуміло, що результатами технологічних проривів людини є автоматизація процесів, цифровізація бізнесу та побуту. Але якщо розглядати зворотній бік всіх інновацій, то постає питання: чи справді природні ризики пов'язані лише з природними явищами? Очевидно, що наростаюча некерованість природою спричинена значним втручанням людини у більшість екосистем планети. Це означає, що типове розділення ризиків на антропогенні та природні здійснюється за вторинною ознакою, тобто змінам в навколишньому середовищі передували людські дії.

Також виходячи з даних Таблиці 1 бачимо, що в період через 5-10 років основною групою загроз стануть саме природні явища. Кліматичні збої та екстремальна погода набуватимуть особливого значення через танення льодовиків, глобальне потепління, нетипові рівні опадів, надзвичайні перепади температури, які реалізувались через пришвидшені темпи технологічного розвитку, який не враховує рівень завданої шкоди навколишньому середовищу. Тому для всього населення планети критично важливо розуміти ціну кожної інновації, яка йому пропонується. Задля зменшення навантаження на природу та її ресурси варто розробити рекомендації для різних груп населення, а саме:

- для кожної окремої людини варто розуміти свій рівень споживання та віддачі: це стосується і енергоресурсів, і води, і їжі, і сміття. Тобто має існувати рівність об'ємів споживання та відновлення – від найменшого сортування сміття та переходу на альтернативні джерела енергії до висадження рослин та розведення тварин;

- для компаній та організацій необхідно змінювати процеси виробництва зі зменшенням шкідливих викидів та з переробки відходів, проведення заходів прибирання навколишніх територій та обов'язковими внесками у природоохоронні фонди. У цій категорії має існувати перевищення об'ємів відновлення над споживанням;

- для державного рівня критично важливо проводити «зелену» політику, тобто підвищувати обізнаність населення про існуючі природні ризики та їх наслідки. Мають заохочуватись та винагороджуватись ініціативи по покращенню навколишнього середовища або оптимізації існуючих відносин з екологією.

Отже, будь-який сучасний ризик має антропогенний характер, оскільки саме людський вплив порушив типовий кліматичний та ресурсний стан. Для нівелювання цими ризиками усьому людству необхідно в першу чергу зрозуміти можливу загрозу, а вже після цього реалізовувати програму по їх мінімізації та повному уникненню.

Список використаних джерел

1. World Economic Forum 2022. «The Global Risks Report 17th Edition». URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf.
2. World Economic Forum 2021. «Chief Economists Outlook». URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Chief_Economists_Outlook_November_2021.pdf.
3. WHO. 2021. «Noncommunicable diseases». URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>.
4. World Bank. 2021. «International Debt Statistics 2022». URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/10/11/lowincome-country-debt-rises-to-record-860-billion-in-2020>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Гуменюк Людмила Сергіївна – PhD студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2803-913X>.

Миронець В.В., Мангушев Д.В.
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ
МАРКЕТИНГОМ
У МІЖНАРОДНИХ КОРПОРАЦІЯХ

Myronets V.V., Mangushev D.V.
RESEARCH AND IMPROVEMENT OF MARKETING MANAGEMENT IN
INTERNATIONAL CORPORATIONS

Анотація. На сучасному етапі розвитку світового господарства міжнародний маркетинг є ключовим фактором інтенсивного та інноваційного розвитку підприємства на глобальному ринку. Тому в сучасних умовах об'єктивна оцінка сучасних тенденцій розвитку міжнародного маркетингу є однією з найважливіших передумов підвищення конкурентоспроможності міжнародних корпорацій.

Робота присвячена розробці та обґрунтуванню рекомендацій щодо впровадження інноваційних методів управління маркетингом в міжнародних корпораціях.

Ключові слова: маркетинг, управління маркетингом, маркетинговий менеджмент, інновації в маркетингу.

Abstract. At the current stage of development of the world economy, international marketing is a key factor in the intensive and innovative development of an enterprise on the world market. Therefore, in modern conditions, an objective assessment of modern trends in the development of international marketing is one of the most important prerequisites for increasing the competitiveness of international corporations.

Thesis is focused on the development and substantiation of recommendations for the implementation of innovative methods of marketing management in international corporations.

Keywords: marketing, marketing management, innovations in marketing.

Міжнародний маркетинг – процес планування, організації, контролю та аналізу діяльності з метою впливу на міжнародне ринкове середовище та адаптації до умов, за яких бізнес здійснює свою економічну діяльність більш ніж в одній країні світу.

Незважаючи на те, що за своїм економічним змістом міжнародний маркетинг відповідає усім теоретичним концепціям маркетингу, він має свої особливості, зважаючи на середовище в якому він реалізується, а саме, глобальний ринок. Так, виділяють такі ознаки міжнародного маркетингу:

- 1) складний процес ціноутворення;
- 2) наявність різних видів податкових систем;
- 3) характерні ознаки ринків різних країн;
- 4) специфічні фактори міжнародного маркетингу;
- 5) специфічні види та інструментарій маркетингу в залежності від країни;
- 6) особливості маркетингової діяльності в різних країнах [1].

Сучасна концепція міжнародного маркетингу вимагає всебічного вивчення кон'юнктури світового ринку, а саме змін у потребах суспільства, викликаних розвитком світової торгівлі, науково-технічними відкриттями та відповідними змінами в економіці країн, використанням ринкової інформації та ін. для розробки інноваційних продуктів, здатних задовольнити потреби глобального ринку, які характеризуються високою волатильністю, обґрунтований вибір найкращих методів виходу на зовнішні ринки та створення партнерських відносин для збільшення частки компанії на них.

Таблиця 1 – Характеристика форм міжнародного маркетингу

Форма	Характеристика
Імпортний	маркетингова діяльність, зорієнтована на імпорт товарів або послуг з ринків інших країн
Експортний	маркетингова діяльність з продажу продукції або послуг за кордон, за якої відбувається реальне переміщення товару з однієї країни в іншу
Зовнішньоекономічний	маркетингова діяльність, що ґрунтується на стабільному розвитку та появі можливостей створення підприємством свого представництва на ринках зарубіжних країн
Транснаціональний	маркетингова діяльність транснаціональних корпорацій
Мультирегіональний	форми та методи маркетингової діяльності, що застосовуються підприємствами у процесі виходу на ринку певних регіонів світу або інтеграційних об'єднань
Глобальний	маркетингова діяльність підприємства на глобальному ринку

Джерело: [2]

Головним трендом сучасного розвитку міжнародного маркетингу є його диджиталізація, а саме розвиток таких інструментів маркетингу як онлайн-маркетинг, мобільний маркетинг, маркетинг в соціальних мережах тощо.

За своїм змістом Інтернет-маркетинг – це комплекс цілеспрямованих заходів компанії, пов'язаних з дослідженням ринку шляхом аналізу Інтернет-ресурсів конкурентів, Інтернет-аналітики, виробництва продукції з урахуванням ринкового попиту та можливості просування товару до споживача через Інтернет-каналів, щоб максимізувати прибуток. До переваг інтернет-маркетингу можна віднести можливість більш точного визначення цільової групи, поглибленого аналізу відвідувачів сайту, що дозволяє досягти більш високого рівня конверсії сайту та рентабельності онлайн-реклами.

В даний час найбільш популярні інструменти мережевого маркетингу (Інтернет-маркетингу) в міжнародному маркетингу включають в основному наступні види:

- корпоративна соціальна відповідальність, у результаті якої все більше споживачів готові платити більше за товари чи послуги від соціально відповідальних компаній;

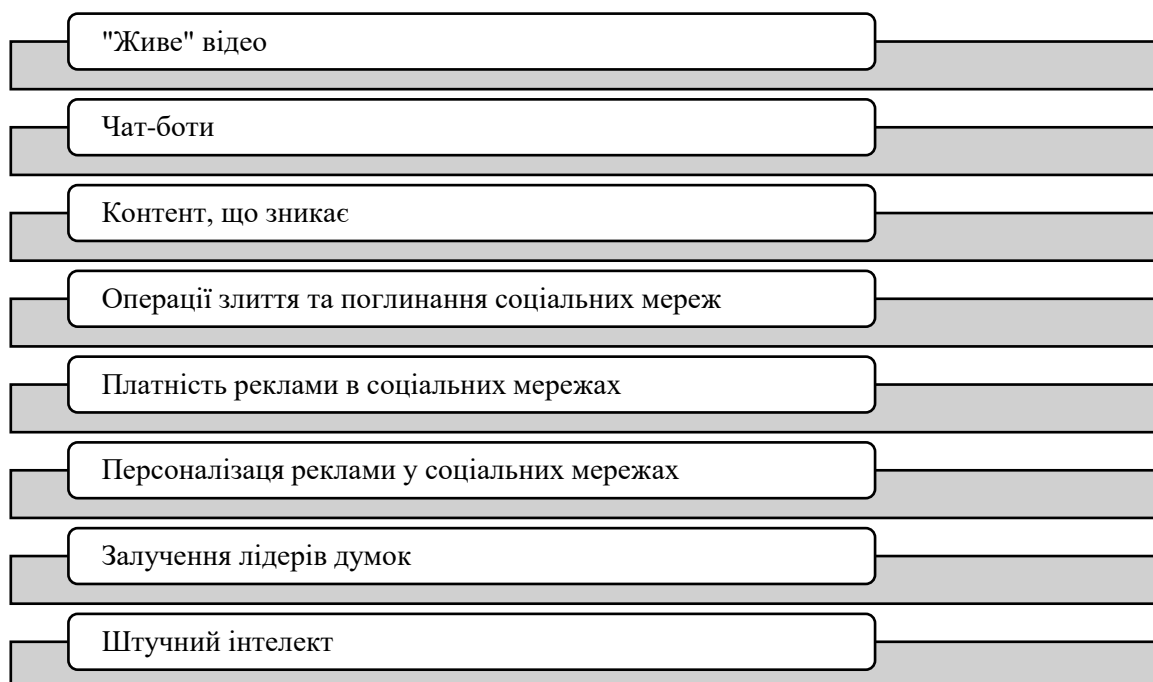
- маркетинг у реальному часі – тепер споживачі очікують негайної відповіді від компаній;

- відео як основна форма контенту;

- гіперсегментація та мікротаргетинг - використання аналізу поведінки споживачів в Інтернеті при розробці маркетингових інструментів;

- Storytelling – використовуйте різні форми доставки контенту, щоб створювати та розповідати історії [3].

Розповсюдження смартфонів серед населення відіграватиме ключову роль у більшості змін, оскільки переважна більшість користувачів соціальних мереж володіють одним або декількома смартфонами та іншими гаджетами, які можуть мати доступ до Інтернету. Тому, розглядаючи можливість використання смартфонів, зараз формується тенденція інтернет-маркетингу. Основною тенденцією останніх років є (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Основні тренди маркетингу в соціальних мережах

Джерело: складено на основі [2]

Ось чому провідні платформи створення контенту експериментують із прямими трансляціями, трансляціями подій і вірусними відео, оскільки цільова аудиторія може дивитися їх прямо зі своїх телефонів. Використання інструментів маркетингової комунікації, таких як чат-боти в Telegram і Facebook, набирають все більшої популярності. Їх перевага в тому, що завдяки автоматизації виконання операцій вони є дуже гнучкими та покращують клієнтський досвід взаємодії з компанією.

Також популярний «контент, що зникає». Snapchat був першим у цьому форматі вмісту, фотоісторії зникали протягом 24 годин. Пізніше цей прийом був відтворений Instagram у формі так званих «історій», де ви публікуєте комбінацію фотографій і відео.

Також активізувалися злиття та поглинання соціальних мереж. Не так давно Facebook придбав WhatsApp і Instagram, Twitter придбав Periscope, а Microsoft стала власником LinkedIn.

Залучення органічного трафіку стає дедалі складнішим, оскільки найбільші соціальні мережі агресивно просувають рекламу та зосереджуються на досягненні та охопленні конкретної цільової аудиторії компанії. Управління маркетинговими процесами стає все більш складним, звідси виникає потреба в автоматизації маркетингу.

Інфлюенсери, блогери, які створюють унікальний контент про подорожі, їжу, одяг, стиль, книги та різноманітні хобі, активно беруть участь у маркетингових комунікаціях і надають рекламодавцям доступ до широкої аудиторії.

У майбутньому очікується збільшення обсягів контенту, створюваного за допомогою нейронних мереж і штучного інтелекту. Ці технології зможуть обробляти зображення, писати текст, відповідати на запитання та складати музику. Так, ШІ вже використовується в таких службах, як рекомендації друзів, і в алгоритмах, які використовуються для вибору вмісту для стрічок новин і

дискусій у Facebook, для вибору вакансій у LinkedIn та для оптимізації пошуку релевантних зображень у Pinterest [41].

За останніми дослідженнями Euromonitor подальші перспективи розвитку міжнародного маркетингу тісно пов'язані з врахуванням у міжнародних маркетингових стратегіях змін, що відбуваються у споживацькій поведінці. Серед них автори дослідження «Новий консьюмеризм» (The New Consumerism) виділяють такі основні 8 трендів (рис. 1.7).

Рис. 1 – Тренди споживацької поведінки

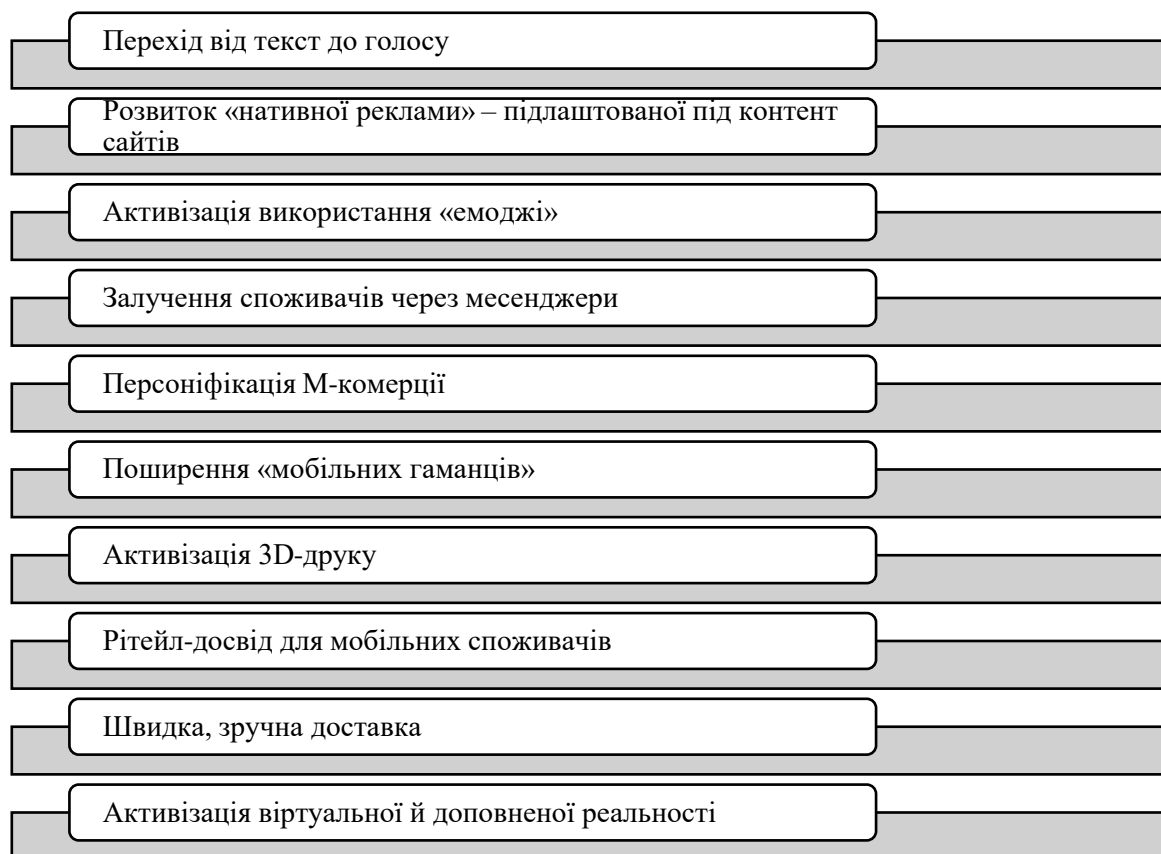
Джерело: складено на основі [1].

PricewaterhouseCoopers прогнозує, що вже до 2025 року надходження від сервісів спільного споживання перевищуватимуть величину 335 млрд. дол. США (для порівняння – доходи країн ЕС від туризму у 2014 році склали 422,6 млрд. дол. США).

Відповідно глобальні компанії повинні враховувати у своїх маркетингових стратегіях цей новий тред споживацької поведінки. Навколо цих укорінених

понять і почала розвиватися нова економічна модель - «шерінгова економіка». Також в маркетингу ця тенденція розглядається як передача товару товару (продаж /оренда) на деяких час. Цю модель бізнесу домовились позначати P2P (англ. Peer-to-peer, рівний-рівному). За такої моделі покупців мають більше можливостей вибору, інструментів, інформації, управляти своїм вибором, а у підприємств-орендарів більше прибутку.

Згідно з дослідженням GlobalWebIndex, молоді люди будуть проводити все більше часу в Інтернеті, заходячи до нього переважно через мобільні пристрої. Тому міжнародним компаніям необхідно змінити свої маркетингові стратегії відповідно до тенденції розвитку мобільного маркетингу та зосередитися на наступних аспектах (рис. 1.10).

Рис. 2 – . Прогнозні тренди мобільного маркетингу

Джерело: складено на основі [6].

Отже, міжнародні компанії мають вже сьогодні удосконалювати власне управління маркетингом, яке буде відповідати сучасним тенденціям на зовнішньому ринку.

Список використаних джерел

1. Аверіна О. Сучасні маркетингові тенденції. *Нова парадигма*. 2020. Вип. 129. С. 92-100.

2. Черней А.І. Основні тенденції розвитку та проблеми інтернет-маркетингу (онлайн-маркетингу). *Тези доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції молодих учених та студентів «Актуальні проблеми та перспективи розвитку маркетингового управління»*. Київ, 2021. С. 148.

3. Новікова Л. В. Маркетингові комунікації як складова маркетингової політики підприємства на міжнародному ринку. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 340-345.

4. Digital Marketing Trends Report URL:
<http://www.smartinsights.com/tag/2016-digital-marketing-trends/>

5. Global customer service barometer URL:
<http://about.americanexpress.com/news/docs/2014x/2014-Global-Customer-Service-Barometer-US.pdf>

6. Warc Trends Toolkit 2018: Identifying top global marketing trends. URL:
<https://www2.deloitte.com/uk/en/pages/technology/articles/warc.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Миронець Вікторія Володимирівна – студентка 2 курсу, магістерського рівня, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна, Харків.

Мангушев Дмитро Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна, Харків.

But T.V.

SIGNIFICANT IMPACT OF TOURISM ON THE COUNTRY'S ECONOMY

Бут Т.В.

СУТТЄВИЙ ВПЛИВ ТУРИЗМУ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН

Abstract. The article presents the most promising tourist destinations in Russia and Ukraine in the post-war period. Examples of the restoration of the tourism industry in the post-war period are given. It is determined that the tourism sector suffered greatly both in Ukraine and abroad as a result of the Russian-Ukrainian war. It turned out that, unlike the negative impact of the war, the tourism sector continues to function. In the course of the study, it is proved that in the context of the restoration of the tourism sector in Ukraine, it is necessary to take into account the positive experience of foreign countries with the restoration of the tourism sector itself, which suffered as a result of crisis phenomena, and especially because of the war. The article reveals the prospects for the post-war restoration of tourism in Ukraine.

Keywords: tourism sector, economy, post-war recovery, tourism activity, war.

Анотація. У статті представлені найбільш перспективні туристичні напрямки в Росії і Україні в довоєнний час. Наведено приклади відновлення туристичної галузі в післявоєнний період. Визначено, що сфера туризму внаслідок російсько-української війни сильно постраждала як в Україні, так і за кордоном. З'ясувалося, що, на відміну від негативного впливу війни, туристичний сектор продовжує функціонувати. У ході дослідження доведено, що в контексті відновлення туристичного сектора в Україні варто враховувати позитивний досвід зарубіжних країн з відновленням саме туристичного сектора, який постраждав в результаті кризових явищ, і особливо через війну. У статті розкриваються перспективи післявоєнного відновлення туризму в Україні.).

Ключові слова: сфера туризму, економіка, повоєнне відновлення, туристична діяльність, війна.

Прибуток від туристичної галузі складає вагомую долю в бюджеті будь якої країни. Серед усіх галузей, за обсягами доходу, туризм посідає третє місце у економіці України. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну туристична галузь знову стала збитковою та досягла показників 2019 року. Якщо порівнювати з 2021 роком, бюджет в 2022 році зможе отримати не більше 10% від попереднього показника. У 2021 юридичні особи сплатили туристичні збори в обсязі 154 млн гривень, ФОП – 90 млн. [1]

Росія посіла 11-е місце ще до пандемії з точки зору туристичних потоків у світі. А Україна посіла 13-е місце. Грунтуючись на даних Всесвітньою туристичною організацією підраховано, що в 2019 році на ці дві країни довелося 75 мільйонів туристичних поїздок, що становить 5% від загального обсягу в світі. Що стосується витрат на туризм, то вклади росіян і українців були ще більшими, склавши в 2019 році 50 мільярдів доларів (близько 8% від загальносвітового обсягу); тільки Росія була сьомим за величиною марнотратом у світі [2].

Але зараз більша частина туристичних потоків з Росії та України до Європи зменшиться, оскільки війна та санкції завдали збитки туристичним маршрутам та економіці обох країн. Найпопулярнішим напрямом в сфері туризму для обох країн була Туреччина. У 2018 році 6 мільйонів російських і 1,4 мільйони українських туристів, що становить 16% від загального числа туристів, які прибули до Туреччини за вказаний період. Однак такі країни, як Таїланд, Китай, Казахстан, все ще можуть бути відкриті для мільйона росіян [2].

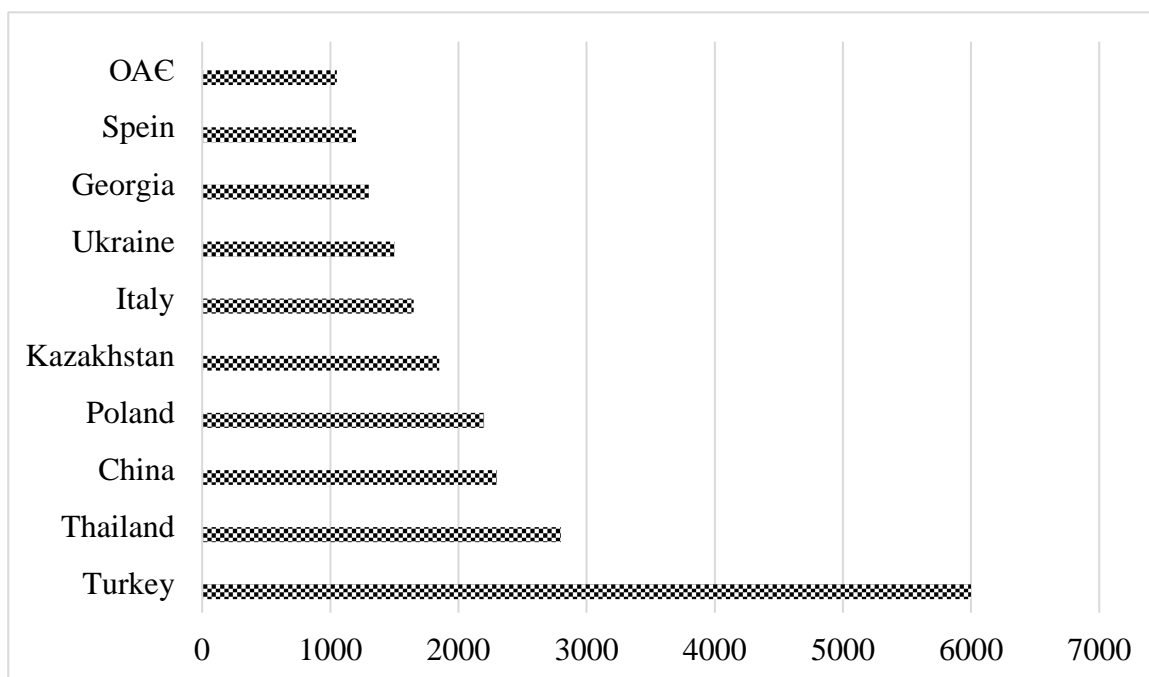
Однак для росіян в'їзд до Польщі та Італії, двох з найбільш популярних напрямків, буде тепер заборонено.

Деякі інші туристичні напрямки постраждають ще сильніше, такі як Кіпр, Чорногорія, Латвія, які мають більш тісні зв'язки з Росією або Україною. В 2019

році на частку росіян припадало 20%, 29% і 36% всіх туристів, які відвідали Кіпр, Чорногорію і Латвію

Тим часом, зниження туристичних витрат буде гостро спостерігатися для таких міст, як Мілан, Лондон та Париж, популярних курортів, як Карлові Вари в Чеській Республіці або Баден-Баден в Німеччині. Ці міста приваблюють найбагатших російських і українських туристів, які витрачають значні кошти на готелі, ресторани і магазини класу люкс.

Туристичні напрямки, які є найкращими для російських туристів у 2018 році наведено на рисунку 1.

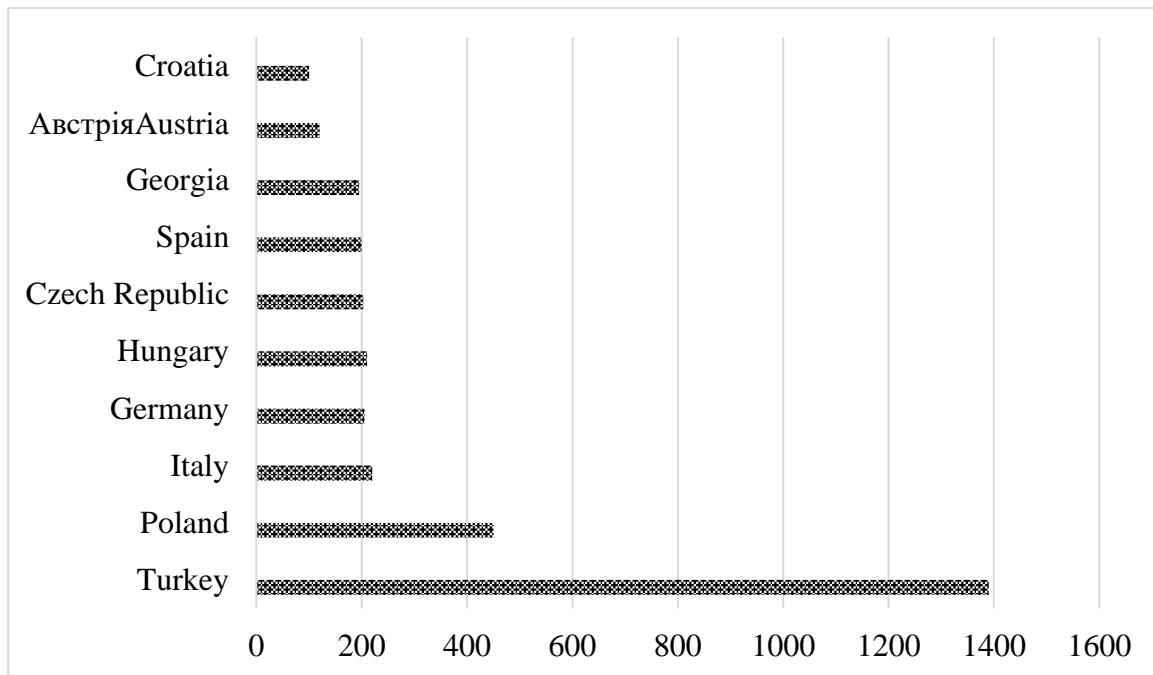

Fig. 1 – Best destinations for Russian tourists, million persons [3]

Tourist destinations that are the best for Ukrainian tourists in 2018 are shown in Figure 2.

Currently, there is no absolutely safe territory for recreation in Ukraine. We suggest using the crisis situation to implement unexpected tourist ideas and take care of restoring the industry even before the end of the war. Recovery depends on the strength of the country's tourism brand Croatia is a prime example. The resorts of this

country were a popular destination back in the days of Yugoslavia, where both residents of other regions of the country and travelers from European countries rested.

Fig. 2 – Best Destinations for Ukrainian tourists [3]

However, after the outbreak of the war in Croatia in 1991, the number of tourists decreased by 75%. And the following year, it began to gradually recover, although the fighting continued. After the war, the fame of a tourist location literally immediately began to return to Croatia. Although the country lost the competition to quieter southern resorts, but after 2000, when the appropriate infrastructure appeared, it became one of the most popular destinations in Europe. In the peak dockside year 2019, Croatia was visited by 21 million tourists.

For comparison, neighboring Albania, which has similar geographical conditions, received only 6.41 million tourists in the same year 2019. And this is despite the fact that there has been no war in this country in recent decades. But there was also no developed tourist brand, because the country remained closed to the public for a long time. This is an important argument that recovering from a war will be easier than building a reputation from scratch.

These examples indicate that in the history of the tourism industry there are many examples when crisis situations became a starting point for the further development of the country.

Dart also suggested involving the Ukrainian Institute of National Remembrance in the development of memorial tourism, in order to respect the victims of the tragedy and the local population who survived traumatic events. Cooperation between state institutions and business, as well as cultural initiatives, will allow us to implement really relevant projects for this difficult topic in the future.

Therefore, even now, when the war continues in Ukraine, it is necessary to maintain interest in the country, which can be joined by all citizens of Ukraine who have gone abroad. You need to share your emotions and get interested in outstanding historical events, cultural heritage and traditions, favorite places and dishes, UNESCO sites, and talk about the country. Advertising companies are always interested in personal stories. The restoration of the tourism industry in Ukraine can start not only with a financing program, but also with a simple conversation. This is where tourism begins.

References

1. Туризм в умовах війни. URL: <https://www.synevir.info> Published by synevir on 21.07.2022
2. How the war in Ukraine will affect tourism. Explore the prospects for Europe's travel sector in 2022 The Economist Intelligence Unit Limited 2022. p.8.
3. UNWTO. Tourism recovery accelerates to reach 65% of pre-pandemic levels. URL: <https://www.unwto.org/>
4. Щоб відродився туризм, зацікавлюйте іноземців Україною вже сьогодні. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3561536-sob-vidrodivsa-turizm-zacikavljute-inozemciv-ukrainou-vze-sogodni.html> 08.12.22

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Бут Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу, Національний університет «Запорізька політехніка», <https://orcid.org/0000-0001-9403-4698>.

Мироненко М.А., Колісник О.А., Лисенко Т.І., Усіченко І.В.
АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПОКАЗНИКІВ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА 10 МІСЯЦІВ 2022 РОКУ

Анотація: Проведено аналіз деяких показників виробничої діяльності підприємств металургійної галузі України за підсумками роботи у січні – жовтні 2022 року. Вказано на вкрай негативну динаміку їхнього розвитку, обумовлену введенням в Україні воєнного стану через нічим не спровоковану військову агресію з боку РФ у лютому 2022 року. Зазначено, що швидке відновлення виробничих показників діяльності металургійних підприємств в Україні можливе лише за умов припинення війни та подальшої політичної волі керівництва держави щодо втілення на практиці низки реформ, спрямованих на дерегуляцію бізнесу в державі, а також суттєвої допомоги світових фінансових інституцій.

Ключові слова: Трубна промисловість, металургійні підприємства, воєнний стан, агресія, падіння виробництва.

Незважаючи на сприятливу кон'юнктуру на світових ринках у другому півріччі 2022 року, вітчизняна металургійна галузь перебувала на етапі зменшення виробничих показників господарської діяльності. Обумовлена така тенденція була триваючою на території України війною з РФ, активна фаза якої розпочалась 24 лютого 2022 року. Нижче ми проаналізуємо деякі показники виробництва у металургійній галузі у січні – жовтні 2022 року.

Перш за все варто наголосити на тому, що перші два місяці 2022 року мали вельми позитивну динаміку розвитку металургійної галузі в Україні [1]. Зокрема, за даними об'єднання підприємств (далі ОП) «Укртрубопром» обсяг випущеної продукції підприємствами трубної галузі був вищим за аналогічні показники 2021 року (табл. 1).

Таблиця 1. Виробництво сталевих труб деяким підприємствами ОП «Укртрубопром» у січні-лютому 2022 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р.

Найменування продукції по підприємствам	січень 2022 р.	січень 2021 р.	лютий 2022 р.	лютий 2021 р.
Труби сталеві, тис. тон				
ТОВ «ІНТЕРПАЙП НЗБТ Ніко Тьюб»	58,2	14,5	42,0	22,5
ТОВ «СЕНТРАВІС ПРОДАКШН ЮКРЕЙН»	1,9	1,5	1,5	1,4
Труби сталеві по Об'єднанню підприємств «Укртрубопром»	67,4	27,6	49,1	42,2

Обумовленні такі показники були збігом низки факторів. По-перше, підприємства трубної галузі України розпродували залишки продукції на складах, яка була виготовлена наприкінці 2021 року. По-друге, світовий ринок почав оговтуватися від корона-кризи й замовники у найкоротші терміни намагалися задовільнити відкладений в умовах пандемії COVID – 19 попит.

Райдужні перспективи розвитку металургійної галузі було зведено до нуля початком війни РФ проти України, шляхом повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Це наочно засвідчує інформація, наведена у табл. 2.

Таблиця 2. Виробництво сталевих труб деяким підприємствами ОП «Укртрубопром» у березні-квітні 2022 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р.

Найменування продукції по підприємствам	березень 2022 р.	березень 2021 р.	квітень 2022 р.	квітень 2021 р.
Труби сталеві, тис. тон				
ТОВ «ІНТЕРПАЙП НЗБТ Ніко Тьюб»	2,9	31,2	16,0	52,5
ТОВ «СЕНТРАВІС ПРОДАКШН ЮКРЕЙН»	0,4	1,5	0,9	1,5
Труби сталеві по Об'єднанню підприємств «Укртрубопром»	67,4	27,6	49,1	42,2

Наступне півріччя 2022 року виявилось для вітчизняних металургів ще більш катастрофічним. Оговтавшись від першого шоку березня 2022 року, металурги України почали нарощувати показники виробничої діяльності й до осені 2022 року галузь демонструвала дещо позитивнішу динаміку розвитку, аніж цього можна було очікувати в умовах повномасштабної війни значної інтенсивності на території України.

Такому результату сприяла низка факторів. По-перше, відбулася повна переорієнтація вітчизняних металургів на заможні ринки країн ЄС та Північної Америки, по-друге, у вересні 2022 року середньозважені світові ціни на сталь [знаходилися](#) на найвищому рівні з вересня 2014 року [2].

Тим не менш, в абсолютних числах вітчизняні підприємства металургійної галузі з січня по жовтень 2022 року виробили 5,84 млн тон сталі проти 17,9 млн тон за аналогічний період минулого року (рис. 1).

Рисунок 1. Показники діяльності металургійних підприємств України за 10 місяців 2022 року за даними ОП «Укрметалургпром» [2].

Таким чином можемо констатувати, що ввиробництво чавуну і сталі металургійними підприємствами України за 10 місяців 2022 року [скоротилося](#) до показників 1995-1996 років [2].

У трубній галузі України ситуація за підсумками 10 місяців 2022 року не така катастрофічна (табл. 3).

Таблиця 3. Виробництво сталевих труб деяким підприємствами ОП «Укртрубопром» за 10 місяців 2022 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р.

Найменування продукції по підприємствам	9 міс. 2022 р.	9 міс. 2021 р.	10 міс. 2022 р.	10 міс. 2021 р.
Труби сталеві, тис. тон				
ТОВ «ІНТЕРПАЙП НЗБТ Ніко Тьюб»	328,1	419,5	368,4	478,2
ТОВ «СЕНТРАВІС ПРОДАКШН ЮКРЕЙН»	8,5	13,0	9,6	14,3
Труби сталеві по Об'єднанню підприємств «Укртрубопром»	357,7	516,9	397,4	579,3

Як випливає з даних, наведених у таблиці 3, падіння виробництва на трубних підприємствах України за підсумками 9 та 10 місяців 2022 року складає 30,8 % та 31,4 % відповідно. Це вдвічі менше, ніж по металургійній галузі вцілому (понад 60 % за даними ОП «Укрметалургпром»), але теж не сприяє швидкому відновленню економіки держави.

Подолання означених вище проблем в умовах повномасштабної війни на території України неможливе. За умови її припинення в осяжній перспективі та при значній фінансовій підтримці міжнародних донорів відновлення знищених основних фондів можливо сподіватись на стрімке зростання виробничих показників у 2023 році. Однак інвестиції будуть мізерними за умови не реформування існуючої регуляторної політики в Україні.

Список використаних джерел

1. Мироненко Н.А., Король Р.Н., Рябец М.А. Анализ некоторых показателей производственной деятельности металлургических предприятий Днепропетровской области в январе – апреле 2022 года // Scientific Collection

«InterConf», (112): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Scientific Progressive Methods and Tools» (June 16-18, 2022). Riga, Latvia: Avots, 2022. – Pp. 41 – 48. Available at: <https://interconf.top/documents/2022.06.16-18.pdf>

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/10/693693/> **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Мироненко Микола Андрійович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Українського державного університету науки і технологій, учений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний та конструкторсько-технологічний інститут трубної промисловості імені Я.Ю. Осади», ORCID 0000-0001-6316-6778.

Колісник Ольга Андріївна – викладач кафедри інформаційних систем і технологій Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Лисенко Тетяна Іллівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Українського державного університету науки і технологій.

Усіченко Ірина Володимирівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Українського державного університету науки і технологій.

Малюга Л.М.

ІННОВАЦІНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ
ОБСЛУГОВУВАННЯ

Maliuga L.M.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF MANAGEMENT OF SERVICE FIELD
ENTERPRISES

Анотація. Розглянуто переваги використання та впровадження управлінської концепції Business Performance Management на підприємствах сфери обслуговування. Наголошено, що вона ввібрала в себе як актуальні управлінські принципи та сучасні технології. Виділено проблемні питання управління бізнесом в сучасних високо конкурентних умовах, що знижують ефективність та конкурентоспроможність підприємств. Означено напрямки вирішення кожної проблеми за допомогою використання концепції Business Performance Management.

Ключові слова: Business Performance Management, ефективність, підприємство.

Abstract. The advantages of using and implementing the management concept of Business Performance Management at enterprises in the service sector are considered. It is emphasized that she has absorbed both current management principles and modern technologies. Problematic issues of business management in today's highly competitive conditions, which reduce the efficiency and competitiveness of enterprises, are highlighted. Directions for solving each problem are defined using the concept of Business Performance Management.

Keywords: Business Performance Management, efficiency, enterprise.

The modern theory and practice of enterprise management requires drastic changes, which is due to the globalization of the world economy, increasing the dynamism of the market environment and increasing competition.

In the modern conditions of the development of enterprises in the service sector of Ukraine, the latest management concepts, such as the concept of Business Performance Management (BPM), are becoming more and more widespread and used. The main purpose of such a system is to provide the functions of collection, systematization and analysis of information necessary for making strategic management decisions.

Business Performance Management (BPM) is based on a process-oriented approach to management decision-making and is aimed at increasing the ability of an enterprise to assess its financial condition and manage the effectiveness of its activities at all levels by uniting owners, managers, personnel and external contractors within the framework of a common integrated management environment.

The management concept of BPM allows smoothing out problem areas that arise in the process of enterprise management [2]:

- the inconsistency of strategy and current activities means that the work of any part of the enterprise should contribute to solving the tasks facing it as a whole. But each division has its own interests, and most often they only partially correspond to the interests of the enterprise. As a result, situations constantly arise when resources are wasted and efficiency decreases. In this case, BPM recommends using "stratégie focus" and, thus, focusing the attention of managers of all levels and all departments on achieving global goals facing the entire enterprise. Of course, divisions will still pursue their local goals, but now these goals will be fully in line with the general line of top management.

- optimization locality is one of the main reasons for the failure of many management system implementation projects based on key performance indicators. BPM approaches this problem from the standpoint of so-called "collaborative

management". Cooperation relations are not simply announced, they have a very specific economic basis. It becomes economically beneficial to cooperate with colleagues, because in the conditions of cooperation, management costs are reduced, and each division increases its chances of success.

- low speed of response or the presence of complex bureaucratic procedures. When using the BPM concept, the speed of response is achieved due not only to the speed of decision-making, but also to the decentralization of the management process, delegation of authority and increased responsibility of employees.

- the low reliability of management decisions is leveled by making decisions based only on facts (fact-based decisions), which is achieved by using processed and analyzed data obtained from reliable, controlled sources. In this regard, the principles of BPM correspond to the approaches embedded in business intelligence systems (Business Intelligence, BI).

- in the case of low rates of improvement, BPM involves the application of the principles of situational analysis, but at the corporate level. For scenario modeling and analysis, distributed business models are used, in the creation of which different units participate. Yes, BPM allows you to support the innovation process and accelerate the onset of positive changes.

- often valuable information stored by one manager becomes unavailable to others, and when an employee moves to another area, the knowledge he has accumulated turns out to be lost to his successors. BPM provides information transparency by documenting and cataloging all types of management information, including unstructured data. As a result, information becomes available and can be obtained using standard procedures and with sufficient detail for decision-making.

- the BPM approach is always aimed at the result, which is achieved by transforming strategies and goals into specific actions, with the further delivery of specific tasks to specific performers. In the event of a change in the situation, plans do not lose their realism, since the control system is able to record the current state in real time and simulate future actions.

Potential improvements in the listed problem areas are very important, especially

from the owners' point of view, because the results are increased profitability, reduced risk and increased overall competitiveness of the enterprise.

Such improvements are achieved through the practical application of the BPM concept. All these areas are in one way or another interconnected, and improvement in any one of them, as a rule, has a positive effect on the others.

Therefore, the concept of Business Performance Management is the result of the evolution of both management theory and information technology. It has absorbed both current management principles and modern technologies and is therefore very effective in the conditions of a changing economic environment, which accompanies the globalization of the world economy, increased business dynamism and increased competition.

Список використаних джерел

1. Козак Н. Сбалансированная система оценочных индикаторов как инструмент управления бизнесом. URL: <http://www.management.com.ua/>
2. Коробков А. The Balanced Scorecard - новые возможности для эффективного управления. URL: <http://www.bsc.com.ua/>.
3. Технология управления эффективностью на основе системы сбалансированных показателей. URL: <http://intelpart.com>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Малюга Людмила Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Уманський національний університет садівництва, <http://orcid.org/0000-0002-4057-2404>

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDC 510:811.111+37.01/.09 (043)

Nataliia Vasylyshyna

ASSESSMENT CRITERIA FOR UNIVERSITY STUDENTS ACHIEVEMENTS IN FOUR MAIN ENGLISH LANGUAGE ACTIVITIES (LISTENING, READING, WRITING, SPEAKING)

Abstract: The ongoing research deals with one of the most important issues related to assessment of the undergraduates' English language educational results. To be more precise, the outcomes of the current research have revealed the following findings: core assessment criteria in four English language activities must be seen as an integrated component of all four language skills rather than a compartment of four separate performing. During the survey the assessment of Listening Skills was viewed as an improving learners' competency to listen for basic interpersonal, instructional and academic purposes, whereas speaking skills must be made an important component of the overall assessment, using this assessment as learning. Moreover, *parameters for overall assessment* were identified as well, such as *pronunciation, vocabulary, accuracy, communication, interaction and fluency*.

Key words: core English language activities, critical thinking, undergraduates, modern requirements, assessment criteria, educational outcomes.

Assessment of learners' outcomes in English can be done during class or based on work the learner submits to the teacher for grading. The traditional exam environment is difficult to do while teaching online, so continual assessment becomes a key way to gauge how well learners are doing. In order to keep a record of learner progress, we need assessment criteria or grading rubrics. This paper provides examples of assessment criteria and ways of developing learner autonomy – an important 21st-century skill.

Parameters for Overall Assessment:

1. Pronunciation:

- When evaluating the pronunciation of the students, teachers must listen for clearly articulated words, pronunciation of unusual spellings and intonation.
- Assess the students for the pronunciation skills and determine at which level the student needs improvement [5; 9].

2. *Vocabulary:*

- After noting their pronunciation levels, evaluate the students on the use of extensive and appropriate vocabulary during the viva. Check if students are using vocabulary appropriate to the context about which they are speaking [1; 4; 9].

3. *Accuracy:*

- Grammar has always been an important component of language skills. As students speak/ answer the questions during the viva, listen to their grammatical structures. Are they competent enough to use multiple tenses? Is their word order correct in a given sentence? An effective speaker will automatically use the correct grammatical structures of his language [1; 4; 5; 9].

4. *Communication:*

- Assessing the communication skills of the students means looking at more than language. Look at how creatively students use the language to make their points understood. Students with a low level of vocabulary and grammar may still have good communication skills if they are able to make the teacher understand their point of view [1; 4; 7].

5. *Interaction:*

- During the viva teachers need to ask the students some questions. Questions need to be based on the projects that have been suggested or chosen by the students.
- It is imperative for a teacher to read the essays/project reports before they can be ready to ask questions [1; 2; 6; 4; 5; 9].
- Teachers need to observe how students answer the questions that are posed to them: Are they able to understand and answer questions independently or can they answer only when the questions are translated into simpler words or repeated? Are they able to give appropriate responses in a conversation? [1; 5; 9].

– These elements of interaction are necessary for clear and effective communication. A student with effective interaction skills will be able to answer questions with relative ease and follow the flow of conversation [4; 7; 9].

6. Fluency:

– Fluency may be the easiest quality to judge in the students' speech: How comfortable are they as they speak and express themselves? How easily do the words come out? Are there inappropriate pauses and gaps in the way a student speaks?

– Fluency is a judgement of this communication and is an important criterion when evaluating speaking skills. These criteria: pronunciation, vocabulary, accuracy, interaction and fluency are all the hallmarks of a student's overall speaking abilities.

– Teachers must also remember that some students may excel in one area and struggle in another. Helping the students understand these issues will enable them to become effective speakers in future. Let your students know that you will be assessing them in these various areas when you evaluate their progress and encourage them to work and improve in these areas [1; 3; 7; 9].

When deciding what criteria to use, think about the objectives of your syllabus or course and use these to decide on the criteria you want to assess. Each criterion might have different levels – for example, the learners demonstrate them 'completely', 'to some extent' or 'not at all'. Here are some ideas for criteria to assess different skills [3; 4; 7].

Writing Assessment Criteria.

– Task completion – has the learner answered the question?

– Accuracy – is the writing accurate and using appropriate grammar/vocabulary for the task?

– Layout and paragraphing/structure – is this appropriate? Note: this is especially useful for writing tasks that have specific layouts, such as invitations, application letters and advertisements.

– Content and ideas – is the content relevant, appropriate and complete? [1; 4; 7]

Speaking Assessment Criteria.

- Fluency – this describes the flow of speaking. Is it natural? Does it continue without a lot of hesitation?
- Accuracy – is the speaker using accurate and appropriate grammar/vocabulary for the task?
- Pronunciation – is the pronunciation clear? Remember, comprehension is the most important aspect – can the speaker be easily understood? [3; 8]

Listening and Reading Assessment Criteria.

- This can be assessed using online quizzes and polls with multiple choice or short-answer comprehension questions.
- General comprehension – can the learner understand the main messages of what they are reading/hearing?
- Detail – can the learner show understanding of specific information in the text? [4; 7]

It worth mentioning that during English class specifically tailored activities are to be performed by undergraduates in order to meet all the requirements set by above mentioned criteria (Fig.1).

Figure 1. Creative exercises of literature

Figure 1. The Integration of Speaking, Writing, Listening and Reading Skills during English Class

To sum up, key factors, sufficient for undergraduates, that contribute to higher scores in English achievements are: the ability to keep going and talking about the topic without much hesitation, repetition or self-correction; understanding the topic and producing logical ideas connected with it, while developing your points; using a range of linking words and other strategies used for presenting your ideas; self-correction should be done but limited in frequency; hesitation can be content related (looking for ideas) but language related hesitation should be minimised; avoiding the repetition of certain words or phrases, often used as ‘fillers’ for fluency e.g. like, you know.

Finally, teachers must remember that a proper evaluation of the students will take into consideration more than just results in core English language activities. Teachers must take note of a student’s progress throughout the academic year.

References

1. Panggua, S., Wello, B., Jabu B., Macdonald, D. (2000). Self-Assessed Professional Competence of the High School EFL Teachers in Toraja Indonesia. *International journal of English linguistics*. 8 (2). P. 25–34. [in English]
2. Patil, Z. N. (2008). Rethinking the objectives of teaching English in Asia. *Asian EFL Journal, Niigata*. V. 10, n. 4, p. 227-240. URL: <https://www.asian-efl-journal.com/main-editions-new/rethinking-the-objectives-of-teaching-english-in-asia/index.htm>. [in English]
3. Paula, F. D. De; Miranda, M. (2021). Education and pandemic: the final years of elementary school in an education system. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. Araraquara. V. 25, n. 3, p. 2098–2116, DOI: 10.22633/rpge.v25i3.15492. URL: <https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/15492>. [in English]
4. Paz, F. J.; Cazella, S. C. (2021). Reflections on academic analytics model in community higher education institutions: pilot study. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. Araraquara. V. 25, n. 3. P. 2178–2192. DOI:

10.22633/rpge.v25i3.15460. Disponível em:

<https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/15460>. [in English]

5. Porter, W. W. (2016). A qualitative analysis of institutional drivers and barriers to blended learning adoption in higher education. *The Internet and Higher Education*. Hong Kong. V. 28, p. 17-27.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2015.08.003>. [in English]

6. Quintero Rodríguez, R.; Aguirre Delgado, T. (2021). High abilities and social cognition. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. Araraquara, v. 25, n. esp.4. P. 2045–2065. DOI: 10.22633/rpge.v25iesp.4.15939. Disponível em: <https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/15939>. [in English]

7. Rymanova, T. E.; Chernousova, N. V.; Melnikov, R. A. (2021). Designing the mathematics educational process in the context of education metadisciplinarity. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. Araraquara. V. 25, n. 3. P. 2226–2240. DOI: 10.22633/rpge.v25i3.15989. URL: <https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/15989>. [in English]

8. Spratt, M. (2005). *English for the Teacher: A Language Development Course*. Cambridge University Press, 13th Printing. P. 13 – 65. [in English]

9. Seeberg, V., & Minick, T. (2012). Enhancing Cross-cultural Competence in Multicultural Teacher Education: Transformation in Global Learning. *International Journal of Multicultural Education*, 14 (3). Retrieved from <http://digitalcommons.kent.edu/flapubs/10>. [in English]

PERSONAL DATA ABOUT THE AUTHOR:

Nataliia Vasylyshyna, D.Sc. in Pedagogics, Associate Professor, Professor of Foreign Languages and Translation Department, Faculty of International Relations, National Aviation University, Ukraine, Kyiv, ORCID: 0000-0002-0003-9998, Researcher ID: H-1189-2019.

Пустовойт Г.Л., Саричев Л.П., Ярмола Т.І., Кострікова Ю.А.

**ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ
ШКОЛІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Pustovoyt A.L., Sarychev L.P., Yarmola T.I., Kostrikova Yu. A.

**INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING IN HIGHER MEDICAL SCHOOL
IN TODAY'S CONDITIONS**

Анотація. Стаття розкриває основні аспекти трансформації викладання у вищій медичній школі в умовах вимушеного переходу до дистанційних та змішаних форм навчання, аналіз, шляхи, перспективи та напрямки удосконалення.

Ключові слова: викладач, здобувач вищої медичної освіти, ефективність навчання, дистанційне навчання.

Abstract. The article reveals the main aspects of the transformation of teaching in a higher medical school in the conditions of the forced transition to distance and mixed forms of education, analysis, ways, perspectives and areas of improvement.

Key words: teacher, higher medical education seeker, learning efficiency, distance learning.

Постійне підвищення педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу являється одним із головних завдань менеджменту якісного закладу вищої освіти, так як від рівня професійних і педагогічних знань залежить організація освітнього процесу на кафедрах і факультетах. Слово «інновація» у перекладі з латини означає оновлення або зміну. У педагогічній інтерпретації інновація означає нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу. Метою модернізації навчання є підвищення рівня підготовки молодих спеціалістів, впровадження в освіту сучасних інформаційно-освітніх технологій, навчання здобувачів освіти методології творчості, принципам інноваційної діяльності, враховуючи мінливі умови сьогодення.

Глобальне розповсюдження пандемії коронавірусної інфекції суттєво вплинуло на стан та функціонування світового освітнього простору на всіх рівнях: міжнародному, регіональному, локальному. В широкому сенсі «освітній простір» являє собою систему умов, які можуть вплинути на освіту людини, а саме – елементи пізнавальної діяльності, проектування яких необхідно для забезпечення ефективності та результативності навчального процесу. Стрімке розповсюдження COVID-19 у глобальному масштабі вкрай негативно відбилося на функціонуванні, структурі та стані світового освітнього простору і призвело до виникнення низки негативних тенденцій. З іншого боку, боротьба з негативними ефектами пандемії підштовхнула усіх суб'єктів освіти до пошуку та використання нових ефективних форматів навчання, тобто сформувала певні позитивні тенденції. Стрімкий технологічний, але не методологічний перехід на дистанційні форми навчання з використанням цифрових технологій в усьому світі виявив суттєві недоліки віддалених освітніх форматів [4].

Специфіка медичної освіти полягає у тому, що більшість клінічних компетенцій майбутнього лікаря нерозривно пов'язана з формами навчання, що вимагають особистої присутності, це в першу чергу комунікативні навички та практичні маніпуляції, і зазвичай медична спільнота запекло критикує будь-яке застосування дистанційних освітніх технологій у медицині. З іншого боку, нове

захворювання безпосередньо вплинуло на зміст самої медичної освіти. Акцент змістився на затребуваність нових навичок: надання екстреної допомоги, інтубацію, штучну вентиляцію легень, нові методи діагностики та лікування пацієнтів в умовах підвищеної небезпеки, що потребує злагодженої командної роботи та знання нових алгоритмів дій.

Викладачі Единбурзького університету у своїй статті, присвяченій даній проблемі, стверджують, що навчання онлайн не поступається аудиторному [1]. Більше того, багато університетів по всьому світу ще до пандемії мали добре налагоджену інфраструктуру ефективного онлайн-навчання. Безумовно, за такого раптового переходу більшість викладачів намагалися максимально зберегти напрацьовані методики та стилі викладання, оскільки часу на планомірний перегляд навчальної програми зовсім не було. Однак не варто вважати, що просте перенесення освітнього контенту в онлайн (відеозаписи або тексти лекцій) матиме той самий ефект, що і в аудиторії. У більшості випадків викладання – не лише контент, і воно нерозривно пов'язане з методами та способами доставки цього контенту здобувачу освіти, діалогом, соціальною взаємодією у групі, вирішенням проблеми. Перехід навчання в онлайн-режим можна порівняти не з відеозаписом, а з проведенням живого інструментального концерту під керівництвом диригента. Викладач повинен як і раніше розробляти дизайн заняття, підбирати джерела інформації (відеозаписи, статті), але цей дизайн є лише відправною точкою майбутніх активностей, а хід заняття не підвладний викладачеві повністю, він може лише «диригувати» і направляти його [1]. Складнощі пов'язані не лише з технічними питаннями, такими як стабільність інтернет-з'єднання та освоєння нових платформ для онлайн зустрічей, а також ресурсів для розміщення навчальних матеріалів. Поруч із технологічною адаптацією виникає й адаптація культурна.

Викладання має у будь-якому разі відповідати принципам медичної освіти. Головним завданням викладача медичного закладу освіти є розуміння своїх очікувань та грамотний розподіл наявних ресурсів для досягнення освітнього

ефекту. У такій ситуації викладач не має повного контролю над здобувачами освіти та умовами, що змінюються. Ситуація, що склалася у світі, жодною мірою не зменшує відповідальності педагогів, навпаки, викладач повинен допомогти здобувачам освіти зрозуміти, як вони навчаються, допомогти виявити труднощі та покращити результати, налагодити взаємодію, підібрати ефективні та доступні ресурси. Викладач має вдосконалювати свої методи викладання, навіть якщо йому здається, що формат навчання ідеальний. Необхідно отримувати зворотний зв'язок від здобувачів, щоб виявити моменти поліпшення або погіршення сприйняття інформації. Онлайн-навчання – це не щось неподільне, воно є сукупністю модальностей і технологій, від повідомлення в Твіттері завдовжки 160 символів до клінічної симуляції з повним зануренням [2].

Поза сумнівом, комунікативні навички є невід'ємною складовою щоденної практики лікаря. Тому в сучасній медичній освіті вони відіграють провідну роль. Історично комунікативні навички формувалися інтуїтивно під час щоденних обходів, роботи біля ліжка хворого. В останні роки в Україні процес навчання комунікативним навичкам зазнав певних змін, що пов'язано з обмеженням доступу здобувачів освіти до хворих. Обмеження це виникло з різних причин: тут і підвищення правових знань самих пацієнтів, і зміна менталітету населення загалом, і тенденція до підвищення рівня безпеки пацієнтів. Так чи інакше, всі ці тенденції призвели до того, що на допомогу учням прийшли «пацієнт-заміщуючі» технології. Найвідомішою такою технологією є симульовані та стандартизовані пацієнти (СП). Найчастіше це професійні актори, які своєю поведінкою та відповідями на питання імітують прояви тих чи інших захворювань та синдромів. Спілкування з такими пацієнтами допомагає майбутньому лікареві вдосконалювати навички збирання анамнезу, розв'язання конфліктних ситуацій, повідомлення поганих новин, формує поведінкові конструкції, які у майбутньому він зможе ефективно застосовувати на практиці при спілкуванні з справжніми пацієнтами. Методика дозволяє як навчати, так і проводити оцінку комунікативних навичок [3]. Навчання за участю СП

застосовується вже багато років у всьому світі, а останні роки і в Україні, як черговий етап акредитації медичних фахівців. Традиційно методика СП передбачає очне спілкування між СП і тим, хто навчається в клінічній обстановці з безпосереднім зоровим, вербальним, а часто й тактильним контактом. В умовах самоізоляції та дистанційного навчання, здавалося б, цій технології не знайдеться місця. Але викладачі з Університету медицини та наук про охорону здоров'я у Дубаї досить успішно реалізували пілотний проект із навчання комунікативним навичкам в онлайн-режимі. Для здобувачів освіти проводилися онлайн-сесії на платформі Microsoft Teams (корпоративна платформа, що об'єднує в робочому просторі чат, зустрічі, нотатки та вкладення). Результати дослідження показали, що більшості здобувачів, даний формат навчання здався ефективним, цілі заняття були досягнуті, і ніхто не помітив технічних труднощів у його реалізації. Було зазначено, що заняття проходило інтенсивніше, а учасники були зосереджені більше, ніж під час очної сесії. Серед негативних факторів цього методу дослідники назвали обмеження кількості присутніх та неможливість збереження відеозапису процесу, що пов'язано з технічними обмеженнями конкретної версії програмного забезпечення [3].

Таким чином, зараз у системі вищої медичної освіти повинні високо цінитися не просто «кваліфіковані професіонали» у вузькому плані, а й творчі особистості, здатні набувати потрібних новітніх компетентностей та на їхній основі - нових методів підготовки інших фахівців.

Список використаних джерел:

1. Fawns T., Jones D., Aitken G. Challenging assumptions about “moving online” in response to COVID-19, and some practical advice. MedEdPublish. 2020; 9 (1): 83. DOI: 10.15694/med.2020.000083.1

2. Sandars J., Correia R., Dankbaar M., de Jong P., et al. Twelve tips for rapidly migrating to online learning during the COVID-19 pandemic. MedEdPublish. 2020; 9 (1): 82. DOI: 10.15694/mep.2020.000082.1

3. Sudhir M., Mascarenhas s., Isaac J., Alfroukh J., et al. Adapting to the need of the hour: Communication skills simulation session using an online platform during COVID-19. MedEdPublish. 2020; 9 (1): 85. DOI: <https://doi.org/10.15694/mep.2020.000085.1>

4. Taylor D., Grant J., Hamdy H., Grant L., et al. Transformation to learning from a distance. MedEdPublish. 2020; 9 (1): 76. DOI: 10.15694/mep.2020.000076.1

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

ПУСТОВОЙТ ГАННА ЛЕОНІДІВНА – кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри внутрішньої медицини №2, заклад вищої освіти Полтавський державний медичний університет, Україна, ORCID 0000-0001-6879-8088;

САРИЧЕВ ЛЕОНІД ПЕТРОВИЧ – доктор медичних наук, професор, професор кафедри хірургії №2, заклад вищої освіти Полтавський державний медичний університет, Україна, ORCID - 0000-0003-3257-4845;

ЯРМОЛА ТЕТЯНА ІВНІВНА - кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри внутрішньої медицини №2, заклад вищої освіти Полтавський державний медичний університет, Україна, ORCID - 0000-0002-7428-0223;

КОСТРІКОВА ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА - кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри внутрішньої медицини №2, заклад вищої освіти Полтавський державний медичний університет, Україна, ORCID -0000-0002-8675-8896.

Чорна В.

**ЯК ЗРОБИТИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТОЛЕРАНТНІШИМИ:
ПОРАДИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ**

Chorna V.

**HOW TO MAKE STUDENTS IN PRIMARY SCHOOL MORE TOLERANCE:
WAYS FOR THEIR TEACHERS**

Анотація. В останні роки в педагогічній науці набув розвитку принципово новий підхід до проблеми розвитку особистості в площині парадигми гуманізації освіти. Система освіти має вирішувати багато завдань, одна з яких – формування духовної культури підростаючого покоління. Демократизація та гуманізація системи освіти роблять надзвичайно актуальними проблеми морально-естетичного виховання школярів, зокрема на початковій ланці навчання. Толерантність є однією з найважливіших рис особистості учнів, і тому вчителі повинні намагатися знайти найбільш ефективні засоби, методи та прийоми для її розвитку під час навчання.

Ключові слова: учні початкової школи, толерантність учнів, вчителі початкової школи, шляхи для розвитку толерантності учнів.

Abstract. In recent years, a fundamentally new approach to the problem of personality development in the plane of the humanization of education paradigm has been developed in pedagogical science. The education system has to solve many problems, one of them being forming the spiritual culture of the younger generation. The democratization and humanization of the education system make the problems of moral and aesthetic education of schoolchildren extremely urgent, in particular, at the primary level of education. Tolerance is one of the most important things in the

students' personalities, and that's why teachers should try to find the most effective ways and methods to develop it during their study.

Keywords: primary school students, students' tolerance, teacher of primary school, methods for students' tolerance.

The modern world is quietly changing now. The question of tolerance is one of the most important today than ever. Nowadays everybody talks about child's tolerance (because they are our future without a doubt), but how it works in practice is the question¹.

Children are the most influenced category because family and teachers definitely influence them.

So, let's try to find out what is the most effective ways to build tolerance of primary school students, which modern teachers should know:

make topical conversation with students

if a teacher wants to make tolerant educational areas in the class, he or she has to talk about tolerance with students – explain that every person is unique and there are many different cultures and religions in the world and all of them have the right to exist².

use the most effective content for students' age

all information that teachers need to convey to the students must take into account their individual and age features, that is why during the educational process in primary school teachers need to use different educational forms (lesson, excursion, games, and their forms, training and other activities) and didactic materials (cartoons, fairytales, films and so on).

use the right words in daily life

there is no doubt that teachers are an example for their students, so teachers must be tolerant themselves and always be ready to react to different situations in class (if it's necessary) and show the children tolerance in action.

tolerance not only to people but to the environment

teachers also has to explain to their students that a tolerant attitude is an attitude not only to people but to all constituents of the environment – animals, plants, personal stuff, and so on.

learn to argue properly

the main indicator of primary school students' tolerance is properly argued skills, that's why appropriate organize debates on different topics and with students of another group. It will make students respect the opinions of others and defend their own.

Also, coordination with parents is a very important aspect of teachers' work (especially for teachers of primary school, because their students are most influenced). Parents could be tools (with teachers' help) for the formation of tolerance in primary school students. So, what should do parents?

- use the right content in free time at home (cartoons, movies, games);
- be a tolerant person;
- let students be tolerant;
- tell about different cultures and religions in the world;
- tell about their family's history and traditions.

So, the formation of primary school children's tolerance is an actual problem of modern didactic. It is essential to explain to primary school students that tolerance and a positive attitude to other people and the environment work and it must be the basis of relationships in the system «student – world».

Список використаних джерел

1. Alhadiq M. F., Wahyudin D. (2019). Teacher's Perception of Tolerance Among Elementary School Students. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, Vol. 399. Pp. 86–89
2. Dursun-Bilgin M., Celik M. U., E. Sinem Kasimoglu The role of communication in tolerance education (2018). The role of communication in tolerance education, *Quality & Quantity: International Journal of Methodology*, Springer, vol. 52(2), Pp. 1179–1186, December.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Чорна Вікторія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, дослідник, Сьодерторнський університет (Стокгольм, Швеція), ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9411-8314>;

Chorna Viktoriia – PhD, docent, guest researcher, Sodertorn University (Stockholm, Sweden), ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9411-8314>;

Чижикова І.В., Токарєва А.В.

РОЗВИТОК СТУДЕНТСЬКОЇ НАВЧАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ ЗАСОБАМИ
ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Chyzykova I.V., Tokarieva A.V.

THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' LEARNER AUTONOMY BY MEANS
OF PROJECT ACTIVITIES

Анотація. Самоспрямоване навчання наразі стає провідним освітнім процесом, що допомагає адаптації до сучасних суспільних вимог. «Навчання впродовж життя», «навчальна автономія» є співвідносними до самоспрямованого навчання поняттями. «Навчальна автономія» – здатність брати відповідальність за власне навчання, вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію, відокремлювати та визначати особисті навчальні цілі – в останні роки стає фокусом багатьох вітчизняних й зарубіжних дослідників. Одним з ефективних засобів розвитку «навчальної автономії» є метод проєктів, який завдяки цифровізації освітнього процесу, зараз розвивається і у цифровій формі.

Ключові слова: самоспрямоване навчання, автономія, навчальна автономія, проєкт, діяльність.

Abstract. Self-directed learning is now becoming a leading educational process that helps to adapt to modern social requirements. “Lifelong learning”, “learning autonomy” are related concepts to self-directed learning. “Learning autonomy” – the ability to take responsibility for one’s own learning, to build an individual educational trajectory, to separate and define personal learning goals – has become the focus of many domestic and foreign researchers in recent years. One of the effective means of developing “learning autonomy” is the project method, which, due to the digitalization of the educational process, is now presented in digital form as well.

Keywords: self-directed learning, autonomy, learner autonomy, project, activities.

Швидкий суспільний розвиток на основі інформаційних технологій сприяє актуальності самоспрямованого навчання, яке виходить на перший план, оскільки допомагає адаптуватися до нагальних змін. Самоспрямоване навчання – процес, у якому навчаючийся бере на себе відповідальність за власну освіту для досягнення особистих цілей, що є фундаментальним для життя і роботи в сучасному суспільстві [1]. Самоспрямоване навчання міцно пов'язано з такими поняттями, як «навчання впродовж життя» та «навчальна автономія».

Невипадково, вивчення наукових джерел останніх років дозволяє стверджувати про зростання зацікавленості поняттям «навчальна автономія».

При цьому, поняття «навчальна автономія» є досить складним і розглядається у загально-енциклопедичній, філософській, психологічній, педагогічній площині.

Зупинимося більш детально на педагогічному аналізі даного поняття. Саме в межах педагогічної науки уперше з'являється поняття «навчальна автономія», яке вводить у наукову літературу Джон Дьюї у своїй роботі «Демократія та освіта» (1916). В цій роботі вчений пише про необхідність створення сприятливого навчального середовища, яке надало б змогу навчаючихся розвиватися, а не лише сприймати матеріал. Згідно поглядам науковця «автономія» – це відповідальність навчаючихся і їх готовність до планування своїх дій.

Подальше вивчення поняття «автономії» пов'язують з Генрі Холеком (1981), який дає визначення «навчальній автономії» як здатності брати на себе відповідальність за свою навчальну діяльність, за рішення, які безпосередньо стосуються усіх аспектів навчального процесу, що включає в себе визначення цілей навчання, формування змісту навчання та шляхів відстежування навчального прогресу, вибір методів та технік навчання тощо [2].

У вітчизняній науці це питання привернуло увагу науковців в кінці 90-х років ХХ століття, що, напевно, обумовлено розвитком концепції особистісно-орієнтованого навчання (“learner-centered approach”), застосуванням інформаційних технологій (“digital technologies”), постановкою нових завдань перед системою вищої освіти, а саме необхідністю перепідготовки фахівців, постійного підвищення їхньої професійної кваліфікації шляхом отримання другої вищої освіти, додаткової освіти тощо. Серед вітчизняних науковців, що займаються дослідженням «навчальній автономії» назовемо Воробйову Р., Каменську Л., Ковальську А., Коряковцеву Н., Насонову Є., Резницьку Г., Шевченко Н.

Переважає більшість вчених єдині в тому, що навчальна автономія – це здатність брати відповідальність за власне навчання, побудова індивідуального шляху в освіті, уміння відокремлювати та оцінювати особисті навчальні цілі.

Порівняльний аналіз зарубіжних та вітчизняних поглядів на поняття «навчальна автономія» дає можливість підсумувати, що головним у процесі її формування є розвиток самостійності й мотивації учнів, з іншого боку – цілеспрямованість та індивідуалізація навчального процесу.

Саме тому доцільно згадати теорію В. Кілпатріка, яка базується на принципах уникнення примусового навчання та побудові навчання згідно з інтересами самого учня на основі проєктної діяльності, яка є не тільки засобом навчання, але і самостійним навчальним предметом.

У той же час, Джон Дьюї наголошує на поєднанні методу проєктів з іншими методами навчання, пояснюючи це тим, що використання лише самих проєктів є досить короткочасним явищем.

До основних переваг проєктної діяльності віднесемо навчання аналізу власної роботи, здатність до планування та вибір засобів досягнення освітньої мети, набуття навичок як індивідуальної, так і колективної роботи та можливість самостійно знаходити й опанувати необхідний матеріал, розвиток мислення учнів. Хочемо також зауважити, що цифровізація освітнього процесу сприяє створенню електронних навчальних матеріалів, зокрема й кейсів. Як приклад

наведемо відеогру «Глобал Менеджер» (“Global Manager”) яка була розроблена в рамках проєкту «Мовне Навчання на Основі Гри».

У підсумку можемо стверджувати, що «навчальна автономія» є відповідальністю навчаючогося за особисті рішення стосовно його/її навчання, що передбачає уміння критично мислити, визначати особисту мету навчання, бути активним щодо досягнення визначеної мети, контролювати навчальний процес; уміння створювати власне навчальне середовище через формування особистого змісту навчання, використання відповідних методів та технік. Застосування методу проєктів під час навчання дозволяє покращити швидкість освітнього процесу, сприяє самостійності та відповідальності за власну роботу, впливає на зацікавленість та мотивацію до навчання і є одним з багатьох сучасних засобів, спрямованих на розвиток «навчальної автономії».

Список використаних джерел

1. Morris, T. H. (2019). Self-directed learning: A fundamental competence in a rapidly changing world. *International Review of Education*, 65(4), 633-653.
2. Holec, H. (1981). *Autonomy in foreign language learning* (first published 1979, Strasbourg: Council of Europe). Oxford: Pergamon. pp. 3- 7.
3. Dewey J. 1966, reviewed in Benson 2001, pp.25-27.
4. Holec H. *Autonomy and foreign language learning* Oxford: Pergamon, 1981. 87 p.
5. Онопрієнко О. В. Метод проєктів: теоретичні аспекти. Доступно: https://base.kristti.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Proektna_diyalnist.pdf (дата звернення 21.11.22).
6. GloBall Manager’ game Доступно: https://play.google.com/store/apps/details?id=eu.virtualcampus.globall&hl=en_US&gl=US (дата звернення 21.11.22).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Чижикова Інна Валеріївна – старший викладач, Університет митної справи та фінансів, аспірантка, Університет імені Альфреда Нобеля ORCID 0000-0003-2722-3258;

Токарєва Анастасія Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Університет митної справи та фінансів , ORCID 0000-0001-8980-9559.

Залізник А. М.

**ВПЛИВ РУХЛИВИХ ІГОР НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ
ДОШКІЛЬНИКА**

Zaliznyak A.

**THE INFLUENCE OF MOBILE GAMES PERSONALITY DEVELOPMENT OF
A PRESCHOOLER**

Анотація. У статті предметом розгляду є важливий чинник розвитку дошкільника – рухлива гра в освітньому просторі дошкільного закладу. Здійснено аналіз наукових джерел видатних мислителів, що містять відомості щодо рухливої гри. Розкрито важливість актуалізації педагогічних праць для сучасного дошкільного закладу освіти. Висвітлено сутність понять: «гра», «рухлива гра». Підкреслено доцільність проведення вихователями рухливих ігор з дошкільниками.

Ключові слова: рухлива гра, дошкільник, особистість.

Abstract. The subject of article is an important factor of preschooler development mobile game. Scientific sources are analyzed, that contain information concerning mobile game. Importance of the actualization of using labor in a modern preschool educational institution is opened. The essence of such notions as «game», «mobile game» are exposed. An adequacy of teacher's everyday mobile games with preschoolers is underlined.

Keywords: moving game, preschooler, personality

На сучасному етапі важливою умовою виховання дітей дошкільного віку є формування фізично здорової, міцної, загартованої особистості. Дошкільне

дитинство – період у житті людини, коли формується здоров'я, здійснюється розвиток особистості. Проблема ефективності розвитку й виховання дитини в період дошкільного дитинства відноситься до однієї з актуальних проблем галузі фізичного виховання.

Значний вплив на фізичне виховання та оздоровлення дошкільників має рухлива гра. Здорове, гарне тіло, красиві рухи – результат правильного фізичного розвитку. Маленька дитина не може сама себе розвинути – це завдання дорослих.

Розробкою теорії гри займалися багато авторів, як вітчизняні, так і зарубіжні: Г. Спенсер, Л. Славіна, Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Леонтьєв та інші.

Великий внесок у вивчення дитячих ігор внесли також О. Лістеллі, І. Коротков, Л. Билеева, П. Лесгафт.

Деякі автори розглядають гру як спадковий інстинкт (Е. Торндайк, Ж. Піаже), які підкреслювали, що суть гри полягає в тренуванні і підготовці сил, необхідних для майбутнього життя дитини. У них звертається увага на біологічну доцільність гри як засобу управління органами і функціями організму дітей, підготовку їх до майбутнього не ігрової діяльності.

Гра з давніх часів є невід'ємною частиною життя людини, вона заповнює дозвілля, виховує, задовольняє потреби в спілкуванні, отриманні зовнішньої інформації, дає приємне фізичне навантаження. В грі дошкільник пізнає життя. Гра позитивно впливає на формування дитячої душі, розвиває фізичні якості та здібності.

Саме в рухливих іграх широко використовуються раніше набуті чи засвоєні рухові уміння.

Насамперед розглянемо сутність поняття «гра». У педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченко визначено сутність означеного поняття у такій редакції: «гра – вид діяльності, мотив якої полягає не в її результатах, а в самому процесі. Значною мірою впливає на розвиток особистості, особливо в дитинстві...» [с. 121].

В українському педагогічному словнику, автором якого є С. Гончаренко, підкреслюється, що гра «передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів» [с. 73].

Рухлива гра – це гра, в якій яскраво виявлена роль рухів. Це один із засобів фізичного виховання дітей дошкільного віку, що активно впливає на розвиток дошкільників.

Рухливі ігри мають значний вплив на серцево-судинну, дихальну та інші системи організму, збуджують апетит і сприяють міцному сну. Завдяки рухливим іграм у дітей збагачується руховий досвід. Саме під час ігор дошкільники закріплюють свої рухові навички з таких основаних рухів: ходьба, біг, рівновага, метання, повзання, лазіння, стрибки. Також у дошкільників розвиваються такі важливі фізичні якості, як швидкість, спритність, витривалість, гнучкість, сила.

Під час проведення рухливих ігор простежується єдність фізичного і психічного розвитку дитини. В означених іграх створюються найбільш сприятливі умови для розвитку фізичних якостей. У дошкільників розвиваються такі вольові якості, як сміливість, наполегливість, рішучість, а також вони вчаться керувати і регламентувати свої рухи, виявляти самостійність та ініціативу. Рухлива гра сприяє розвитку уваги, сприймання, уяви, мови, розвитку уточненню певних понять, швидкості мислення, творчої фантазії, пам'яті та кмітливості.

У рухливих іграх діти також одержують уявлення про моральні норми поведінки та позитивні вчинки (про чесність, товариську, взаємодопомогу та ін.).

Безпосереднє значення рухлива гра має для розумового розвитку дітей дошкільного віку. Так, під час рухливих ігор дошкільники дізнаються про довкілля, різні явища природи, імітуючи дії птахів, тварин, комах, застосовують здобуті знання про життя, поведінку, способи пересування цих тварин. У них поширюється кругозір.

Зауважимо, що гра впливає не лише на фізичне виховання дітей, а й сприяє вихованню дружніх і товариських відносин, вмінню спільно взаємодіяти, адекватно оцінювати ситуацію, себе та партнерів,

Таким чином, рухлива гра зміцнює здоров'я дітей, покращує їхній фізичний розвиток, сприяє розвитку розумовим здібностям, виховує позитивні моральні та вольові якості. Все це у тісному взаємозв'язку здійснює комплексний вплив на формування всебічно розвиненої особистості.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Залізник Алла Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. **ORCID:** 0000-0002-5255-385X

Горелова О.В.

РОЛЬ ІГОР В РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Gorielova O.V.

THE ROLE OF GAMES IN THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE
COMPETENCE OF STUDENTS OF PRIMARY SCHOOL

Анотація. У представлених матеріалах розглядається застосування ігрових технологій як провідного засобу навчання дітей молодшого шкільного віку. Увага зосереджена на сучасній освітній технології педагогічних ігор та їх використання на уроках літературного читання. Розглянуто роль ігрових прийомів та їх залучення до процесу навчання в початковій школі.

Ключові слова: педагогічні ігри, технології, комунікативна компетентність, нестандартні рішення, літературне читання.

Abstract. The presented materials consider the use of game technologies as a leading means of teaching children of primary school age. Attention is focused on the modern educational technology of pedagogical games and their use in literary reading lessons. The role of game techniques and their involvement in the learning process in primary school is considered.

Keywords: pedagogical games, technologies, communicative competence, non-standard solutions, literary reading.

Актуальність проблеми ігрових технологій в початковій школі обумовлена сучасними підходами до навчання. Сьогодні у педагогіці пріоритетними є ті форми і методи навчання, у яких увага зосереджується на учневі та враховуються його інтереси, творчі здібності.

Завдяки ігровим технологіям НУШ є можливість допомогти сформувати основні ключові компетентності. У педагогіці є низка спроб визначити поняття «компетентність» з освітньої точки зору. Нам імпонує такий узагальнений

підхід: «готовність учня використовувати засвоєні знання, навчальні вміння та навички, а також способи діяльності в житті для рішення практичних і теоретичних задач». Як зазначає О. Дженджеро, вищим щаблем в ієрархії компетентностей є комунікативна, адже є метою всього навчання й базовим компонентом культури, а також обумовлена новим підходом до феномена вербального спілкування як змістового аспекту соціальної взаємодії, в якій відбувається психічний, соціальний й інтелектуальний розвиток особистості [2, с. 132]. Відповідно, завдання сучасного педагога не просто надавати дітям інформацію, а навчити їх користуватися нею у тій чи іншій ситуації, збагачувати словниковий запас, розвивати культуру мовлення, вміння складати висловлювання та стилістично його оформлювати, надавати йому «веселкового» забарвлення.

Мета тез – розкрити роль ігрових технологій в системі навчання молодших школярів для формування комунікативної компетентності.

Нові вимоги до освіти сприяють тому, що багато вчених активно шукають, розробляють та впроваджують інноваційні технології навчання, про що свідчать численні науково-практичні конференції та праці вчених А. Вербицького, А. Дьоміна, В. Буркова, Л. Дудко, М. Бірштейн, О. Дженджеро, Р. Абта, С. Біра, С. Гідровича. Зі зміною завдань, які стоять перед сучасною школою, підходів до навчання, упровадженням нових методик, реформами в галузі освіти, має змінюватись і підхід до системи навчання молодших школярів.

Поняття «ігрові педагогічні технології» включає досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. На відміну від ігор взагалі, педагогічна гра має істотну ознаку – чітко поставлену мету навчання й відповідні їй педагогічні результати, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю[1]. Ігрова форма занять створюється на уроках за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, що виступають як засіб спонукання, стимулювання до навчальної діяльності.

Реалізація ігрових прийомів і ситуацій під час визначення форми занять відбувається за такими основними напрямками:

- ✓ дидактична мета визначається у формі ігрового завдання;
- ✓ навчальна діяльність чітко слідує правилам гри;
- ✓ навчальний матеріал використовується в якості її засобу;
- ✓ у навчальну діяльність уводиться елемент змагання, що переводить дидактичне завдання в ігрове;
- ✓ успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом [3].

Систематичне застосування гри сприяє тому, що стимулюються пізнавальні інтереси, які в результаті стають провідними в навчальній діяльності дитини.

Незважаючи на те, що гра здається легкою та безтурботною, вона потребує від дитини уваги, зосередженості, витримки, розуму, віддачі, самостійності. Це перехід в інший психологічний стан. Без перебільшення можна сказати, що провідними в ігровій діяльності дітей під час уроків і в позаурочний час є дидактичні ігри. Адже дидактичні ігри – це ігри, які спеціально розробляються для реалізації програмових завдань навчання [5, с. 94]. Результативність ігор залежить від систематичного їх використання та від цілеспрямованості програми ігор у поєднанні зі звичайними дидактичними вправами.

Усі вони за умови оптимального застосування та поєднання здатні значно підсилити ефективність освітнього процесу в початковій ланці й сприяти гідному результату у вигляді комплексу не знань, умінь та навичок, а компетентностей, необхідних для життя та подальшого навчання молодших школярів [4].

Переконані, що впроваджувати ігрові технології навчання у початковій школі є досить доцільним, оскільки це стане заохочувальним стимулом для вивчення навчального матеріалу. Під час використання ігор учитель може самостійно придумувати ігри відповідно до поставленої мети.

Під час уроків читання вважаємо ефективним у контексті зазначеної проблеми застосування таких інтерактивних ігор: «Читання з жабенятком» (прочитавши склад, жабенятко перескакує на інший листочок зі складом, і так хто швидше дійде до кінця), «Голосні ідуть у гості», «Пташина плутанина» (пошук складів) та інші.

Отже, у системі сучасного навчання ігрові технології посідають одне з головних місць. Використання ігрових елементів на уроках у початковій школі сприяє розширенню кругозору учнів, активізації пізнавальної активності учнів, використанню знань та вмінь на практиці, розвитку пам'яті, мислення, уяви, фантазії, творчих здібностей тощо. Систематичне використання ігор підвищує ефективність навчання.

Навчальна гра ефективно сприяє розвитку комунікативної компетентності школярів, що є головною метою сучасного підходу до стандартів освіти.

Список використаних джерел:

1. Дьоміна І. Як навчання на основі ігор розвиває навички 21-го століття / [Електронний ресурс]. Доступно: <https://nus.org.ua/view/yak-navchannya-na-osnovi-igor-rozvyva-navychky-21-go-stolittya/> - 2018.
2. Дженджеро О. Комунікативне спрямування у навчанні рідної мови / Комунікативна компетенція у професійній діяльності педагога і психолога: збірник наукових праць // Полтава, Освіта, 2007. С. 132 – 135.
3. Кукшин В. Ігрові технології на уроках / [Електронний ресурс]. Доступно: <https://osvita.ua/school/method/technol/759/> -2008.
4. Кущенко А. НУШ та інноваційні технології в початковій школі / [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.ukr.life/uk/osvita/nush-ta-innovatsijni-tehnologiyi-v-pochatkovij-shkoli/> - 2018.
5. Руснак І. Технології виховного процесу в початковій школі / І.С.Руснак, Г.Я.Федух, С.З.Романюк // Чернівці-Вижниця: «Черемош», 2016. С.92-94.

Горелова Оксана Володимирівна – магістрантка 61 групи факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв НУ “Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка, учитель початкових класів Старокостянтинівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №4.

Клименко Ю.В.

**РОЛЬ ІКТ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СФЕРИ ДІЛОВОДСТВА**

Klymenko Y.V.

**THE ROLE OF ICT TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF
PROFESSIONAL COMPETENCES EDUCATION ACQUISITIONERS AREAS
OF DOCUMENTARY SCIENCE**

Анотація. Розглянуто значення інформаційно-комунікаційних технологій при формуванні професійних компетентностей в процесі підготовки фахівців сфери діловодства. Інформаційно-комунікаційні технології - це загальний термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій, комп'ютерів, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, які дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Дисципліни циклу професійної підготовки повинні бути орієнтовані на активне використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій, оскільки в сьогоднішніх реаліях комп'ютер є незамінним в професійній діяльності діловода.

Ключові слова. Інформаційно-комунікаційні технології, освіта, професійні компетентності, діловод.

Abstract. The importance of information and communication technologies in the formation of professional competences in the process of training specialists in the field of office management is considered. Information and communication technology

is an umbrella term that emphasizes the role of unified technologies and the integration of telecommunications, computers, software, storage, and audiovisual systems that enable users to create, access, store, transmit, and modify information. The disciplines of the cycle of professional training should be focused on the active use of information and communication technologies in the educational process, since in today's realities the computer is indispensable in the professional activity of a clerk.

Keywords. Information and communication technologies, education, professional competences, secretary.

Від початку повномасштабного вторгнення росії українська освіта зазнала багатьох трансформацій. Воєнні дії в Україні стали ще одним імпульсом для зміни принципів викладацького процесу.

Викладачі ще раз усвідомили, що тепер їхній пріоритет не у вмінні розповісти те, що здобувачі освіти можуть і без них послухати на YouTube або почитати в інтернеті. Тепер їхня місія, сила у вмінні підтримати та розвивати потребу в знаннях, мотивувати, допомогти знайти свій талант.

Сучасний пришвидшений світ дає унікальну можливість миттєво обмінюватись інформацією та пізнавати істину про світ. Освіта в нинішньому столітті має випереджальний характер, тобто націлена у майбутнє, на розв'язання нових глобальних проблем, розвиток професійних та ключових компетенцій здобувачів освіти, формування в них нових способів мислення та діяльності. У структурі навчання посилюється роль і значення освоєння різноманітних способів діяльності, підвищення їхньої технологічності, створення умов для активної соціальної дії, дослідницької діяльності. Перед педагогами стоїть важливе завдання – виховати та підготувати молодь, спроможну активно включатися в якісно новий етап розвитку сучасного суспільства, який пов'язаний з інформацією.

Законами України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», «Про освіту», Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті та іншими офіційними документами передбачається забезпечення ефективного впровадження й використання ІКТ на всіх освітніх рівнях усіх форм навчання.

В Україні йде становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий інформаційно-освітній простір. Цей шлях супроводжується суттєвими змінами в педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу, пов'язаними із внесенням коректив у зміст технологій навчання, які повинні бути адекватними сучасним технічним можливостям і сприяти гармонійному входженню здобувачів освіти в інформаційне суспільство. Комп'ютерні технології покликані стати невід'ємною частиною цілісного освітнього процесу, значно підвищувати його ефективність. Тому рівень комп'ютеризації разом з кадровим і методичним забезпеченням навчального процесу є вирішальним показником оцінювання.

У словнику «Професійна освіта» компетентність (від лат. *competens* – належний, відповідальний) визначено як сукупність знань та умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [4].

Під компетентністю людини дослідники розуміють спеціально організований комплекс знань, умінь та навичок, які набуваються у процесі навчання [2].

Аналізуючи професійну компетентність, можна виділити такі основні її види: спеціальна компетентність, яка забезпечує володіння на високому рівні професійною діяльністю та здатність проектувати свій подальший розвиток; суспільна компетентність, яка обумовлює володіння спільною (груповою) професійною діяльністю, доцільними формами спілкування, педагогічною взаємодією; особистісна компетентність, яка забезпечує оволодіння прийомами особистісного самовираження та

саморозвитку, які протистоять професійній деформації особистості. Зрілість людини у професійній діяльності, спілкуванні, у становленні особистості професіонала, у формуванні його майстерності означає, що в неї наявні вищезазначені види компетентностей. В роботі показано, що всі ці види компетентності можуть не поєднуватись в одній особистості [1]. Адже особистість може бути хорошим фахівцем, але не вміти спілкуватися чи не вміти здійснювати завдання саморозвитку.

Професійні та ключові компетентності формуються в процесі загально-професійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.

Сучасне інформатизоване суспільство вимагає від випускника фахової передвищої освіти сфери діловодства володіння навичками XXI ст.:

- критичного мислення і вміння вирішувати проблеми (гнучко адаптуватися у змінних життєвих ситуаціях, самостійно набуваючи необхідних знань);
- комунікативних навичок та навичок співробітництва;
- інформаційної грамотності (вміння швидко та ефективно шукати інформацію, критично та компетентно оцінювати та осмислювати інформацію, вміння творчо та креативно використовувати її);
- інформаційно-комунікаційної грамотності (використання комп'ютерних технологій як інструменту для спілкування, досліджень, організації, оцінювання інформації, володіння базовим розумінням етичних та правових питань, пов'язаних з доступом та використанням інформації).

Комп'ютерні (нові інформаційні) технології навчання - це процес підготовки і передачі інформації, кого навчають, засобом здійснення яких є комп'ютер.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ, від від англ. Information and communications technology, ICT) – часто використовується синонім до інформаційних технологій (ІТ), хоча ІКТ це загальніший термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій

(телефонних ліній та бездротових з'єднань), комп'ютерів, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, які дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Іншими словами, ІКТ складається з ІТ, а також телекомунікацій, медіатрансляцій, усіх видів аудіо і відеообробки, передачі, мережевих функцій управління та моніторингу [5].

Серед головних переваг ІКТ можна виділити:

- індивідуалізація навчання;
- інтенсифікація самостійної роботи здобувачів освіти;
- зростання обсягу виконаних завдань;
- розширення інформаційних потоків при використанні Internet;
- підвищення мотивації та пізнавальної активності за рахунок різноманітності форм роботи.

Комп'ютер вже давно і природно вписався в життя молоді і є одним з найефективніших засобів, який допомагає значно урізноманітнити та розширити процес навчання.

Цей метод навчання допомагає педагогам краще оцінити здібності і знання дитини, зрозуміти його, спонукає шукати нові, нетрадиційні форми і методи навчання, стимулює його професійний ріст і все подальше освоєння комп'ютера.

На заняттях циклу професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки діловодів використовуються інтерактивна дошка, моноблоки, презентації під час створення та для захисту проєктів здобувачами освіти за різними напрямками. Для виконання проєктних робіт здобувачі освіти використовують програму MS Office PowerPoint. Цікаво спостерігати за розвитком здобувачів освіти, переглядаючи їхні презентації. Для молоді це можливість висловитися й показати себе, свої творчі здібності, свої інтереси та навички.

Інтерактивна дошка відрізняється від звичайного монітора поверхнею, яка чутлива до дотику та має великі розміри - для зручності в роботі з

аудиторією. Переваги використання інтерактивної дошки на заняттях: легко заволодіти увагою здобувачів освіти коли для них створено не презентацію в PowerPoint, а інтерактивні вправи, нестандартні ситуації та комплексні завдання.

Сьогодні інтерактивні дошки – це найкраще рішення для інтерактивного навчання в аудиторії й дистанційно. Вони створюють досвід роботи з інтерактивними технологіями.

Застосування на занятті комп'ютерних тестів і діагностичних комплексів дозволяє викладачу за короткий час отримувати об'єктивну картину рівня засвоєння матеріалу, що вивчається у всіх здобувачів освіти і своєчасно його скорегувати. При цьому є можливість вибору рівня складності завдання для конкретного здобувача освіти.

Для здобувача освіти важливо те, що відразу після виконання тесту він отримує об'єктивний результат із зазначенням помилок, що неможливо, наприклад, при усному опитуванні.

Майбутній фахівець має бути готовим увійти у виробничу сферу взаємозв'язків, впевнено почувати себе в професійному середовищі, а для цього необхідні сформовані професійні якості особистості і навички соціального і суто професійного спілкування.

Провідним компонентом професійного навчання як навчального предмета є спосіб діяльності. У професійній підготовці саме досвід здійснення діяльності є головною функцією відповідних навчальних дисциплін [3].

Практична підготовка здобувачів освіти є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття професійного рівня і має на меті набуття ними професійних навичок та вмінь.

В процесі підготовки фахівців сфери діловодства відбувається вивчення таких дисциплін «Практикум з комп'ютерного діловодства», «Навчальна практика», «Технологічна практика». Мета оволодіння здобувачами освіти за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій сучасними методами, формами, засобами майбутньої професійної діяльності, її організації,

формування професійних умінь і навичок, виховання потреби систематичного поновлення, а також підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності. Однією зі складних сучасних педагогічних та психологічних проблем є обґрунтування сутності умов формування професійної готовності студентів.

Формуванню професійних компетентностей сприяють активні методи навчання, такі як метод кейсів, метод проєктів. Оскільки вони дозволяють застосувати нові знання на практиці, під час вирішення нестандартних ситуацій, комплексних завдань.

Всі дисципліни циклу професійної підготовки повинні бути орієнтовані на активне використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій, оскільки в сьогоdnішніх реаліях комп'ютер є назамінним в професійній діяльності діловода.

Список використаних джерел

1. Козир А. В. Компетентність як необхідний компонент професійної майстерності викладачів мистецьких дисциплін // Матеріали VI культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва / Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів: Всеукраїнська науково-практична конференція : зб. матер., Київ, 3 - 5 червня 2008 р. - Київ : ДАКККиМ, 2009.

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. - К. : «К.І.С.», 2004. - 112 с. - ISBN 966-8039-50-5.

3. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін: моног. - Вінниця: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2006. - 292 с. - ISBN 966-641-204-7.

4. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало. - Київ, 2000. - 380 с.

5. Caperna A., Integrating ICT into Sustainable Local Policies. ISBN 9781615209293

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Клименко Юлія Василівна – викладач, Білоцерківський фаховий коледж сервісу та дизайну.

Павлюк Н.П.

**ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ОСНОВА КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ЗЗСО**

Анотація. У статті зазначено, що ефективність роботи викладача музичного мистецтва багато в чому залежить від рівня розвитку його комунікативних здібностей. Обмін інформацією відбувається у різних формах.

У дослідженні стверджено, що в педагогічній діяльності часто доводиться спілкуватися зі студентами на неприємні теми. У такому разі психологи рекомендують почати бесіду з нейтральних, а краще з позитивних чинників, пов'язаних із діяльністю реципієнта. Це дозволяє сформувати позитивну установку на подальше сприйняття інформації.

У статті зроблено акцент на тому, що ділове спілкування викладачів музичного мистецтва у конфліктних ситуаціях вимагає високої загальної культури, оскільки у схвильованому стані складно об'єктивно оцінювати інформацію. Виокремлено різні способи зняття психічної напруги.

У статті визначено, що викладачам музичного мистецтва в нових умовах, для знаходження істини потрібно часто спілкуватись у формі полеміки і дискусій, що вимагає від співрозмовників знань і дотримання певних етичних правил.

Виокремлено і прокласифіковано основні правила проведення полеміки. Зазначено, що центральне місце в публічній комунікації займають уміння реалізувати план спілкування.

Ключові слова: комунікація, технічні і психологічні прийоми ораторського мистецтва, умови виразності мови, ділове спілкування у конфліктних ситуаціях.

PAVLYUK N.P.

**BUSINESS COMMUNICATION AS THE BASIS OF THE COMMUNICATIVE
CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF MUSIC ARTS AT ZZSO**

Abstract. *The article states that the effectiveness of a music teacher's work largely depends on the level of development of his communication skills. Information exchange takes place in various forms.*

The study stated that in pedagogical activities, it is often necessary to communicate with students on unpleasant topics. In this case, psychologists recommend starting the conversation with neutral, and preferably with positive factors related to the recipient's activities. This allows you to form a positive attitude to the further perception of information.

The article emphasizes that the business communication of music teachers in conflict situations requires a high general culture, since it is difficult to objectively evaluate information in an excited state. Various ways of relieving mental tension are distinguished.

The article determined that, in order to find the truth, teachers of musical art in new conditions need to communicate often in the form of polemics and discussions, which requires the interlocutors to know and observe certain ethical rules.

The main rules for conducting polemics have been identified and classified. It is noted that the central place in public communication is occupied by the ability to implement a communication plan.

Keywords: *communication, technical and psychological techniques of oratory, conditions of expressive language, business communication in conflict situations.*

Спілкування не можна віднести до складного і тим більше поверхнево вивченого процесу комунікації. Усі ми без особливих утруднень спілкуємося між собою, з дитинства володіємо мовною діяльністю, як головним засобом спілкування. Проте, багатоплановий характер спілкування, що включає різноманіття функцій, вербальну і невербальну комунікацію, є серйозним предметом наукових досліджень учених різних напрямів.

Поняття «комунікативна культура» в науково-педагогічному інформаційному просторі вивчається у різних наукових сферах: методологічній (Г.І.Щукіна), світоглядній (Б.Ф.Ломов), психологічній (О.О.Леонтьєв), соціологічній (Є.В.Руденський), лінгвістичній (Б.М.Головін), мистецтвознавчій (П.М.Ершов), адаптивній (Г.М.Якушева), духовній (Є.В.Соколов).

Отже, **мета** статті – розкрити особливості ділового спілкування майбутніх викладачів музичного мистецтва, вказати на умови підвищення рівня культури ділового спілкування у вищих навчальних закладах.

Для педагогічного працівника мистецтво спілкування – це найважливіша професійна межа, оскільки головним засобом реалізації навчання і виховання виступає комунікація. Отже, ефективність роботи викладача музичного мистецтва багато в чому залежить від рівня розвитку його комунікативних здібностей.

Педагог у своїй діяльності повинен реалізувати всі функції спілкування – виступати і як джерело інформації, і як людина, що пізнає іншу людину або групу людей, і як організатор колективної діяльності і взаємин. Обмін інформацією досягається завдяки мовній діяльності, а точніше – мові як засобу спілкування. Мовна (вербальна) комунікація має низку психологічних особливостей, розуміння яких полегшує спілкування, виховує мовну писемність у майбутніх фахівців, дисциплінує їх мислення.

Обмін інформацією відбувається у різних формах.

Варто звернути увагу на технічні та психологічні прийоми ораторського мистецтва, використовуючи які будь-яка людина може оволодіти увагою аудиторії і достатньо успішно виступати. Для цього важливо усвідомити, що публічну мову не можна розглядати тільки як спосіб передачі інформації у процесі односторонньої дії оратора на слухачів. Важливо врахувати особливість правильного усного виступу, як безпосереднього процесу творчих роздумів.

Важливою умовою виразності мови є темп і тон. Як повільний, так і швидкий темп стомлюють аудиторію і гасять щонайменший стимул до мимовільного сприйняття. Великі паузи між словами і тональна одноманітність додає виступу монотонності, присипляє аудиторію. Швидка мова, хоча і сприймається аудиторією краще, також утрудняє сприйняття і вимагає прояву напруженості із-за надмірно великого потоку інформації. Шляхом зміни темпу мови досягається інтонаційна виразність, яка може підсилити увагу слухача до важливих положень виступу.

На емоційну виразність здійснюють помітний вплив так звані невербальні компоненти комунікації, тобто міміка, жести, інтонація, поза, сміх, сльози, контакт очима. Вони виконують функції виділення головного, передають емоції і відчуття викладача. Більшість невербальних компонентів мови є індивідуальними і мимовільними, і лише досвідчений педагог може користуватися ними цілеспрямовано.

Звичайно, мистецтво, функції спілкування яскравіше проявляються у процесі вирішення конфліктів, в індивідуальних і колективних бесідах, що протікають у формах дискусії, полеміки, суперечок.

У діяльності майбутнього викладача музичного мистецтва у ЗЗСО поширення набувають активні форми спілкування, що вимагають вищої культури і коректності. Уміння вислухати, зрозуміти співбесідника, щиро хвилюватися за опонента вимагають від педагога витримки, здатності регулювати свій емоційний стан. Не можна допускати так званого ролевого спілкування, коли з позицій своєї посади викладач надмірно категорично висловлює свою думку, деколи з металевим відтінком у голосі. Учень, розуміючи своє положення, може зовні прийняти міркування викладача, але в глибині душі він залишиться на колишніх позиціях і в стані незадоволеності.

У педагогічній діяльності часто доводиться спілкуватися з учнями на неприємні теми. У такому разі психологи рекомендують почати бесіду з нейтральних, а краще з позитивних чинників, пов'язаних із діяльністю реципієнта. Це дозволяє сформувати позитивну установку на подальше сприйняття інформації.

У педагогічній роботі порушення такту в спілкуванні призводить до вкрай небажаних наслідків – прихованих або відкритих конфліктів, падінню авторитету викладача музичного мистецтва у ЗЗСО.

Існують різні способи зняття психічної напруги: принесення вибачень, перемикання одного або обох суб'єктів конфлікту на інші види діяльності, надання кожному з них можливостей для докладного пояснення своєї позиції і своїх поглядів на предмет конфлікту, а також права на особисту думку;

демонстрація симпатії суб'єктам конфлікту, готовності проявити до них увагу і надати підтримку.

Як способи вирішення конфліктів можна застосовувати гумор, визнання гідності суб'єкта конфлікту, компроміс, третейський суд, об'єктивний аналіз суперечки. Зниженню кількості конфліктних ситуацій у колективі сприяє високий авторитет керівника («ефект ореолу»), що породжується престижністю керівника.

Виявляється, що несправедливість викликає негативне відношення не тільки з боку безпосередніх учасників, але й усього колективу. Не можна проходити мимо випадків, заслуговуючих осуду, але стриману розмову потрібно вести наодинці. І лише при повторних проявах негативних дій слід удатися до публічного засудження як найбільш сильного засобу виховної дії.

Педагогічним працівникам у нових умовах, для знаходження істини потрібно часто спілкуватися у формі полеміки і дискусій, що вимагає від співрозмовників знань і дотримання певних етичних правил.

Пolemіка і дискусія – схожі види комунікації. Якщо полеміка – це гостра суперечка, зіткнення думок, то дискусія також пов'язана з публічним обговоренням спірних питань, хоча і в менш гострій формі.

Основні правила проведення полеміки:

- перш ніж сперечатися, потрібно продумати тему; з особливою точністю визначити питання;
- виходити на клас упевнено, не ритися у записках; не поспішати, витримати паузу (3-4 сек.) і розпочати мову з будь-чого, що здивує і має відношення до теми виступу, але такого, про що можна говорити вільно, не читаючи з листа;
- починаючи суперечку, варто рішуче відмовитися від надії на те, що повірять на слово;
- доводячи і спростовуючи, необхідно говори зрозуміло, просто, виразно, точно;
- треба прагнути говорити правильно, не припускаючи грубих мовних помилок;

- у суперечці всі рівні і ніхто не повчає;
- необхідно висловлювати позицію відверто; замовчування викликає погравлення опозиції;
- варто конкретизувати пропозиції;
- чим довше ми говоримо, тим менше залишається терпіння у слухачів, і в результаті розсіюється їх увага;
- потрібно вести думку послідовно: на початку дати визначення поняттю (дефініція), далі порівняти предмет з чим-небудь відомим (ідентифікація), а потім наводити аргументи;
- потрібно уникати недоречної гостроти, сплеску негативних емоцій на адресу опонента, зневажливого тону всього того, що може свідчити про неповажне відношення до учасників полеміки;
- якщо помітна помилковість власної думки, необхідно мужньо визнати правоту супротивника;
- закінчуючи виступ, потрібно стисло сформулювати висновки.

Отже, мистецтво ділового спілкування майбутнього викладача музичного мистецтва ЗЗСО має велике значення, оскільки спілкуванні, як у фокусі, відбивається культурний рівень та інтелект людини. Закономірне підвищення ролі «людського чинника», оволодіння соціально-психологічними методами управління людьми змушує підсилити увагу до розвитку у викладача комунікативних здібностей і, передусім, умінні встановити контакти з учнями.

Список використаних джерел

1. Балдынин Д.И. Система исследования культуры общения педагога (теоретический аспект) : дис. ..., канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 1989. 165 с.
2. Василик М.А. Основы теории коммуникации. Москва : Гардарики, 2003. 615 с.
3. Вудкок М., Френсис Д. Раскрепощенный менеджер. Москва : Дело, 1991. 117 с.

4. Кан-Калик В.А., Никандров Н. Д. Педагогическое творчество. Москва : Просвещение,1990. 144 с.
5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. Москва : Просвещение, 1987. 190 с.
6. Кхол Й. Эффективность управленческих решений. Москва : Лотос, 2002. 195 с.
7. Лобанов А.А. Основы профессионально-педагогического общения : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2002. 260 с.
8. Лукашенко О.Н., Щуркова Н.Е. Конфликтологический этюд для учителя. Москва, 1998. 80 с.
9. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення : навч. посібн. Київ : Алерта, 2008. 301 с.

Павлюк Наталія Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри стилістики та культури української мови, Рівненський державний гуманітарний університет, <https://orcid.org/my-orcid> 0000-0002-4456-5682.

Червонська Л.М.

**ЦІННОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПОДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА
ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ**

Chervonska L.M.

**VALUES OF ACADEMIC INTEGRITY IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL
TRAINING OF STUDENTS OF HIGHER MUSIC-PEDAGOGICAL AND
CHOREOGRAPHIC EDUCATION**

Анотація. У статті актуалізовано проблему академічної доброчесності у системі професійної підготовки здобувачів вищої музично-педагогічної та хореографічної освіти. Розглянуто сутність поняття «академічна доброчесність». Визначено ключові цінності академічної доброчесності: чесність, довіру, справедливість, повагу, відповідальність, підзвітність. Автором розкрито сутність поняття «цінності академічної доброчесності» - цінності, на яких ґрунтуються відносини в академічному середовищі, що визнані Бухарестською Декларацією з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європі - чесність, відповідальність, довіра, справедливість, повага.

Ключові слова: академічна доброчесність, цінності академічної доброчесності, здобувачі вищої освіти.

Abstract. The article updates the problem of academic integrity in the system of professional training of students of higher music-pedagogical and choreographic education. The essence of the concept of "academic integrity" is considered. The key values of academic integrity are defined: honesty, trust, justice, respect, responsibility, accountability. The author revealed the essence of the concept of "values of academic integrity" - values on which relations in the academic environment are based,

recognized by the Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in Europe - honesty, responsibility, trust, justice, respect.

Keywords: academic integrity, values of academic integrity, students of higher education.

В наш час одним з пріоритетних завдань вищої школи є актуалізація проблеми академічної доброчесності здобувачів вищої освіти. У законодавчих й освітніх документах України відображено концептуальні засади академічної доброчесності (Закони України «Про вищу освіту» (2017), «Про авторське право і суміжні права» (2015); «Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» (2019); «Кодекси честі» та «Положення щодо академічної доброчесності» закладів вищої освіти України).

Проблема академічної доброчесності стали предметом досліджень багатьох науковців, серед яких у межах даної публікації були розглянуті праці Ю.Гаруста, О.Кислової, І.Кузіної, Б.Павленко, Л.Пшеничної, Д. Сопової та інших. У своїх наукових поглядах дослідники вказують на те, що поширення нечесної поведінки серед студентства, безвідповідального ставлення до результатів освітньої діяльності, порушення принципів академічної доброчесності знищує систему освіти та демотивує старанних студентів у навчанні [5, с.53]. Незважаючи на значну кількість наукових праць, які безпосередньо торкаються проблеми академічної доброчесності, цілий ряд актуальних питань лишилися поза дослідницькою увагою. Зокрема, нагального вирішення потребують питання щодо актуалізації цінностей академічної доброчесності у системі професійної підготовки здобувачів вищої музично-педагогічної та хореографічної освіти, що орієнтує їх на якісне навчання, відповідальне ставлення до результатів академічної діяльності.

У Бухарестській Декларації з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні (2004) зазначається, що цінності академічної доброчесності складають основу для забезпечення якості освіти, зокрема

професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Ключовими цінностями академічної доброчесності було визначено – *чесність, довіру, справедливість, повагу, відповідальність, підзвітність* [7, с.13-15].

Теоретичний аналіз наукових досліджень, присвячених розгляду сутності поняття «академічна доброчесність» дає можливість з'ясувати, що означений феномен трактується як:

- «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» (ст. 42, п. 1 Закону України «Про вищу освіту») [2];
- ««інтелектуальна чесність», тобто порядність у використанні інформації, яка стає підставою для формування висновків та результатів досліджень, а також інших заходів, пов'язаних з пошуками та отриманням знань» [1, с.89];
- «практика сумлінного виконання всіляких обов'язків, що пов'язані з навчальним процесом, засновані на принципах чесності, відповідальності і поваги до інших членів академічної спільноти» [3, с.8];
- «системо-утворювальна характеристика, яка впливає на формування етичних якостей майбутніх професіоналів, зокрема: відповідальності, сумління, порядності, довіри, справедливості, поваги [6, с.17];
- «дієвий інструмент забезпечення ефективної співпраці учасників освітнього процесу та науковців на основі єдиної системи моральних цінностей, покладених в основу наукової діяльності, що сприяє забезпеченню і посиленню якості вищої освіти і виступає суспільним ідеалом для формування академічної культури представників наукової та освітянської спільноти» [4, с.19];
- «сукупність визначених законодавством правил та морально-етичних принципів, якими повинні послуговуватися всі учасники навчально-виховного процесу під час викладання, навчання та провадження творчої

діяльності з метою гарантування довіри до результатів навчання та творчих здобутків» [6, с.30].

Наукова проекція проаналізованих поглядів дає можливість з'ясувати, що під «цінностями академічної доброчесності» слід розуміти цінності, на яких ґрунтуються відносини в академічному середовищі, що визнані Бухарестською Декларацією з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні – чесність, відповідальність, довіра, справедливість, повага.

Здобувачі вищої музично-педагогічної та хореографічної освіти у процесі освітньої діяльності обов'язково мають дотримуватись принципів академічної доброчесності (відповідно до ст. 42, п. 3 Закону України «Про вищу освіту»):

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації [2].

Отже, проведене дослідження дає можливість з'ясувати що, цінності академічної доброчесності є важливою та необхідною складовою професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Дотримання принципів академічної доброчесності має бути пріоритетним напрямом у системі професійної підготовки здобувачів вищої музично-педагогічної та хореографічної освіти та є запорукою їх успішного професійного становлення.

Список використаних джерел

1. Гаруст Ю.В., Павленко Б.О. Академічна доброчесність – шлях до захисту інтелектуальної власності українських науковців. URL: <http://surl.li/dzqvb> (дата звернення 9.12.2022)
2. Закон України «Про вищу освіту» URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm (дата звернення 9.12.2022)
3. Кислова О, Кузина И. Академическая порядочность современных украинских студентов в контексте становления академической культуры // Научный результат. Социология и управления. – Т2., №4, 2016. С.8-20
4. Пшенична Л. Становлення академічної культури та доброчесності у вищій школі .Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 16-17 травня 2019 р.). Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С.14-20.
5. Сопова Д. Академічна доброчесність у системі професійної підготовки майбутнього. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. №3-4, 2018. URL: <https://cutt.ly/R0uC43Q> (дата звернення 7.12.2022)
6. Сопова Д. Поняття академічної чесності: науковий дискурс. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2018. №3-4 (52-53), 2017. URL: <http://surl.li/dzqur> (дата звернення 9.12.2022)
7. Фініков Т. Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба//Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. За заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є. Артюхова. К.: Таксон, 2016. 234 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Лілія Миколаївна Червонська – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4906-684X>

Titova L.O.

THE CURRENT STATE OF FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL
COMPETENCE OF FUTURE MATHEMATICS TEACHERS

Abstract. Increasingly, we can observe that traditional means of learning are becoming less effective compared to innovative ones. Pedagogical activity requires an increasingly creative approach and the use of tools that will increase cognitive interest and interest learners in educational activities, a special place among which is occupied by information and communication technologies, which is caused by total digitalization.

Due to quarantine requirements and the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, the widespread use of distance learning has become a decisive factor in the active creation and use of e-environments by educational institutions, which in turn requires sufficiently developed information and digital competence from teachers.

Therefore, a modern teacher who keeps up with the times needs to have competencies in searching and processing information, working with computer equipment, as well as the ability to use them in professional activities and to solve personal problems.

Keywords: Information and digital competence, future mathematics teachers, information and communication technologies, Geogebra.

In the conditions of informatization of society, traditional methods and forms of education are being replaced by innovative ones, and priority is given to those innovations based on the use of information and communication technologies in the process of training students. Along with this, ICT tools, in particular services to support distance learning and videotelephony (Classroom, Moodle, Zoom, Google Meet,

Webex Meet, etc.), have become an integral part of the teacher's activity, since the Covid-19 pandemic and the full-scale military invasion of Russia on the territory of Ukraine make full-time education impossible. These factors make it necessary to form the information and digital competence of future teachers, in particular mathematics, in the process of their professional training in institutions of higher education.

According to such regulatory documents of Ukraine as the concept of «New Ukrainian School» (2016) and the Professional Standard for the profession of «Teacher of a General Secondary Education Institution» (2020), information and digital competence is indicated as one of the keys for applicants and teachers, respectively [1, 2].

Speaking about the Teacher's Professional Standard, we note that information and digital competence is defined as the ability to navigate freely in the information space, the ability to search and process information, as well as the ability to objectively evaluate and use it in pedagogical activities; the ability to use educational electronic resources or create your own; the ability to introduce digital technologies into the educational process (not only educational, but also to ensure organizational and methodical work, in particular keeping electronic journals, electronic assessment forms, e-portfolio) [2].

Modern scientists point out the importance and even the necessity of the formation of information and digital competence in students of pedagogical specialties, while investigating the impact on the formation process of a wide variety of tools, techniques, methods, and technologies as a whole. However, taking into account the worldwide globalization and informatization, all opinions agree that this competence is one of the key ones in the training of a modern teacher.

Researchers, considering the problem of formation of information and digital competence among future specialists in the field of education, offer various ways to solve it, in particular, the creation and constant use of the e-environment of the educational institution, the study of the disciplines of the IT cycle, the use of information and communication technologies in the study of the disciplines of general

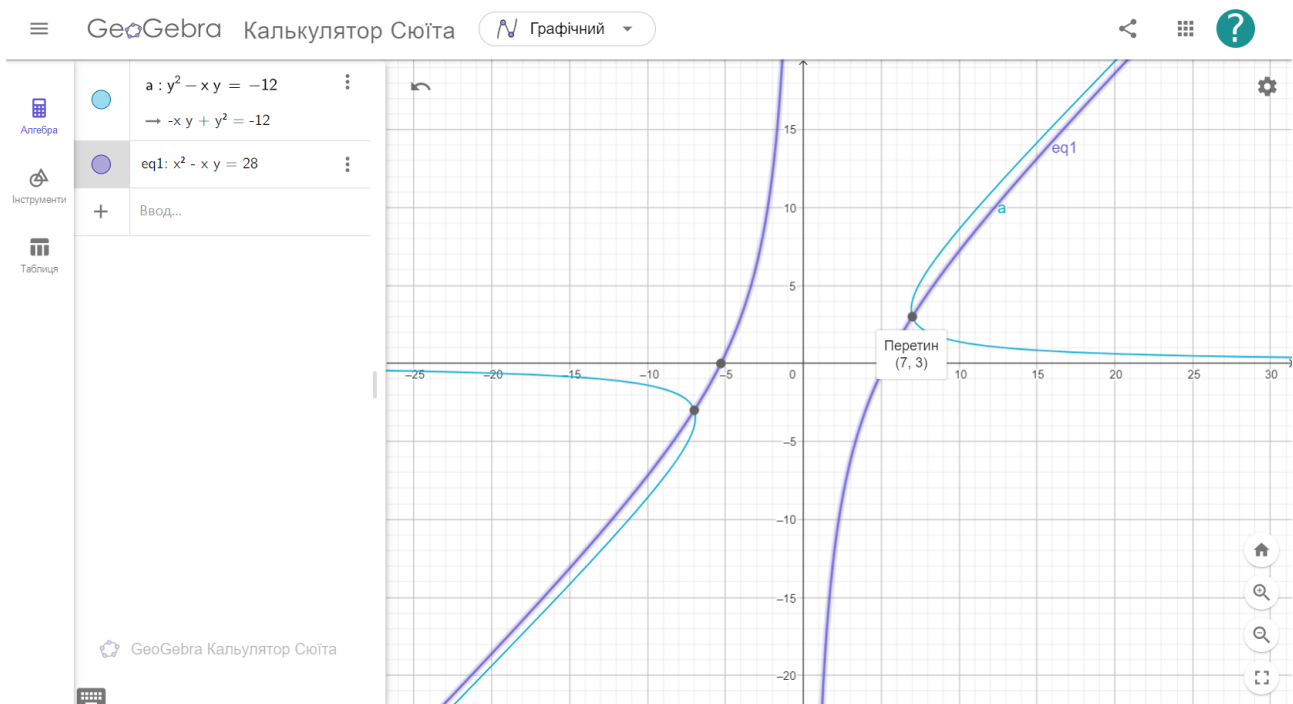
and professional training, use of STEM technology, gamification technology and other innovative technologies [3].

All the described methods in a complex make it possible to form stable information and digital competence of the future teacher, because a modern teacher must have the skills to work on distance learning platforms to provide students with access to educational materials, especially in the difficult conditions of the energy crisis in Ukraine, to be able to work with videotelephony tools, e.g. Zoom, Google Meet, to provide interaction with students, etc. In addition, a teacher who keeps up with the times must have tools for creating educational content - office programs, software or cloud tools for creating presentations (Canva, Google Presentations, Prezi, PowToon, Emaze, MS PowerPoint), tests and quizzes ("Kahoot!", Quizizz, Quizlet, Plickers), mind maps (XMind, Draw.io, Miro.com), interactive exercises (LearningApps, Wordwall).

However, there are a significant number of services designed exclusively for learning mathematics, such as Geogebra, which is an excellent visual aid for studying stereometry and graphing functions, Desmos Graphing Calculator, which will help with graphing the most complex functions, and others. Therefore, in our opinion, it is worthwhile to familiarize students with higher education - future teachers with such tools during the study of professional disciplines. It will be appropriate to familiarize students with these software tools within the scope of studying the discipline «Methodology of teaching mathematics» or to use these tools directly when studying such disciplines as «Informatics», «ICT in the field», «Computer modeling», «Elementary mathematics», «Mathematical analysis», «Analytic geometry», etc. This will make it possible to explore such tools and develop skills for working with them for their further use in professional activities.

Let's consider the possibilities of using the Geogebra dynamic mathematics package on the example of the study of the discipline «ICT in the industry» by students of the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, major 014 Secondary Education (Mathematics). Thus, during the study of the course of this discipline, it is advisable to familiarize future teachers with software tools, cloud and mobile

technologies that will be useful directly in their further professional activities, including Geogebra. One of the features of this tool is the visualization of finding solutions to a system of equations with two variables, because these solutions are the coordinates of the intersection points of the graphs of the function, which are formed as a result of performing equivalent transformations of the given equations (Fig. 1). Using this resource will significantly save the teacher's time and effort spent on constructions on a physical or virtual board.

Fig. 1 – An example of a graphical solution of a system of equations with two variables

Also, in our opinion, the use of such services will contribute not only to the formation of the professional competence of the future teacher of mathematics, but also to the development of his information and digital competence due to the progress of practical skills of interaction with information and communication technologies within the educational process.

References

1. Nova ukrainska shkola : Kontseptsiiia vid 27.10.2016 r. [New Ukrainian school: Concept from 27.10.2016]. (2016). mon.gov.ua. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiami «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoï osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» : Nakaz vid 23.12.2020 r. № 2736-20 [On approval of the professional standard for the professions "Primary school teacher of general secondary education", "Teacher of general secondary education", "Primary teacher (with a diploma of junior specialist)": Order of 23.12.2020 № 2736-20]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#n10> [in Ukrainian].
3. Titova L.O. (2022). Vitchyzniani dosvid formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv [Domestic experience of forming information and digital competence of future teachers]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*. 12(12). 168–177. Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-12\(12\)-168-177](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-12(12)-168-177) [in Ukrainian].

PERSONAL DATA ABOUT THE AUTHOR:

Titova Liubov Oleksandrivna – graduate student of the Department of Pedagogy and Educational Management, Trainee teacher of Informatics and Information and Communication Technologies, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2441-0560>.

Королюк О.М.

**АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ**

Korolyuk O.M.

**ACMEOLOGICAL APPROACH TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF
FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS**

Анотація. У статті обґрунтовано акмеологічні засади і виділено особливості професійної підготовки майбутніх учителів математики з позиції акмеологічного підходу, визначено методи акмеологічного впливу, які дозволяють здійснити поступальний особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів, формування їх фахової компетентності. Встановлено, що застосування акмеологічного підходу до професійної підготовки спрямовує майбутніх учителів на постійний саморозвиток; самовдосконалення, сприяє усвідомленню ними необхідності досягнення найвищого фахового рівня, вершини професіоналізму.

Ключові слова: акмеологія; акмеологічний підхід; професійна підготовка; професіоналізм; майбутній учитель математики.

Abstract. The article substantiates acmeological principles and highlights the peculiarities of professional training of future mathematics teachers from the position of acmeological approach, defines methods of acmeological influence that allow progressive personal and professional development of future mathematics teachers, formation of their professional competence. It was established that the application of an acmeological approach to professional training directs future teachers to continuous

self-development; self-improvement, promotes their awareness of the need to achieve the highest professional level, the pinnacle of professionalism.

Keywords: acmeology; acmeological approach; professional training; professionalism; future teachers of mathematics.

У сучасному глобалізованому світі освіта має безпосередній та найбільший вплив на особистість і суспільство. Реформа загальної середньої освіти "Нова українська школа" формулює фундаментально новий підхід до розвитку вчителя, досягнення ним професіоналізму. Серед головних пріоритетів стає підготовка компетентного спеціаліста, який спрямований на саморозвиток, може швидко адаптуватися до змін, безпосередньо вирішувати нові освітні завдання, впроваджувати педагогічні інновації.

Під впливом бурхливого розвитку науки і виробництва розширюються галузі застосування математики. За допомогою математичної мови, математичних методів, через створення математичних моделей нині описують поняття, залежності як у природничих науках, так і в гуманітарній сфері. Сьогодні певний обсяг знань, володіння математичними методами стали обов'язковим елементом загальної культури, що зумовлює нові підходи до професійної підготовки майбутніх учителів математики.

Вивченню теоретико-методологічних засад професійної підготовки майбутніх педагогів присвятили свої дослідження О. Антонова, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін. Різні аспекти підготовки вчителів математики представлені в наукових працях Г. Бевза, В. Бевз, М. Бурди, О. Дубінчук, О. Матяш, В. Моторіної, А. Прус, З. Слєпкань, С. Семенця, В. Швеця та ін. Складність і багатовимірність педагогічної теорії та практики дозволяє науковцям розглядати професійну підготовку майбутніх учителів з позицій різноманітних наукових підходів.

Останнім часом у процесі професійної підготовки вчителя активно застосовується акмеологічний підхід, про що свідчать праці В. Андрущенка,

В. Гладкової, О. Гречаник, Н. Гузій, О. Дубасенюк, В. Вакуленко, А. Деркача, Л. Рибалко, Н. Сидорчук, С. Пожарського, В. Панасюка, В. Федоришина та ін. Формування фахової компетентності майбутніх учителів математики на засадах акмеологічного підходу стало предметом дисертаційного дослідження С. Панової (2015) [4].

Акмеологія, як наука про вдосконалення людини, її розвиток, досягнення найвищих результатів у власній продуктивній діяльності, є одним із актуальних наукових напрямів, які дозволяють ефективно вирішувати проблему професійної спрямованості, розвитку здібностей до педагогічної діяльності, стимулювання професійної компетентності. Безпосередньо *акмеологічний підхід* синтезує у собі дослідницькі орієнтири з позицій: 1) системного підходу при вивченні освітніх систем; 2) цілісного підходу до вивчення людини; 3) теорії функціональних систем, системоутворювальним чинником, у якій виступає шуканий кінцевий результат на виході у нове середовище [5, с. 5]. Застосування акмеопідходу спрямовує науковців на пошук шляхів забезпечення системою професійної підготовки досягнення майбутніми вчителями найвищих показників в особистісно-соціальному розвитку, професійній діяльності й педагогічній творчості, тобто досягнення ними професіоналізму.

Професіоналізм розглядається як певний феномен, системне явище, що характеризує стан особистості і діяльності педагога, є умовою досягнення ним найвищих показників в особистісно-соціальному розвитку, професійній діяльності, творчості [5, с. 106]. Особливі акмеологічні прояви професіоналізму вчителя, на думку І. Ніколаєску, можна представити як характерні вміння, що відображають специфіку професійної педагогічної діяльності [3, с. 10]. Наприклад, професійний вчитель математики повинен уміти комунікувати, залучати до інтелектуального дискурсу своїх учнів, переконувати, навіювати, спрямовувати їх на відшукування раціональних шляхів вирішення математичних проблем, а також знаходити оптимальні шляхи розв'язання практичних задач.

Модель вершини професіоналізму педагога можна зобразити (за Г. Даниловою) як акмеологічний синтез трьох компонентів:

- компетентність (психолого-педагогічні й соціальні знання, теоретико-практичні й методичні знання, педагогічні вміння, педагогічні здібності);

- особистісна орієнтація (самореалізація у контексті акмеологічної моделі "Я – концепція" в динаміці від "Я – реальний" до "Я – перспективний (ідеальний)");

- морально-духовна культура (моральна свідомість, моральна діяльність, моральні стосунки) [1].

Основною метою застосування акмеологічного підходу до фахової підготовки майбутніх учителів математики є переорієнтування освітнього процесу на досягнення студентами акмевершини в навчанні, а згодом і в майбутній фаховій діяльності, до рівня професіонала, як свідомого, планомірного та цілеспрямованого набуття фахових компетентностей (предметних, методичних, особистісно-професійних) за рахунок самовдосконалення [4].

Фахова компетентність, на думку С. Панової, виступає неодмінним атрибутом і однією з вершин професіоналізму. У процесі її формування у майбутніх учителів математики на засадах акмеологічного підходу можна виділити три аспекти: математичний (опанування математичних знань і набуття вмінь, необхідних для розв'язання математичних задач), методичний (формування вмінь і навичок навчання математики) та особистісно-професійний (формування та розвиток професійно важливих особистісних здібностей, позитивної мотивації до навчання, ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, прагнення до самовдосконалення) [4].

Серед методів акмеологічного впливу, які дозволяють здійснити поступальний особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів математики, можна виділити ділову гру, проблемну лекцію, лекцію-диспут, тренінг (індивідуальний та груповий), мозковий штурм, кейс-метод тощо. Важливого значення набуває використання історичного матеріалу, вивчення біографій видатних математиків, їх досягнень-вершин, аналіз їх життєвого шляху і наукового становлення, що відбувалися у різні історичні епохи, а також

дослідження новаторських ідей і педагогічних здобутків знаних учителів математики.

Таким чином, акмеологічний підхід спрямовує майбутніх учителів на постійний саморозвиток, самовдосконалення, сприяє усвідомленню ними необхідності досягнення найвищого фахового рівня, вершини професіоналізму. Перспективи подальших досліджень убачаємо в дослідженні професійної підготовки майбутніх учителів математики на різних ступенях освіти.

Список використаних джерел

1. Данилова Г. С. Вершини професіоналізму педагога як акмеологічний синтез тріади його компонентів // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Рівне, 2007. Т. 3. С. 57–62.

2. Дубасенюк О. А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження : навч.-метод. посіб. Житомир : Полісся, 2019. 256 с.

3. Ніколаєску І. О. Практичні основи акмеологічного розвитку особистості в умовах освітньо-інформаційного простору: навч.-метод. посіб. – Черкаси, 2012. Режим доступу: <https://ns-gymnasium.org.ua/attachments/article/222/Практичні%20основи.pdf>

4. Панова С. О. Формування фахової компетентності майбутніх учителів математики на засадах акмеологічного підходу : автореферат дис. ...канд.. пед. наук. Бердянськ, 2015. 23 с.

5. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 389 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Королук Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка, ORCID: 0000-0002-7972-2115

Боротюк Іванна Анатоліївна

**ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ООП**

Науковий керівник:

Хом'як Ольга Анатоліївна,

к. пед. наук, доцент кафедри теорії та методик початкової освіти
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»

Borotiuk Iwanna

**INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE: REGULATORY ASPECTS OF THE
GOVERNMENTAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS (SEN).**

Сьогодні наша держава обрала основним стратегічним напрямом власного розвитку інтеграцію в освітній європейський простір, де основною формою здобуття освіти учнями з особливими освітніми потребами (ООП) є інклюзивне навчання. Відповідно до статистичних даних, загальна цифра дітей із ООП у нашій державі з кожним роком зростає, тому запровадження інклюзивної освіти є актуальним та передбачає доступність закладів освіти, створення в них відповідного інклюзивного освітнього середовища для дітей з ООП та застосування інноваційних технологій навчання [1].

Здобуття Україною незалежності, прийняття цілої низки національних та ратифікація великої кількості міжнародних нормативно-правових документів щодо забезпечення усіх дітей рівними правами, зокрема і правом здобувати освіту, не змогло одномоментно вирішити питання усунення дискримінації. Шлях до започаткування реформи інклюзивної освіти в Україні, запровадження інклюзивного навчання, як освітньої системи, був непростим.

В липні 2016 року, у Запорізькій області, був започаткований науково-практичний проєкт «Інклюзивна освіта – рівень свідомості нації», який підтримали на вищому рівні МОН. Перші його результати засвідчили потребу запровадження інклюзивної освіти по всій території держави.

Вже 31 березня 2017 року відповідні питання інклюзивної освіти було безпосередньо розглянуто на державному вищому рівні, а саме на засіданні Національної ради реформ. В результаті цього МОН було рекомендовано [2, с. 48]:

- вжити всіх заходів стосовно покращення діючого законодавства в освітній сфері стосовно відповідного забезпечення права всіх дітей із ООП саме на інклюзивне навчання;

- включити до відповідної програми підготовки студентів закладів педагогічної вищої освіти обов'язковий предмет для усіх педагогічних працівників стосовно особливостей роботи із школярами з ООП у рамках саме інклюзивного навчання;

- погодити положення про відповідну установу, що проводитиме супровід та оцінку дітей із ООП;

- розробити базу Єдиного реєстру дітей із ООП.

На відповідне виконання рішень Національної ради реформ від 23 травня 2017 року було ухвалено ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з ООП до освітніх послуг», положення котрого закріплюють відповідне право на отримання освіти осіб із ООП. Так, зокрема, даний закон відповідним чином зобов'язує всі заклади загальної середньої освіти утворити в обов'язковому порядку на основі письмового звернення особи із ООП, її законних представників чи батьків спеціальні або інклюзивні класи.

Уперше за всі роки незалежності держави описаний Закон надав визначення таких дефініцій як «особа із особливими освітніми потребами», «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне навчання».

Разом із тим, Закон покликаний гарантувати всім особам із ООП одержання корекційно-розвиткових, психолого-педагогічних послуг, навчання з

використанням найбільш доступних для даних осіб способів і методів, мови спілкування і зокрема навчання мовою жестів, шрифтом Брайля [3, с. 102].

В загальному, розглянутий Закон визначив основні важливі завдання для запровадження інклюзивного навчання, головні положення котрого увійшли у базовий ЗУ «Про освіту» (2017).

9 серпня 2017 року КМУ було внесено відповідні зміни до «Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», відповідно до якого на кожного школяра з ООП повинна бути складена ІПР, де мають бути визначенні конкретні стратегії навчання, а також відповідні підходи, напрями та кількість годин на проведення корекційно-розвиткових, психолого-педагогічних занять. Разом із тим, було також передбачено, що потреби соціальні дітей із досить складними порушеннями у розвитку під час їх перебування у закладі середньої загальної освіти задовольняються батьками, соціальними працівниками чи особами на те уповноваженими [3, с. 101].

В нашій державі започатковано створення нової мережі служби супроводу та системної підтримки дітей із ООП, які отримали назву Інклюзивних ресурсних центрів (ІРЦ), головними завданням котрих являється здійснення відповідної комплексної психологічної та педагогічної оцінки загального розвитку дітей та надання їм відповідних корекційно-розвиткових, психолого-педагогічних послуг із супроводу таких дітей у віці від 2 років до 18 років.

Принциповим є розташування ІРЦ до місця проживання дітей на рівні районних центрів та територіальних громад. Оцінювання дітей в ІРЦ проводиться за міжнародними тестами LEITER-3, WISC-IV, PEP-3, CONNERS-3, CASD, що стало можливим в результаті відповідного переходу від застосування МКФ-ДП та МКХ шляхом МОЗ України наказу від 23.05.2018 №981 [5].

На базі таких ІРЦ формуються Єдині державні реєстри дітей з ООП, реєстр закладів освіти та реєстр фахівців із застосуванням Google-карт.

З ціллю аналітичного та методичного забезпечення роботи ІРЦ постановою КМУ від 22 серпня 2018 року № 617 було затверджено відповідне Положення «Про ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти» [3, с. 102].

9 серпня 2017 року урядом було схвалено «Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки» та погоджено відповідний план заходів із реалізації її першого етапу, одним із основних показників котрого являється щорічне збільшення (розпочинаючи із 2018 року) загальної кількості дітей, охоплених саме інклюзивним навчанням, на 30% від всієї кількості учнів із ООП [7].

Відповідно до наказу МОН № 609 від 08 червня 2018 року «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» [6], в кожній школі інклюзивного спрямування повинна бути присутня команда, яка має забезпечувати психологічний та педагогічний супровід (КППС), до основного складу котрої мають входити директор чи його заступник із навчально-виховної роботи, педагог початкових класів (керівник класу), вчителі та їх асистенти, психолог практичний, педагог соціальний, вчитель-дефектолог (із врахуванням дитячих освітніх потреб), педагог-реабілітолог, співробітник ІРЦ, а також батьки чи законні представники самої дитини. При необхідності також можуть бути залученні медичні працівники закладів освіти, асистент дитини, лікар, спеціалісти служби у справах дітей, соціального захисту населення.

Для проведення організації інклюзивного навчання осіб з ООП в закладах загальної середньої освіти було введено посаду асистента вчителя на кожен клас відповідно до наказу МОН №90 від 01.02.2018 р. «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 6 грудня 2010 р. №1205» та передбачені умови введення відповідної посади педагогів-дефектологів в закладі освіти [4].

З метою мотивування педагогічних співробітників закладів дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та закладів вищої освіти I–II рівнів акредитації, що працюють у інклюзивних

класах, відповідно до постанови КМУ від 28 грудня 2021 р. № 1391 «Деякі питання встановлення підвищень посадових окладів (ставок заробітної плати) та доплат за окремі види педагогічної діяльності у державних і комунальних закладах та установах освіти» було встановлено певну доплату у розмірі 25% помічникам вихователів та педагогічним працівникам закладів освіти [4].

Таким чином, наразі стан законодавства в галузі інклюзивної освіти в державі характеризується наступними ознаками:

- гарантування рівного доступу до якісної освіти дітей із ООП, права вибору різноманітних типів закладів освіти і форм навчання;
- збільшення практики інклюзивної освіти в закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної та вищої освіти;
- проведення реформування системи шкіл-інтернатів та забезпечення відповідного навчання учнів за їх місцем проживання;
- зростання відповідної уваги до комплексної своєчасної психолого-педагогічної оцінки дитячого розвитку та надання їй корекційно-розвиткових, психолого-педагогічних послуг;
- індивідуалізація процесу шляхом розроблення індивідуальної програми розвитку та проведення особистісно-орієнтованого (диференційованого, індивідуального) навчання;
- введення в штат закладів освіти відповідної посади вчителів-дефектологів, та асистента вчителя;
- соціальне партнерство (залучення батьків учня з ООП або його законних представників, фахівців соціальних служб, інституцій з ціллю оптимізації процесу освітньої інтеграції дітей з ООП) та міжвідомча інтеграція.

Отже, одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти в Україні, філософією розуміння участі людини в суспільстві є інклюзивна модель навчання учнів з ООП.

Список використаних джерел

1. Крикун А. Інклюзивна освіта в Україні та Німеччині. Педагогіка у світі. Інклюзивна освіта. *Учитель початкової школи*. 2013. С. 61-64.
2. Пащенко О.В., Гриценко І.А., Софій Н.З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навчально-методичний посібник. Київ: Арт Економі, 2012. 184 с.
3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 302 с.
4. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 р. №1205: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.02.2018 №90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-18> (дата звернення: 14.11.2022).
5. Про затвердження перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків: Наказ МОЗ України від 23.05.2018 №981 URL: <http://moz.gov.ua/article/news/moz-zatverdiv-pereklad-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannja> (дата звернення: 14.11.2022).
6. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 №609 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18> (дата звернення: 07.11.2022).
7. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017 – 2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу: Розпорядження КМУ від 9.08.2017 №526-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80> (дата звернення: 14.11.2022).

Боротюк Іванна Анатоліївна - студентка 2 курсу магістратури педагогічного факультету ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Іваннікова О. М.

ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
МОВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ

Ivannikova O.

DIALOGUE AS A MEANS OF FORMING LANGUAGE AND
COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY
GRADES

Анотація: Проаналізовано погляди науковців щодо визначення понять «компетентність», «комунікативна компетентність», «мовно-комунікативна компетентність майбутнього учителя початкових класів». Наголошено на потенційних можливостях діалогу як засобу формування мовно-комунікативної компетентності майбутнього учителя початкових класів. Запропоновано шляхи удосконалення діалогічного спілкування з метою формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: компетентність, мовно-комунікативна компетентність, діалог, майбутній учитель початкових класів.

Annotation: The views of scientists regarding the definition of the concepts "competence", "communicative competence", "linguistic and communicative competence of the future primary school teacher" were analyzed. Emphasis is placed

on the potential possibilities of dialogue as a means of forming the linguistic and communicative competence of the future primary school teacher. Ways of improving dialogic communication with the aim of forming the linguistic and communicative competence of future primary school teachers are proposed.

Keywords: competence, linguistic and communicative competence, dialogue, future primary school teacher.

Інтеграція у європейський та світовий освітній простір, модернізація вітчизняної системи освіти, реформа Нової української школи актуалізує проблему підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців-педагогів. Традиційна триада «знання-уміння-навички» вже не може слугувати достатньою одиницею виміру підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності.

Актуальним нині є завдання підготовки високоосвічених, конкурентоспроможних педагогів, що володіють низкою професійних компетентностей, визначених нормативними документами, зокрема, мовно-комунікативною компетентністю.

Загальна проблематика формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів висвітлено у працях О. Максимової, Н. Самойленко, С. Скворцової, А. Толкачової та ін. Однак, потребує дослідження проблема ефективного формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів за допомогою різних засобів.

Наша мета – схарактеризувати потенційні можливості діалогу як засобу формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Сутнісний зміст понять «компетентність», «компетенція» висвітлено у працях Н. Аркавенко, Н. Бібік, В. Бондара, Н. Волкової, Я. Гаєвець, Т. Гарачук,

Т. Грітченко, І. Єрмака, В. Коваль, О. Комар, Н. Кравець, В. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, С. Толочко, В. Щур та ін.

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Training, Performans and Instruction (IBSTPI)), компетентність визначено як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу [8]. При цьому компетентність включає набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати чіткі функції, спрямовані на досягнення відповідних стандартів у професійній галузі або певній діяльності [8].

Термін «компетентність» розглядаємо як узагальнену сукупність знань, умінь та навичок, що здатна формуватися у процесі будь-якої діяльності і базуватися на освоєнні цієї діяльності через мотивацію, готовність та досягнення цілей у різних сферах.

Зазначимо, у Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» до професійних компетентностей вчителя початкових класів віднесено мовно-комунікативну компетентність, що трактовано як «здатність забезпечувати здобуття учнями освіти державною мовою; здатність забезпечувати (за потреби) здобуття учнями освіти з урахуванням мовного середовища в закладі освіти; здатність формувати і розвивати мовно-комунікативні уміння, навички учнів тощо» [4, с. 8].

У дослідженнях Ю. Вторнікової, О. Максимової, С. Скворцової, Н. Стаднік, А. Толкачової та ін. проаналізовано проблему формування та розвитку комунікативної компетентності вчителя початкових класів [3; 6]. Так, у працях О. Максимової здійснено аналіз сутності поняття «комунікативна компетентність учителя початкової школи» з позицій педагогіки, соціальної психології, лінгвістики та окреслено фактори, що визначають рівень її сформованості (розуміння себе та інших, вербальні та невербальні уміння

спілкуватися, комунікативні якості, здатність людини орієнтуватись у ситуаціях спілкування, стиль спілкування та саморегуляція) [3].

С. Скворцова розглядає професійно-комунікативну компетентність учителя початкових класів через наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з учнями в різноманітних сферах; наявність здібностей до педагогічної комунікації; здатність особистості вступати в комунікацію з метою порозуміння; володіння педагогом сукупністю невербальних і вербальних засобів комунікації; набуття комунікативних навичок і вмінь, засобів та прийомів розв'язання комунікативних задач; оволодіння професійною термінологією, відповідними прийомами професійного спілкування та готовність їх застосувати на практиці [5, с. 100].

Аналізуючи професійно-комунікативну компетентність учителя початкових класів дослідниці С. Скворцова та Ю. Вторнікова трактують її як «інтегративне особистісне утворення, що виникає у процесі педагогічної комунікації з молодшими школярами, колегами та батьками, як здатність актуалізувати і застосувати здобутий досвід комунікативної діяльності, індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення цілей та завдань навчання і виховання» [6, с. 140].

Вважаємо, що «мовно-комунікативна компетентність» характеризує зв'язок, взаємодію, обмін думками, почуттями та передачу інформації вербальними, невербальними, комп'ютерними та іншими способами у сферах людської життєдіяльності. Здійснення успішної комунікації є однією з передумов ефективності освітнього процесу початкової ланки освіти.

Варто наголосити, що «мовно-комунікативна компетентність» майбутнього педагога формується завдяки мовленнєвій діяльності, зокрема, через діалог. Загалом, термін «діалог» є словом іншомовного походження, що утворене із префікса «діа ...» [грец. *dia* – через] – означає наскрізний рух, розділення, посилення, завершеність та частини складних слів «...лог» [грец. *logos* – слово, думка] – що відповідає поняттям «слово», «мова» [7, с. 233].

Також, термін «діалог» визначають як розмову двох осіб (з грецької діалог [dialogos] – бесіда, розмова), «полілог» – багатьох осіб [7].

Формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобами діалогу визначається:

- суб'єкт-суб'єктним характером взаємодії, рівноправності учасників освітнього процесу, що полягає у взаємній активності, рівності особистісних позицій, відповідальності;

- зорієнтованістю на спілкування як обмін особистісними сенсами та власними переживаннями, узгодженням спільних дій;

- наявністю психологічного контакту, довірливих та відкритих стосунків між суб'єктами освітнього процесу;

- спрямованістю на взаємний розвиток, удосконалення відповідно до своєрідних функцій.

Зазначимо, з метою формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобами діалогу необхідно забезпечити:

- активне слухання з метою почути співрозмовників, зрозуміти їхню думку та стимулювати до подальшого діалогу;

- уточнення замість випитування, формулювання закритих питань і власного припущення; перефразування, що дає змогу підтримувати вільний потік думки;

- «Я-повідомлення» замість «Ти/Ви-повідомлення» для вияву власної поваги до особистості та уникнення тиску на неї;

- резюмування як власний підсумок сказаного; підтвердження правдивості, достовірності думки співрозмовника та її підтримки;

- стимулювання особистості до вияву свого емоційного стану, відображення власних емоцій, відчуттів.

Отже, можемо стверджувати про значні потенційні можливості діалогу як засобу формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Перспективами подальших розвідок визначаємо дослідження особливостей процесу формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладах фахової передвищої освіти.

Список використаних джерел

1. Гарачук Т. В., Аркавенко Н. В., Щур В. А. Аналіз сутності понять «компетентність» і «компетенція» у системі психолого-педагогічних категорій. Початкова освіта у контексті шкільних змін: теорія, методика, практика, досвід : монографія / за ред. д. пед. н., професора В. В. Ягоднікової; к. психол. н., доцента О. В. Кузнєцової. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2021. С. 78–98.

2. Державний стандарт початкової освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

3. Максимова О. О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2016. № 5 (136). С. 59–63.

4. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>.

5. Скворцова С. О. Комунікативний компонент професійної компетентності вчителя. *Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал*. 2010. № 2. С. 99–102.

6. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів. Монографія. Одеса, 2013. 290 с.

7. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.

8. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. URL : <https://eric.ed.gov/?id=ED456841> (дата звернення 05. 10. 2022).

Іваннікова Ольга Миколаївна – здобувач освіти ступеня доктора філософії, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9944-9240>.

Romaniuk O.

EFFECT OF MALE NONVERBAL COURTSHIP BEHAVIOUR ON FIRST
IMPRESSION OUTCOME: BINARY LOGIT MODEL

Abstract. Nonverbal courtship behaviour in interpersonal face-to-face communication is one of the most powerful tools to influence, persuade, and manipulate the first impression outcome. Thus, the binary logit model has been constructed to verify whether predictor variables (i.e., nonverbal cues) affected the first impression outcome variable (i.e., Success vs. Failure). The effect size of the predictor variable on the outcome variable has been identified. The findings showed that men initiated twenty-five nonverbal cues to impress female dating partners; their effect, however, was different.

Keywords: Male courtship behaviour, first impression script, nonverbal cues, American dating culture, mediated depictions of gender.

Courtship behaviour in face-to-face interactions is one of the powerful tools to influence, persuade, and manipulate successful goal achievement. The review of previous studies illustrates that initial interaction behaviour and partners' physical attractiveness are the two primary contributors to the overall first impression outcome (Hargie, 2011; Knapp & Vangelisti, 2010). The conversational initiators should be aware of a collection of communication courtship skills (both verbal and nonverbal) essential to successfully achieve their dating goals. Nonverbal courtship behaviour in the context of flirtation, courtship, and seduction encompasses touch, smile, high level of mutual gaze, forward lean, head tilts, facial relaxation, general arousal, increase in body movements, open body posture, and proximity (Andersen, 2010). Some nonverbal cues are even regarded as either feminine or masculine (LaFrance & Vial,

2016). However, most initiation partners feel concerned about what nonverbal cues should be initiated to impress a potential date for a limited time.

Specifically, one of the most influential and popular sources of communication norms and behavioural scripts as well as gender roles in courtship behaviours is the reality dating show “The Bachelor” and its gender-reversed version “The Bachelorette”. The Social Cognitive Theory posits the idea that media consumers are not passive viewers. While observing the attractive role models’ dating behaviours, they assimilate and imitate such mediated depictions, especially if this vicarious experience brings positive rewards related to the observed behaviour. If reality dating shows are perceived as a realistic source of courtship behaviour, then modelling the rewarding sexual scripts of attractive role models is implemented in a real-life dating context (Bandura, 2001).

Particularly, individuals who have little or no first-hand experience with sex or dating will be even more dependent on television to teach them what they should and should not do in their own dating lives. Therefore, the collection of nonverbal communication skills initiated in face-to-face romantic encounters as well as their effect on potential partners’ choices came into the focus of the study.

Data were drawn from 142 couples of opposite-sex heterosexual strangers interacting for approx. 30 seconds on eight Seasons of the reality dating shows “*The Bachelorette*” (2012-2019). According to the media format of this reality dating show (Fleiss, 2012-2019), every Season kicks off with the first impression round. Specifically, approx. 30 male contestants, vying for the attention of a single bachelorette, compete against each other to receive a reward, i.e. “the first impression” rose at the First Impression Rose Ceremony as well as an invitation to a date. Practically, after face-to-face romantic encounters, the bachelorette decides whether she is interested in initiating romantic relationships with a male partner or not. This gives the media viewers the idea of rewarding sexual scripts for making the first impression.

The findings revealed that during initial dyadic interactions, men initiated twenty-five nonverbal immediacy cues to impress their female partners: *nodding, head*

negation, head tilt, palms up, pointing at oneself, pointing at a partner, and shoulder shrug within speech-related gestures; *mutual gaze, gaze down, gaze side(s)* and *eyebrow flashes* within eye behaviour; *intimate hug, hand-in-hand, handshake, kiss, hand kissing, and intimate hug with pats* within other person focused touching behaviour; *clothes straightening, holding hands in front, and hair grooming* within self-focused touching behaviour; *upright posture, trunk leaning forward and trunk leaning backwards* within posture; *happiness and surprise* within facial expressions. The binary multiple logistic regression was performed to verify whether predictor variables (i.e., nonverbal immediacy cues) affected the first impression outcome variable (i.e., Success vs. Failure). Moreover, it was also used for suggestions about which predictor variables had a major effect on the first impression outcome variable.

The results identified that the nonverbal immediacy cues had different effects on the first impression outcome, i.e. positive, negative, or the absence of the effect. Interpreting odds-ratio (e^{β}), it was concluded that the following nine nonverbal immediacy cues made *a positive effect*: intimate hug with pats ($e^{1.861} = 6.432$); pointing at oneself ($e^{1.368} = 3.972$); hair grooming ($e^{1.122} = 3.071$); trunk leaning backwards ($e^{1.063} = 2.896$); intimate hug ($e^{0.907} = 2.478$); handshake ($e^{0.756} = 2.129$); nodding ($e^{0.489} = 1.630$); shoulder shrug ($e^{0.273} = 1.314$); gaze down ($e^{0.236} = 1.266$).

The aforementioned nine nonverbal immediacy cues increase the likelihood of the first impression outcome variable – “success”, i.e. a positive first impression outcome. As such, their usage in face-to-face romantic encounters can affect the success of initial dyadic interaction and a positive first impression outcome up to 29%.

Conversely, the following nine nonverbal immediacy cues indicated *a negative effect* on a female partner’s choice: palms up ($e^{-0.028} = 0.973$), hand-in-hand ($e^{-0.036} = 0.965$), head negation ($e^{-0.472} = 0.624$), head tilt ($e^{-0.511} = 0,6$), gaze side(s) ($e^{-0.571} = 0.565$), pointing at a partner ($e^{-0.791} = 0.453$), trunk leaning forward ($e^{-0.82} = 0.44$), clothes straightening ($e^{-1.089} = 0.337$), hand kiss ($e^{-1.394} = 0.248$). These cues increased the likelihood of the first impression outcome variable – “failure”, i.e. a negative first impression outcome. As such, their usage in face-to-face romantic encounters can result in the failure of initial dyadic interaction.

Three nonverbal immediacy cues such as mutual gaze, happiness and upright posture are *constant*, i.e. their usage in face-to-face romantic encounters is necessary and relevant, therefore, their effect on the first impression outcome cannot be analysed. Four nonverbal immediacy cues *beyond the logit model* were as follows: eyebrow flashes ($e^{-20,848}$ – Odds Ratio (e^β) was not found), holding hands in front ($e^{-20,505}$ – Odds Ratio (e^β) was not found), kiss on cheek ($e^{-20,274}$ – Odds Ratio (e^β) was not found) and surprise ($e^{19,943}$ – Odds Ratio (e^β) was not found).

Further directions of this study are as follows: gender preferences for both verbal and nonverbal courtship behaviours in face-to-face romantic encounters in a real-life dating context.

References

1. Andersen, P. (2010). The basis of cultural differences in nonverbal communication. In Larry A. Samovar, Richard E. Porter & Edwin R. McDaniel (Eds.), *Intercultural communication: A reader* (pp. 293-313). Boston, Wadsworth Cengage Learning.
2. Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 3, 265-299.
3. Fleiss, M. (Producer), & Fuchs, K. (Director). (2012-2019). *The Bachelorette: Seasons 8–15 (E0801; E0901; E1001; E1101; E1201; E1301; E1401; E1501)* [television show]. Warner Bros. Television Distribution.
4. Knapp, M. and Vangelisti, A. (2010). *Interpersonal communication and human relationships* (6th ed.), Boston, MA: Allyn & Bacon.
5. LaFrance, M., & Vial, A. C. (2016). Gender and nonverbal behavior. In D. Matsumoto, H. C. Hwang, & M. G. Frank (Eds.), *APA handbooks in psychology. APA handbook of nonverbal communication* (pp. 139–161). American Psychological Association.
6. Hargie, O. (2011). *Skilled Interpersonal Interaction: Research, Theory, and Practice*, London: Routledge.
7. The Bachelorette US (2012-2019). *Seasons 8–15 (E0801; E0901; E1001; E1101; E1201; E1301; E1401; E1501)* [television show]. Warner Bros.

Television Distribution. URL: <https://abc.com/shows/the-bachelor/season16..23/>
(access date: 10.11.2022).

INFORMATION ABOUT AUTHOR(S):

Romaniuk Oleksandra – Ph.D., Associate Professor, National University “Odesa Maritime Academy”, Oleksandra Romaniuk (0000-0003-0484-9653) (orcid.org)

Кобзей Н. В.

РЕВОЛЮЦІЯ 1917 – 1920 РОКІВ В УКРАЇНІ НА СТОРІНКАХ
ЛІТКРАТУРНИХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Kobzei N. W.

THE REVOLUTION OF 1917 – 1920 IN UKRAINE ON THE PAGES OF THE
LITERARY WORKS OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO

Анотація. У дослідженні окреслено світоглядну картину Володимира Винниченка. Показано, що мала проза письменника ілюструє процес еволюції політичної свідомості автора через його персонажів. А в художніх творах більшою чи меншою мірою проявляються головні тези марксизму. Доведено, що художня спадщина письменника соціально заангажована. Вона дозволяє останньому створити правдивий документ революційного руху в Україні початку ХХ століття з усіма його позитивними і негативними наслідками для суспільства.

Ключові слова: еволюція, марксизм, політична діяльність, революція, соціальна заангажованість.

Abstract. The study outlines the world view of Volodymyr Vinnichenko. It is shown that the writer's short prose illustrates the process of evolution of the author's political consciousness through his characters. And the main theses of Marxism are manifested to a greater or lesser extent in the works of art. It has been proven that the artistic heritage of the writer is socially involved. It allows the latter to create a true document of the revolutionary movement in Ukraine at the beginning of the 20th century with all its positive and negative consequences for society.

Keywords: evolution, Marxism, political activity, revolution, social involvement.

Володимир Винниченко – суперечлива постать в українській історії початку ХХ віку. Його прогресивні погляди й активна політична діяльність привели відомого письменника до керівних лав Центральної Ради, допомогли стати першим главою українського уряду та очолити Директорію УНР. У 1920 році побачили світ тритомні мемуари Винниченка під назвою «Відродження нації». У цьому фундаментальному публіцистичному творі автор виклав власний погляд на революцію в Україні 1917 – 1920 років, а також, за словами багатьох дослідників, підбив підсумок своєї політичної кар’єри. Однак ціла низка художніх творів автора репрезентує його політичну позицію і слугує правдивою ілюстрацією суспільно-політичного життя того часу. Це й не дивно, адже на початку ХХ століття в літературній творчості доволі впливовою залишалася тенденція, пов’язана з класичним позитивістським (спенсерівським) поглядом на суспільство як на «живий організм», якої неухильно дотримувалися представники натуралізму. І хоч Володимир Винниченко репрезентував у власній творчості дещо видозмінений варіант класичного напрямку – неонатуралізм, проте згаданій тенденції він теж, безперечно, дотримувався.

Досліджуючи особливості еволюції реалізму в українській літературі, Д. Чижевський звернув увагу на те, що розвиток вітчизняного красного письменства, особливо після 1917 року, «був зумовлений значною мірою позалітературними чинниками» (Чижевський, Д. 1999, с. 64). Йдеться про те, що революційні настрої і рухи в суспільстві, спрямовані на повалення російського самодержавства та на звільнення із лещат несправедливого соціального устрою, а також процес утворення Центральної Ради та проголошення УНР не могли лишитися поза увагою прогресивно налаштованих письменників та культурних діячів того часу. «Загальновідомо, – вважає Р. Мовчан, – що і культура, і політика, незважаючи на свою видову несумісність, перебувають у полі однієї метафізичної сфери – суспільної свідомості, тому очевидно, що їхнє існування й

лінії розвитку, оприявлення просто приречені перетинатися» (Мовчан, Р. 2008, с. 168).

Той факт, що в доробку В. Винниченка є стаття з промовистою назвою «Спостереження непрофесіонала. Марксизм і мистецтво» дозволяє нам стверджувати, що на певному етапі світоглядної еволюції письменнику імпонувала модель «переоцінки» суспільства, запропонована класиками марксизму. На таку думку наштовхує аналіз соціальної заангажованості як характерної риси значної частини художньої спадщини письменника, у деяких творах якого більш або менш чітко окреслюються головні тези програмного документа комуністів – «Маніфесту комуністичної партії». Володимир Винниченко детально, сказати б, у дусі позитивістського історизму, відображає етапи «прозріння» пролетаріату, усвідомлення трудящими того, що вони більше не можуть нести на своїх плечах непосильний тягар найманої праці та пов'язані з нею нестерпні умови життя. Навіть більше, письменник переконаний, що народ вже повен сили для повалення існуючого суспільного ладу і чітко усвідомлює потребу докорінно змінити своє соціальне становище, знищити самі передумови виникнення класової нерівності. Устами Степана Петровича Іваненка, героя роману «Слово за тобою, Сталіне!», В. Винниченко проголошує основоположні тези марксизму: «Наймит зникне на землі так само, як зник раб. Наймана праця буде вважатися так само за злочинство, як вважається по культурних країнах праця дітей або рабів. І тоді, розуміється, зникне поділ людей на класи» (Винниченко, В. 2001, с. 161).

Згідно з марксизмом, головне «покликання» буржуазії – гонитва за максимальним примноженням капіталу. А це можливо лише за умови існування найманої праці робітників, які змушені інколи продавати себе «поштучно» чи «оптом», як товар, та ще й брати участь у конкурентній боротьбі «на виживання» на ринку праці, як-от в оповіданні В. Винниченка «На пристані», коли заробітчани «то купками, то поодинці сходяться до пристані, складають свої клунки зо всіма своїми маєтками, якоюсь дірв'явою одежиною, зітхають і починають ждати. Тут і полтавці, й польщаки, й київці, литвини, і діти, й старі.

Там співають, там сміються, там сидять на якихось дошках і дивляться на воду, там балакають, ходять, танцюють, борються, бігають, лежать, сидять! А там, оддалік, понад берегом, робітники викочують з води тяжкі дуби, і чути звідти крики, гомін і ухкання. З міста долітають гудки заводів, свистки паровозів; підводи з дошками, дубами те й знають, що скриплять, гуркотять, – це йде віддавання проданої людської робочої сили» (Винниченко, В. 1989, с. 396).

Тотальне безробіття, яке охопило країну на початку ХХ століття, було викликане передовсім стрімким процесом урбанізації суспільства, швидким розвитком промисловості та науково-технічного прогресу, що призвело до заміни ручної праці машинною. На думку К. Маркса та Ф. Енгельса, «внаслідок поширення машин і поділу праці, праця пролетарів втратила всякий самостійний характер, а тим самим і всяку принадність для робітника. Він стає простим додатком для машини, від якого вимагають тільки найпростіших, найодноманітніших, найлегших до вивчення операцій. Тому витрати, які спричиняє робітник, обмежуються майже тільки засобами існування, яких він потребує для свого утримання і для продовження свого роду» (Маркс, К. & Енгельс, Ф.1959, с. 417). Відповідно, у людей зникало бажання працювати в таких умовах, не лякала їх і постійна присутність наглядачів, економів або й власників-фабрикантів, які часто самотужки контролювали роботу своїх найманців. Саме такий приклад збайдужіння до якості праці наводить В. Винниченко в оповіданні «Біля машини»: «Здавалось, робота повинна б іти жвавіше, а тим часом біля машини коїлось щось чудне. Починаючи з барабанщика Андрона і кінчаючи погоничем Михалком, всіма опанувала якась млявість і неохота. Біля ожередів стояли навезені й не викидані копиці; коло соломотрясів іноді набиралось стільки, що треба було спиняти машину, щоб дати їй хід; полова підпирала машину і спиняла колеса, що черкались по ній; навіть жидки біля віялок чимсь були заклопотані й не звертали уваги на роботу. Гудзик не переставав лаятись... На барабані сміх, регіт, під барабанами палкі балачки, всіма опанував якийсь інтерес. Машина все частіш і частіш голодно гуде й

гуркає, возії все частіш чогось баряться, а всі навіть на се й не звертають уваги» (Винниченко, В. 1989, с. 71).

За досить короткий відрізок часу новоявлена буржуазія зуміла настільки підняти рівень промисловості, що його можна було порівняти із надбаннями всіх попередніх епох. У заможного буржуа з оповідання «Малорос-європеєць» є автоматичні двері, машина, яка сама місить тісто і випікає хліб. Винниченко детально фіксує враження запрошеного до поміщика молодого вчителя, який «віч-на-віч» зіткнувся з усіма «новинками» технічного прогресу: «Я майже нічого не чув і дедалі то все більш і більш втрачав надію колись скінчити огляд цих сіялок, віялок, жаток, плугів, телефонів, електричних дзвінків, конюшень, амбарів, водопроводів, водокачок, молотилок, маслобоєнь, собачих будок. В очах мені стояли колеса, паси, проводи, в вухах тільки й чулось: «регулятор», «сто кінських сил», «500 кінських сил»; в голові стукало, в животі, здавалось, усе висохло, кишки позлипались, і в грудях було порожньо й важко» (Винниченко, В. 1989, с. 450).

На тлі такого небувалого розквіту промисловості й зростання статків буржуазії мало би бути цілком логічним поступове збагачення і найнижчих верств населення. Однак суспільне «дно» й надалі залишалося за межею бідності, а так звані середні стани, дрібні промисловці, купці, ремісники, селяни поступово опускалися до рівня пролетаріату, оскільки їхні мізерні фінанси не витримували конкуренції з великим капіталом. Тому-то марксистки вважали, що єдиним дієвим способом виходу з соціальної безвиході для пролетаріату була революція.

В Україні поступово наростаючий бунт проти російського самодержавства одержав нарешті потрібні йому сили і, як повноводна ріка, впевнено вийшов із берегів, заповнюючи свідомість усіх прогресивно налаштованих громадян – робітників, інтелігентів, політиків.

У країні одне за одним вибухають стихійні бунти. Не в змозі терпіти своє підневільне становище, люди полишають сім'ї, домівки, робочі місця і, об'єднуючись у так звані робітничі гуртки, вирушають на різноманітні робітничі

збори та демонстрації. В оповіданні «Роботи!» В. Винниченко змальовує один із таких процесів консолідації «робітничої сили»: «На Хрещатику, де призначена була демонстрація і біля якого чекав Максим, було шумно і людно. З обох боків по тротуарах сунули довгі низки робітників, студентів, інтелігентів з празниковими обличчями і з якимсь чеканням в очах. Іноді стрійно й рівно проїжджали козаки з нахабними пиками, з нагаями в руках і з усмішками й реготом на устах. Тоді голови всіх повертались до них і з купи робітників іноді вилітала лайка й свист... А демонстранти все підходили та підходили то парами, то поодинці, а то й цілими валками. І Максим виразно бачив у кожного на лиці якусь блідість і нервовість, а у деяких своїх знайомих робітників навіть щось таке, чого він ніколи перше не бачив» (Винниченко, В. 1989, с. 161).

Активна громадсько-політична діяльність Винниченка-суспільника розпочалася на посаді редактора «Робітничої газети», потім – праця у складі ЦК, далі – лідерство в Українській соціал-демократичній робітничій партії, посада заступника голови Української Центральної Ради. Важливо відмітити, що перші місяці революції 1917 року були для Володимира Винниченка його «зоряним часом», піком найвищої слави не літературної, а політичної. Саме В. Винниченко був співавтором чотирьох Універсалів Центральної Ради, мав сміливість одним із перших відкрито заговорити про автономію України та про створення Української Народної Республіки, готувався стати її першим міністром.

Однак, не судилося. Історики вважають, що політика Центральної Ради була занадто поміркованою, позбавленою жорсткості, сміливості, а її нерішучість врешті-решт призвела до того, що владу в Україні захопили більшовики. В. Солдатенко зазначає, що Володимирові Винниченку довелося з важким серцем та відчуттям гіркоти поразки залишати високу урядову посаду. Ось як письменник описує свої переживання у тих часах: «Мій стан нагадує мені стан людини, якій одрізано руки або ноги. Рук уже немає, висять замість них порожні рукава, але почування ще залишилось: свербить долоня, поболіє мізинець від давнього ревматизму; як сіла муха на ніс, хочеться зігнати її рукою і, здається, що навіть здіймається рука. Так само я з Центральною Радою,

секретаріатом. Одрізано, немає, порожні рукава, а почування таке, що я маю руки, махаю ними, стискую кулаки від гніву, хапаю когось і одпихаю вбік від того, що стільки тими самими руками складав» (Винниченко, В. 1980, т. 1, с. 276).

Розчарований письменник оселився за містом і після довгої перерви, пов'язаної з політичною боротьбою, знову взявся за перо, тим більше, що життєвого матеріалу і вражень у нього назбиралося більше ніж достатньо. Так побачила світ його драма «Між двох сил». Аналізуючи її ідейно-естетичну спрямованість, Ю. Бойко-Блохін відзначає, що написана драма й «надрукована в 1919 році та повністю присвячена подіям української національної революції, висвітленню її рушійних сил, збройному ударові України з московськими загарбниками, розкриттю душевного світу українських людей, які борються, страждають, гинуть і перемагають» (Бойко-Блохін, Ю. 1992, с. 18).

В. Винниченко правдиво описав перші криваві дні перебування армії Муравйова в Києві. Тоді загинуло понад три тисячі переважно мирних мешканців. Причиною для розправи ставали іноді цілком невинні речі – українська мова, вишивана сорочка чи надто незалежна поведінка. Не в кращому становищі знаходилися й інші міста і села України, охоплені полум'ям війни та революції. За короткий час було знищено майже всю їхню інфраструктуру, зупинено виробництво, розбито аптеки, склади, крамниці.

У низці творів Володимир Винниченко, цілком у дусі натуралізму, зумів за допомогою фактографізму, дрібнопису, введення «естетики потворного», описів дискомфортних, драстичних картин дійсності створити розгорнуту панораму революційного руху в Україні, об'єктивно-точно запротоколювавши усі відомі йому події того часу. Як слушно зазначає Ю. Бойко-Блохін, «у відображенні страхіть ворожого терору, в розкритті підступності гасла «самоопределение вплоть до отделения» Винниченко цілком прямолінійний, він тут знаходить такі ситуації й слова, які розкривають суть явищ. Російський імперіалізм у своїй брутально-звірячій істоті виступає зовсім оголено. Драматург розкрив природу речей до дна, і то в плані наскрізь мистецькому. Він змалював те, що бачив.

Розстріл юнаків, властиво, дітей; божевілля матерів; важке, безнадійне ридання; портрет Шевченка, простромлений багнетом північного варвара; палення українських шкільних підручників» (Бойко-Блохін, Ю. 1992, с. 21).

Про те, що Винниченкові твори стали дієвою зброєю проти загарбників, свідчать гнівні рядки із листа М. Горького до редактора збірника «Знання» В. Миролубова: «Так ось за ким ми йшли?», – скаже російська демократія про революціонерів на початку нової революції, в якій вони знову хочуть працювати. Гарна буде революція ця, якщо її очолять садисти і мазохісти Винниченка! «Так ось кого ми боялися, ось вони які, ці будівничі нового життя?», – торжествуючи, скаже всеросійська сволоч, прочитавши Винниченків твір... Загальне враження від повісті таке: нема на світі людей збоченіших, розпусніших, безсовісніших і дурніших, ніж російські революціонери» (Горький, М. 1955, с. 177-178). Подібної думки дотримувався також і «вождь» світового пролетаріату. Як стверджує М. Кудрявцев, «Леніна не могло не дратувати розвінчування революціонерів, зображення їх внутрішньої егоцентричної суті, хижацтва і користолюбства, морального збочення – власне багатьох дегенеративних рис, які приховувались в апологетів свободи і справедливості за проголошуваними ідеалами» (Кудрявцев, М. 2007, с. 9). Ніби захищаючи, чи навіть відстоюючи погляди Володимира Винниченка на природу революційних «месників», Станіслав Кульчицький зазначає: «Революціонер у житті та творчості, Володимир Кирилович розумів, що сама по собі участь у революції, тобто головним чином у насиллі, зовсім не облагороджує людину. У рисах багатьох своїх товаришів по революційній справі він бачив ту «бісовщину», яку так добре показав незрівнянно талановитіший, ніж М. Горький, російський письменник Федір Достоєвський. В. Винниченко не мав ілюзій щодо можливості штучного вдосконалення людської природи» (Кульчицький, С. 2005, с. 61-62). Відтак навіть такий ревний прихильник революції, а, головно, марксизму, як В. Винниченко, врешті-решт кардинально змінив своє ставлення до неї та до її носіїв.

Видається, що сутність Винниченкового ставлення до революції та

соціалізму слід шукати у міркуваннях самого автора. Так, у його статті «Морально-естетична позиція» читаємо: «Я приглядався до цього життя, вдумувався в учення соціалізму, але чим більше я робив це, тим яскравіше ставала перед моїми очима ця дисгармонія. Передусім я помічав цю дисгармонію в самім собі. Я вважав себе за поступову людину, за члена соціалістичної організації, я щиро їй гаряче протестував проти соціальної неправди, в ім'я цього протесту йшов до тюрми, готовий був іти на смерть за перемогу своїх політичних і соціальних переконань. В той час я написав вже кілька оповідань, в яких висловлював свій протест проти соціальних несправедливостей... Але мене не заспокоювало» (Винниченко, В. 1993, с. 420). Було б неправильним звинувачувати письменника в нещирості його переконань і неправдивості створених ним образів. І справа тут навіть не у тяжінні письменника до поезики натуралізму, яка вимагала від митця правдивості, точності, безпристрасності. Однак у свідомості письменника відбувся психологічний злам, який розділив життя до революції і після неї. Перший період пов'язаний із зануренням у вир боротьби, другий – із процесом прозріння письменника. Винниченко виразно побачив фальшивість гасел і дій речників грандіозних перемін. Виявилось, що всі соціалісти жили життям «на показ»: правильно мислили, правильно діяли, правильно любили. Насправді ж – обманювали себе та інших. Маленькі людські помилки робив і сам Володимир Винниченко. Щоправда у відповідності з принципом «чесності з собою» відверто зізнався перед собою та перед людьми у всіх своїх «гріхопадіннях». Прикметно, що зазначена концепція у проекції на художню творчість дозволила письменнику вберегтися від згубного впливу вульгарного соціологізму.

Порушена нами проблема, звичайно, не вичерпується однією розвідкою, тож перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі щоденникових записів автора, його публіцистичних та великих прозових творах, тощо.

Список використаних джерел

1. Бойко-Блохін, Ю. 1992. Драма «Між двох сил» В. Винниченка як

- відображення української національної революції. *Слово і час*. № 7. 17–24.
2. Винниченко, В. 1980. *Щоденник. Т. 1*. Видання Канадського Інституту Українських Студій і Комісії УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка – Едмонтон – Нью-Йорк.
  3. Винниченко, В. 1989. *Краса і сила*. Київ: Дніпро.
  4. Винниченко, В. 1972. *На той бік*. Нью-Йорк: УВАН.
  5. Винниченко, В. 2001. *Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь»*. Київ: Наукова думка.
  6. Винниченко, В. 1993. Спостереження непрофесіонала. Марксизм і мистецтво. В: *Історія філософії України: хрестоматія*. Київ, 426–429.
  7. Винниченко, В. 2000. *Твори. Т. 1*. Київ: Дніпро.
  8. Горький, М. 1955. *Собрание сочинений. Т. 29*. Москва.
  9. Кудрявцев, М. 2007. Достоевський і Винниченко: до проблеми художньої інтерпретації злочину і покарання в історико-літературному контексті. *Зарубіжна література*. № 3. 2–9.
  10. Кульчицький, С. 2005. *Володимир Винниченко*. Київ: ВД Альтернатива.
  11. Маркс, К. & Енгельс, Ф. 1959. *Твори. Т. 4*. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР.
  12. Мовчан, Р. 2008. *Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі*. Київ: ВД Стилос.
  13. Чижевський, Д. 1999. *Реалізм в українській літературі*. Київ: ВЦ Просвіта.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Кобзей Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, ORCID ID 0000-0001-8288-7079

PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

УДК 37.092

Нікольчук В. В.

**ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
В УМОВАХ ВІЙНИ ТА КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ**

Nikolchuk V. V.

**PHYSICAL EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE
CONDITIONS OF WAR AND QUARANTINE RESTRICTIONS**

Анотація. Проблема соціального здоров'я і фізичного стану населення сьогодні має високий ступінь актуальності. Особливе занепокоєння викликає соціальне нездоров'я молодого покоління. В Україні спостерігається ситуація, що молодь, яка закономірно повинна бути найбільш здоровою частиною суспільства, має проблеми зі здоров'ям. У зв'язку з високим ступенем навчального навантаження у більшості здобувачів освіти в останні роки спостерігається недостатня рухова активність, що зумовлює розвиток гіпокінезії. Це важливий фактор ризику розвитку різних захворювань, зниження розумової та фізичної працездатності людини. Практика показала, що введення режиму самоізоляції обмежило заняття руховою активністю на вулицях, спортивних майданчиках, а це означає, що єдине місце, де дозволено займатися, – це місце проживання здобувача освіти. Великим стресом для тіла й погіршення стану здоров'я учнів і вчителів є постійне перебування у сидячому положенні перед комп'ютером, оскільки саме так відбувається дистанційне навчання. Тому загальноосвітніми закладами було проведено відповідну роботу для теоретичного та практичного забезпечення учнів матеріалами, які б допомогли виконувати фізичні вправи та займатися спортом у домашніх умовах.

Ключові слова: фізична культура, дистанційне навчання, самоізоляція, тренувальні вправи, індивідуальна робота.

Abstract. The problem of social health and physical condition of the population has a high degree of relevance today. The social ill health of the younger generation is of particular concern. In Ukraine, there is a situation where young people, who naturally should be the healthiest part of society, have health problems. In connection with the high degree of educational workload, in recent years, the majority of pupils and students have observed insufficient motor activity, which causes the development of hypokinesia. This is an important risk factor for the development of various diseases, a decrease in mental and physical capacity of a person. Practice has shown that the introduction of the self-isolation regime has limited physical activity on the streets and sports grounds, which means that the only place where it is allowed to exercise is the student's residence. Constant sitting in front of the computer is a great stress for the body and deterioration of the health of students and teachers, because this is how distance learning takes place. Therefore, educational institutions have carried out appropriate work to theoretically and practically provide students with materials that would help them perform physical exercises and do sports at home not only during subject classes, but also between classes.

Keywords: physical culture, distance learning, self-isolation, training exercises, individual work.

Проблема соціального здоров'я і фізичного стану населення сьогодні має високий ступінь актуальності. Особливе занепокоєння викликає соціальне нездоров'я молодого покоління. В Україні спостерігається ситуація, що молодь, яка закономірно повинна бути найбільш здоровою частиною суспільства, має проблеми зі здоров'ям. У зв'язку з високим ступенем навчального навантаження у більшості здобувачів освіти в останні роки спостерігається недостатня рухова активність, що зумовлює розвиток гіпокінезії. Це важливий фактор ризику розвитку різних захворювань, зниження розумової та фізичної працездатності

людини. Під час світового карантину, коли навчальні заклади перейшли на дистанційне навчання, ця ситуація погіршилася в рази.

Як показує сучасна дійсність, саме учні є найбільш вразливою частиною молоді, оскільки стикається з низкою труднощів, пов'язаних із невисокою руховою активністю (статична поза за столами на заняттях), збільшенням навчального навантаження, проблемами в соціальному та міжособистісному спілкуванні [1].

Метою наукового дослідження є пошук шляхів і методів проведення занять із фізичної культури в умовах дистанційного навчання.

Зазначимо, що у своєму дослідженні Д. Дзензелюк характеризує рівень здоров'я здобувачів освіти, умови формування мотивацій молоді до самостійних занять фізичними вправами тощо [2]. Проте одним із основних мотивуючих факторів залишається контроль за цим видом діяльності здобувачів освіти з боку викладача, коректний і професійний його менеджмент.

У зв'язку із війною та довготривалою пандемією, яка склалася у світі та Україні зокрема, усі навчальні дисципліни були переведені в дистанційний формат. Навчальні заняття проводяться відповідно до розкладу через системи «Moodle», «Zoom», «Meat». Заняття з фізичної культури проводяться через систему відеоконференцій. Інтерактивність також забезпечується участю учнів у тестуванні.

Під час реалізації тих дисциплін, які не потребують очних практичних занять і можуть бути «оцифровані» (здебільшого мають теоретичний блок), не виникло особливих труднощів, зокрема у вчителів, які володіють дистанційними технологіями. Однак багато вчителів зіткнулися з проблемою «Як викладати фізичну культуру?» У зв'язку з переходом на дистанційне навчання учні більшу частину часу проводять за комп'ютером, у «сидячому» положенні, що тягне за собою гіподинамію, захворювання очей, викривлення хребта [3].

Практика показала, що введення режиму самоізоляції обмежило заняття руховою активністю на вулицях, спортивних майданчиках, а це означає, що єдине місце, де дозволено займатися, – це місце проживання учня. Відповідно до

нинішніх реалій така дисципліна як фізична культура постала перед проблемою своєрідної неповної реалізації, оскільки комп'ютер, домашні умови карантинних обмежень не можуть замінити спортзал, тренувальні майданчики та стадіон, які раніше були звичними локаціями для проведення занять [3]. Крім того, великим стресом для тіла й погіршення стану здоров'я учнів і вчителів є постійне перебування у сидячому положенні перед комп'ютером, оскільки саме так відбувається дистанційне навчання. Тому закладами освіти було проведено відповідну роботу для теоретичного та практичного забезпечення здобувачів освіти матеріалами, які б допомогли виконувати фізичні вправи та займатися спортом у домашніх умовах не лише під час занять із фізичної культури відповідно розкладу, а й у перервах між заняттями.

При розробці нових форм роботи були враховані сучасні теорії навчання і виховання, проаналізовані інтерактивні і соціоігрові методи роботи із учнями [3]. На навчальних платформах у вільному доступі є виставлені відеоролики, представлена підготовча і заключна частини занять, а також варіативні частини (силові блоки, вправи для дівчат і юнаків основної групи).

Заняття з фізичної культури проводяться через систему практичних завдань. Нижче представлені фізичні вправи, які можуть бути виконані учнями в рамках ранкової зарядки або самостійних занять. Ранкову зарядку рекомендується виконувати щодня по 5-15 хвилин, а повноцінне фізичне тренування – кілька разів на тиждень (залежно від фізичної підготовленості) по 30-40 хвилин із обов'язковим включенням у неї підготовчої та заключної частин [1]. Нами було розглянуто дві форми роботи із учнями для реалізації цієї дисципліни в режимі самоізоляції: групова та індивідуальна роботи.

Групова робота передбачає роботу відеоконференції на платформі Google Classroom або «ZOOM» чи «Meat», де вчитель у призначений час разом із учнями навчальної групи виконує комплекс вправ. Індивідуальна робота покликана вирішити ті проблемні моменти, з якими зіштовхнулося дистанційне викладання предмету, оскільки аналіз проблем учнів дозволяє констатувати, що житлові умови в усіх різні, не кожен хотів би, нехай навіть і дистанційно, «запрошувати»

до себе непроханих гостей. Це пов'язано з тим, що досить часто нерозуміння родичами необхідності виконання комплексів вправ викликають глузування і дискомфорт.

З технічними проблемами зіткнулися не тільки учні, а й викладачі фізичної культури. Мабуть, це найактуальніша проблема усього процесу переходу на дистанційну освіту, але, на відміну від інших дисциплін у виконанні завдань із фізичної культури, вона гостріша. При виконанні вправ учень повинен стати так, щоб його було видно, пересуватися в рамках огляду камери.

Нами був розглянутий і організований другий варіант реалізації дисципліни «Фізична культура» в умовах самоізоляції, а саме дистанційно-індивідуальна робота. Ми переслідували мету підтримки рухової активності в умовах самоізоляції. Учням пропонуються заняття за двома напрямками, які чергуються. Перший напрям: викладач пропонує комплекс вправ, у якому слід виконати конкретну кількість вправ і підходів, а також описана техніка виконання. Учневі необхідно не тільки їх виконати, але і зафіксувати виконання на відео та відправити його викладачеві. Цей напрям акцентований на виконання учнями необхідних вправ для тієї чи іншої групи м'язів.

Другий напрям: викладач пропонує учневі створити і виконати свій комплекс вправ, наприклад на зміцнення м'язів спини і живота, і надіслати відеозвіт викладачеві з письмовою відповіддю, де містяться вправи і техніка їх виконання.

Такий напрям спрямований на самостійний підбір вправ, які учні здатні і можуть виконати як фізично, так і відповідно до своїх можливостей, наприклад із використанням наявного спортивного інвентарю та іншого.

Фізична активність і методи розслаблення можуть бути цінними інструментами, які допомагають зберігати спокій і захищати здоров'я у цей період. Для підтримки фізичної активності було вибрано індивідуальну роботу із учнями з використанням інформаційних технологій.

Учні із задоволенням виконували запропоновані завдання, а деякі творчо поставилися до їх виконання: прискорюють темп відео, накладають музику.

Можна зробити висновок, що організація дистанційного навчання вимагає від викладачів розробки нових форм і методів роботи із учнівською молоддю. Подальші дослідження цього напрямку будуть сфокусовані на детальному розгляді й аналізі власне тренувальних вправ, які можуть бути застосовані в умовах самоізоляції.

Список використаних джерел

1. Андріанов В.С. Фізичне виховання: методика викладання : навчальний посібник для студентів педагогічних університетів. 2011, 46 с.
2. Дзензелюк Д. Актуальність самостійних форм занять із фізичного виховання у вищих навчальних закладах України. *Молода спортивна наука України*, 2011. Вип. 15. Т. 2. С. 47–51.
3. Кривенцова І.В., Клименченко В.Г., Пашкевич С.А., Блізнюк С.С. Особливості викладання фізичного виховання майбутнім педагогам-філологам. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. Чернігів, 2017. 147 (2). С. 68–71.
4. Томащук О.Г., Сенько В.І. Організація фізичного виховання студентів закладів вищої освіти в сучасних умовах. *Наукова думка сучасності і майбутнього: зб. статей (26 грудня 2017 року – 10 січня 2018 року)*, 2018. С. 64.
URL: naukam.triada.in.ua.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Нікольчук Володимир Васильович – вчитель I категорії, СЗОШ №13 I-III ступенів ім. М.К. Чекмана, м.Хмельницький.

Ібадова С.В., Камерилов О.Є., Оніщук Л.М.

**ПЕДАГОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ШВИДКІСНИХ
ЗДІБНОСТЕЙ СПОРТСМЕНІВ З ВЕСЛУВАННЯ НА БАЙДАРКАХ І КАНОЕ
ПІД ЧАС ТРЕНУВАННЯ**

Анотація. В статті проаналізовано педагогічні та методичні умови формування швидкісних здібностей спортсменів з веслування на байдарках і каное під час тренування, розроблено та обґрунтовано організаційно-методичні та технічні основи формування швидкісних здібностей. Сучасна система спортивного тренування в спорті викликає глибокі функціональні зміни в діяльності усього організму спортсмена з веслування на байдарках і каное. Їх вплив призводить саме до підвищення працездатності спортсменів через досягнення певного рівня функціонування провідних, для певного виду діяльності, систем організму.

Ключові слова: швидкість, тренувальний процес, спринтерська дистанція, швидкісні вправи.

Abstract. The article analyzes the pedagogical and methodical conditions for the formation of high-speed abilities of athletes in rowing on kayaks and canoes during training, develops and substantiates the organizational, methodical and technical foundations of the formation of high-speed abilities. The modern system of sports training in sports causes deep functional changes in the activity of the entire body of a kayak and canoe athlete. Their influence leads precisely to an increase in the working capacity of athletes due to the achievement of a certain level of functioning of the leading, for a certain type of activity, body systems.

Key words: speed, training process, sprint distance, speed exercises.

Підготовка спортсменів високої кваліфікації – це завжди складний комплексний процес, у результаті якого є досягнення певного стану організму спортсмена, що дозволяє йому демонструвати максимально високі спортивні результати. Досягнення успіхів в спортивній діяльності завжди пов'язане з пошуком шляхів підвищення ефективності тренувального процесу.

Науково-технічний прогрес створює такі умови, за яких все більше зростають вимоги до швидкості, своєчасної адекватності реагувань і рухових дій. Швидкість реагування і рухових дій є однією з головних передумов успіху у змагальній діяльності веслування.

Елементарні форми прояву швидкості в різноманітних поєднаннях і у сукупності з іншими фізичними якостями та технічними навичками забезпечують комплексні прояви швидкісних можливостей у складних рухових діях, які характерні для тренувальної та змагальної діяльності спортсменів.

Мета та завдання дослідження - розробити та обґрунтувати організаційно-методичні та технічні основи формування швидкісних здібностей спортсменів з веслування на байдарках і каное.

Матеріал і методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези було використано науково-літературні джерела та комплекс таких методів дослідження:

- *теоретичних*
- *емпіричних*
- *математичної статистики*

Численними дослідженнями встановлено, що швидкість є комплексною руховою якістю, яка проявляється через:

- швидкість рухових реакцій;
- швидкість виконання необтяжених поодиноких рухів;
- частоту (темп) необтяжених рухів;
- швидкий початок рухів, що у спортивній практиці називають різкістю.

У фізичному вихованні та спорті важливішим є виховання у спортсменів здатності до прояву швидкості в цілісній руховій діяльності, оскільки, наприклад, наявність швидкої реакції ще не гарантує швидкого подолання дистанції.

Відсутня також кореляція між здатністю швидко бігати та плавати і навіть між ходьбою і бігом. Прямий зв'язок відзначається лише в тих вправах, які подібні за координацією. Вимоги до швидкості в різних рухових діях не однозначні. Наприклад, у спортивних іграх (теніс, баскетбол) вирішальне значення має стартова швидкість, так само як і у веслуванні на байдарках і каное на спринтерських дистанціях, а в стрибках у довжину все навпаки - швидкість бігу по дистанції відіграє найважливішу роль [1].

До фізичних вправ як засобів удосконалення швидкості у спортсменів з веслування на байдарках і каное пред'являються такі вимоги:

- їх техніка повинна бути такою, щоб дозволяла виконання з граничною швидкістю;
- вони повинні бути добре засвоєні спортсменом, щоб зусилля спрямовувалися не на спосіб їх виконання, а на швидкість виконання;
- тривалість вправ не має перевищувати 30 секунд;
- вони повинні бути адекватними конкретному прояву швидкості й умовам виконання рухових дій;
- вправи повинні бути різноманітними та забезпечувати вдосконалення швидкості веслярів у поєднанні з розвитком інших якостей [5].

Для комплексного розвитку рухових реакцій спортсменів у поєднанні з іншими проявами швидкості найефективнішими є рухливі і спортивні ігри за спрощеними правилами та на менших, відносно стандартних, майданчиках. Так само добрий результат можна отримати при виконанні циклічних вправ з миттєвою зміною темпу, напрямку, виду руху тощо, за командою.

Для розвитку швидкості виконання ациклічних поодиноких рухових дій застосовують саме ті вправи та подібні до них за координацією. При цьому виконувати їх необхідно саме з варіативною швидкістю та в варіативних умовах,

а полегшення й ускладнення не повинні призводити до порушення структури вправи.

Позитивно в цьому плані впливають і вправи на розвиток вибухової сили.

Для розвитку швидкості циклічних вправ використовують наступні засоби:

- рухливі і спортивні ігри на майданчиках, менших, ніж стандартні, естафети;

- біг, плавання, інші циклічні рухові дії з гандикапом;

- імітації рухів руками, ногами циклічних рухових дій з максимальною і варіативною частотою у різних вихідних положеннях (стоячи, лежачи, сидячи) та у повній координації з максимальною і варіативною частотою;

- виконання циклічних рухових дій з прискоренням, з ходу 2-4 с з максимальною швидкістю;

- виконання циклічних вправ зі старту на суші та воді, без команди і за командою, та з варіативною швидкістю в межах 70-100 % від індивідуального максимуму в конкретній вправі;

- вправи з миттєвою зміною темпу та довжини гребка;

- швидкісні вправи в полегшених і ускладнених умовах (вітер та течія), які не призводять до порушень структури рухової дії та техніки виконання;

- швидкісні вправи з додатковим предметами, які обтяжують дії;

- швидкісно-силові вправи: стрибки з ноги на ногу, через набивні м'ячі (гімнастичну лаву), через скакалку, стрибки на одній нозі, вистрибування із напівприсідань тощо;

- вправи на розтягування з метою збільшення амплітуди рухів [3].

Сучасна система спортивного тренування в спорті викликає глибокі функціональні зміни в діяльності усього організму спортсмена з веслування на байдарках і каное. Їх вплив призводить саме до підвищення працездатності спортсменів через досягнення певного рівня функціонування провідних, для конкретного виду діяльності, систем організму. Особливо яскраво проявлення цього можна спостерігати у циклічних видах спорту з переважним проявом витривалості, де функціональні можливості організму значною мірою

визначають рівень досягнення спортивних результатів. Здійснення такого підходу можливе лише при урахуванні потужності, рухливості, стійкості, економічності і здібності реалізації набутого потенціалу в конкретних умовах змагальної дистанції. Їхнє індивідуальне співвідношення складає функціональний фундамент високої спеціальної працездатності [2].

Фактори, що визначають розвиток рухових якостей і спеціальної працездатності спортсменів у веслуванні на байдарках і каное, у вирішальній мірі особливо залежать від тривалості роботи на тій змагальній дистанції, на якій саме спеціалізується веслувальник. Відповідно, що це відображається на структурі змагальної діяльності спортсмена на кожній із дистанцій і на особливості підготовленості спортсмена з веслування на байдарках і каное, одночасно підкреслює необхідність вузько спрямованої спеціальної підготовки до змагань на конкретній дистанції і роль відбору на ту чи іншу дистанцію на змаганнях.

Так, для веслувальників, які спеціалізуються саме на спринтерській дистанції 200 м на першому місці по кількості взаємозв'язків є максимальна сила, на другому – максимальна швидкість (веслування на 50 м з ходу), потім – швидкісна витривалість (веслування 3 по 100 м), силова витривалість (жим та тяга штанги та веслування 4 по 250 м), швидкість (біг 50 м) та спеціальна витривалість (веслування 300 м).

Для веслувальників, які спеціалізуються на дистанції 500 м на першому місці так само є найважливішою максимальна сила, а інші фізичні якості відрізняються. На другому місці обов'язково важлива наявність спеціальної витривалості (веслування 300 та 750 м), максимальної швидкості (веслування 50 м з місця), силової витривалості ((жим та тяга штанги та веслування 4 по 250 м), швидкісна витривалість (веслування 3 по 100 м) та швидкість (біг 50 м) [4].

На основі аналізу науково-методичної, педагогічної та медичної літератури можна зробити висновки, що швидкісно-силові здібності виявляються в наступних формах: максимальна насиченість сили при виконанні захоплення веслом, що забезпечує стрімке наростання зусилля на лопаті;

досягнення максимального темпу веслування при збереженні високих зусиль на лопаті весла. У всіх випадках прояв швидкісно-силових здібностей невимушено, особливо, залежить від володіння технікою веслування. У той же час оволодіння раціональною та результативною технікою допустиме лише тоді коли створена база швидкісно-силових якостей, цілеспрямована підготовка нервово-м'язового агрегату спортсмена до швидкісно-силової напруги.

Найбільш яскравим прикладом прояву швидкісно-силових здібностей у веслуванні є виконання стартового прискорення з найбільшою швидкістю, за якого веслярі прагнуть розвинути максимальні зусилля на лопаті весла при захопленні та найвищий темп. Якщо перші гребки більшою мірою обумовлені проявом власне силових здібностей, то наступні зростаючою мірою вимагають максимального розкриття всіх швидкісно-силових якостей. Швидко-силові здібності весляра оцінюються за часом проходження короткого відрізка зі старту, за швидкістю наростання зусилля при гребку або його ізометричної імітації на суші. При тренуванні використовують метод підрахунку кількості гребків за хвилину, що показує покращення темпу з кожним швидкісним відрізком.

В результаті проведеного дослідження впроваджено у процес тренувань спортсменів збірної команди методичні основи організації тренувальної та змагальної діяльності з веслування на байдарках і каное спортсменів збірної команди.

У сучасній науковій літературі мало уваги приділяється різним методикам розвитку швидкісних якостей і не визначена ефективність застосування їх на практиці у веслуванні на байдарках і каное. Методика розвитку швидкісних якостей з додатковим обтяженням є більш ефективною за методику полегшеного лідирування у веслярів на каное на відміну від визначень у спеціальній літературі.

Отже, основним джерелом розвитку швидкісно-силових здібностей є збільшення максимальної м'язової сили. Цю обставину слід розглядати при плануванні та побудові силового тренування у веслуванні. При оцінці швидкісних можливостей необхідно орієнтуватися на комплекс різноманітних

показників, що дозволяють у сукупності різнобічно оцінити та покращити рівень розвитку швидкісних якостей.

Список використаних джерел

1. Богуш В.Л. Исследование двигательных действий, спортсменов, занимающихся академической греблей /В.Л. Богуш, С.В. Гетманцев, О.В. Сокол и др. // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Харків: ХДАФК, 2015. – No 4(48). – С. 19-25. – dx.doi.org/10.15391/snsv.2015-4.003.
2. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки / В. Н. Платонов. – К. : Олимпийская литература, 2013. – 556–557.
3. Флерчук В. В. Обґрунтування провідних факторів, що обумовлюють ефективність тренувальної та змагальної діяльності у веслуванні на байдарках і каное / В. В. Флерчук // Молода спортивна наука України. - Львів, 2008 - Вип.12. - Т.1. - С.370-374.
4. Чеханюк О.П. Взаємозв'язки між показниками фізичної підготовленості та компонентами змагальної діяльності кваліфікованих веслувальниць на байдарках /О.П. Чеханюк О. П. //Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. / за ред. Є. Приступи. – Л., 2013. – Вип. 17, Том 1. – С. 282-287.
5. Шинкарук О. А. Модельные характеристики соревновательной деятельности спортсменов в гребле на каноэ / О. А. Шинкарук, В. В. Флерчук // XIII международный научный конгресс «Современный олимпийский спорт и спорт для всех» - Алматы, - 2009. С. 124-126.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Ібадова Севіля Вагіфівна - магістрантка спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, Україна;

Камерилов Олег Єгорович – доцент кафедри фізичної культури та спорту Заслужений тренер України, Заслужений працівник фізичної культури та спорту

України, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, Україна.

Оніщук Лариса Миколаївна – к. пед. н., доцент, завідувач кафедри фізичної культури та спорту, Заслужений працівник культури України, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, Україна. ORCID: 0000-0002-5411-149X.

УДК: 797.2

Гета А. В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ШВИДКІСНО-СИЛОВОЇ
ПІДГОТОВКИ У ПЛАВАННІ

Heta Alla

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE ORGANIZATION OF SPEED AND
STRENGTH TRAINING IN SWIMMING

Анотація. У статті наведено досвід підготовки спортсменів-плавців шляхом раціонального планування та реалізації блоків швидкісно-силових навантажень у рамках середніх тренувальних циклів (мезоциклів), спрямованих на розвиток швидкісно-силових якостей.

Ключові слова: швидкісно-силова підготовка, тренувальний процес, структура побудови тренувань, мезоцикл, загальна та спеціальна фізична підготовка, педагогічні умови.

Abstract. The article presents the experience of training athletes-swimmers through the rational planning and implementation of blocks of speed-power loads within the framework of medium training cycles (mesocycles) aimed at the development of speed-power qualities.

Key words: speed and strength training, training process, training structure, mesocycle, general and special physical training, pedagogical conditions.

Спортивній підготовці майбутніх фахівців приділяється особлива увага, адже саме фізкультурно-спортивна діяльність цілеспрямовано розвиває фізичні якості, без яких важко уявити сучасного спеціаліста. Заняття з прикладного

плавання спрямовані на формування навичок, виховання витримки та самовладання при знаходженні у воді, розвиток загальної витривалості тощо [3].

Зростання досягнень у плаванні значною мірою визначається постійним удосконаленням системи підготовки кваліфікованих спортсменів і невід'ємною частиною підготовки плавців є швидкісно-силова підготовка [2], отже метою дослідження стало виявлення та обґрунтування педагогічних умов організації швидкісно-силової підготовки плавців на різних етапах річного циклу.

Для дослідження цієї проблеми використовувався комплекс методів: аналіз науково-методичної літератури, контрольні випробування (тестування), статистичні методи. Основним методом дослідження виступив педагогічний експеримент.

Дослідження відбувалося поетапно. Було проаналізовано науково-методичну літературу з метою вивчення досліджуваної проблеми, її розробленості та ступеня практичного освоєння, що дозволило отримати комплекс аналітичних результатів для складання програми підготовки.

Нами була розглянута структура побудови тренувань, яка представлена як послідовність середніх циклів (мезоциклів), що систематизують тренувальний процес, спрямований на досягнення наступності у розвитку основних фізичних якостей, а також дозволяє поряд із досягненням високого ефекту уникнути перевтоми [6]. Ми представили процес управління швидкісно-силовою підготовкою плавців як системний підхід, що реалізується шляхом послідовного досягнення проміжних цілей, при цьому тренувальні дії на кожному етапі підготовки мали відповідати адаптаційним ресурсам організму [1, 4].

Метод контрольних випробувань застосовувався на всіх етапах дослідження: на початковому етапі – для визначення ступеня підготовки спортсменів; на наступних – для визначення ступеня розвитку швидкісно-силових здібностей. Тестами було обрано контрольні нормативи, що дозволяють визначити найбільш значущі прояви фізичних здібностей, які виявили, що

спортсмени недостатньо готові до аеробної роботи та показують недостатню витривалість, швидкісно-силову підготовку, порушують вимоги техніки, що, відповідно, впливає на їхній ритм дихання.

Ключовим моментом управління процесом підготовки спортсменів є ефективна діагностика станів, від якої залежить коригування проміжних цілей та засобів впливу на спортсмена [5] та контрольо-змагальний метод, який застосовується на всіх етапах дослідження. Для напрацювання швидкісно-силової підготовки було розроблено програму організації тренувального процесу в рамках контрольо-підготовчого мезоциклу згідно з розподілом фізичного навантаження на зони потужності роботи в циклічних видах спорту (табл. 1).

Таблиця 1

Програма організації тренувального процесу у рамках контрольо-підготовчого мезоциклу

Мікроцикл	Завдання	Програма	Контрольний тест
1 тиждень	Збільшення обсягу тренувальної дистанції (особлива увага приділялась технічним елементам)	- 3 серії 10x100 м в/с (1 серія в I зоні з відпочинком 20 с; 2 серія у II зоні з відпочинком 20–25 с; 3 серія у III зоні з відпочинком 25–30 с); - 2 серії 4x100 м в/с (1 серія на руках у II зоні); - 2 серії 4x100 м в/с у повній координації в IV зоні з відпочинком 30 с.	800 м в/с
2–3 тиждень	Утримання швидкості на коротких відрізках	- 3 серії (4x50 м в/с, 2x100 м в/с, 200 м в/с, 50 м в/с (відпочинок між відрізками близько 30-35 с)). Після 200 м відпочинок 1 хв з подальшою дистанцією пропливання 50 м в/с у V зоні. Між серіями	200 м к/п

		<p>давався відрізок 400 м в/с спокійно в І зоні для відновлення ЧСС та дихання;</p> <ul style="list-style-type: none"> - 16x100 м в/с (8 на руках у великих лопатках – 8 у повній координації); - 3 x100 м в/с у II зоні + 100 м в/с у V зоні. Режим: 1 хв 45 с. Відпочинок ~25 с; - 8x50 м на ногах (по 2 рази кожним способом 50 м у I зоні на техніку з гарним виконанням довгих виходів + 50 м зберігаючи виходи у V зоні. Відпочинок після перших 50 м – 15 с, після других 50 м – 35–40 с. - 16x50 м в/с (режим: 1 хв, 3x50 м в II зоні + 50 м в V зоні) і в кінці тренування відрізок зі старту 50 м н/с); - 4 серії із завданням «Локомотив», яке виконується наступним чином: спортсмен стартує зі 100 м у V зоні, відпочинок 15 с і пливе 400 м в/с у II зоні. Після закінчення дистанції виконується відпочинок 1 хв 30 с і серія повторюється); - 8x25 м ноги у V зоні основним способом (відпочинок 30 с); - 8x25 м у повній координації основним способом (відпочинок 25–30 с). 	
4 тиждень	Передзмагальні. Зменшення	- 12x50 м (основним способом 25 м у V зоні + 25 м	Змагання

	обсягу пропливання, підготовка до змагань.	допливати спокійно у I зоні, відпочинок 25 с); - 4x50 м б/т (у V зоні з великим відпочинком до повного відновлення (близько – 1 хв 30 с); - 6 серій (50 м зі старту основним способом максимально швидко + 350 м у I зоні, відновлюючи ЧСС і дихання, між серіями відпочинок 1 хв).	
--	--	---	--

Тренувальний процес вибудовувався таким чином: збільшення обсягу тренування, включення на другому етапі дослідження в тренувальний процес спеціально підібраних загальнопідготовчих та спеціальнопідготовчих вправ, що увійшли до плану організації тренування плавців на основі мезоциклів. Крім тренувань на воді, частина часу приділялася вправам у залі сухого плавання для «відпрацьовування» гнучкості, напрацювання швидкісних і силових якостей, з використанням спеціального інвентарю для плавання, спеціальних вправ для сили гребка зі штангою, а також вправ із власною масою тіла.

За результатами дослідження можна побачити, що швидкісно-силова та функціональна підготовка у спортсменів зростає завдяки зміні тренувального процесу:

- збільшення обсягу тренування;
- варіювання інтенсивності виконання завдань у різних зонах потужності;
- виконання завдань із плавальним інвентарем;
- організації занять із загальної та спеціальної фізичної підготовки у залі сухого плавання зі спеціальним інвентарем та без нього.

Все це призвело до поліпшення часу на змаганнях.

Розроблена програма була апробована у підготовці збірної команди з плавання НУ «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Експеримент проводився протягом місяця. Порівняння контрольних випробувань на дистанціях за основними способами плавання для плавців, показаними до початку тренувань і результатами виступу збірної команди на змаганнях на Першості Полтавської області з плавання стало доказом ефективності розробленої програми до оптимізації передзмагального періоду плавців.

Спортсменами команди університету з плавання були показані результати, що перевищують не тільки їхній попередній час, а й особисті досягнення. Так покращили, порівняно з попереднім тестуванням 55 % плавців команди, при цьому 36 % змогли показати свої особисті рекордні результати. Однак 9 % учасників змагань частково покращили свій час не на всіх своїх дистанціях (рис. 1).

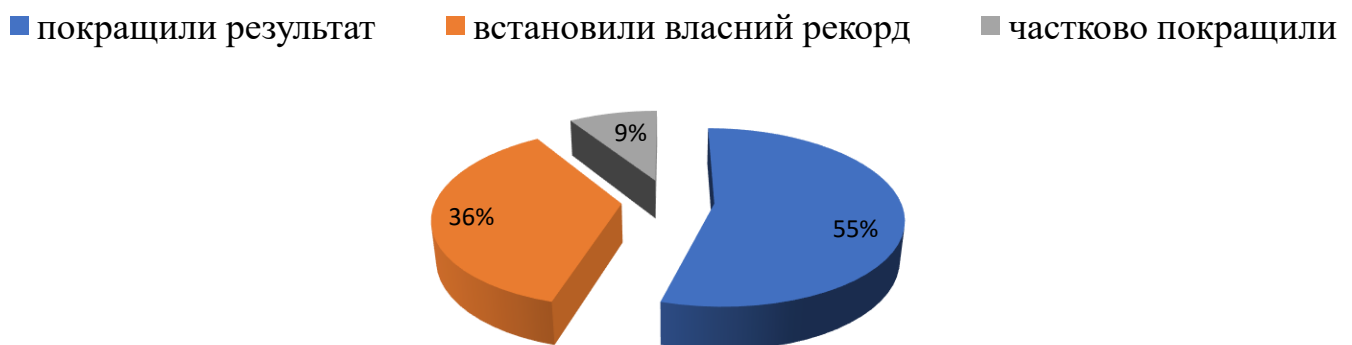

Рис. 1. Результати проведеного дослідження

Отже, у ході проведеного дослідження були виявлені педагогічні умови, що впливають на організацію швидкісно-силової підготовки плавців:

- результат у плаванні багато у чому визначається індивідуальними особливостями плавців; особливо важливі такі антропометричні показники, як довжина стопи, передпліччя, маса тіла, довжина тіла і показники фізичної

підготовленості, особливо гнучкість, швидкісно-силові здібності та витривалість;

- знання теоретико-методичної основи тренувального процесу та врахування вікових особливостей спортсменів;
- якісне планування мікро-, мезо- та макроциклів з виділенням основних стартів і визначенням цілей та завдань для розробки програми організації тренувань сприяє досягненню пікової результативності у певний момент часу;
- проведення постійного контролю за фізіологічним станом спортсмена при організації тренувального процесу.

Якщо всі ці компоненти будуть враховані, то можна досягти оптимальних результатів і вивести спортсменів на пік максимальної спортивної форми.

Список використаних джерел:

1. Абсалямова Є. Т. Принципи швидкісно-силової підготовки плавців-юніорів високої кваліфікації / Вісник спортивної науки, 2009. № 4. С. 21–23.
2. Ганчар І. Методика викладання плавання: технологія навчання і вдосконалення. Ч. II. Одеса: Друк, 2006. 696 с.
3. Лашко В. П., Сідаш О. О., Астахов В. А. Плавання. Теорія та методика: навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ, 2015. 189 с.
4. Платонов В. Н. Періодизація спортивного тренування. Загальна теорія та її практичне застосування. К.: Олімп. літ., 2013. 624 с.
5. Платонов В. Н. Спортивне плавання: шлях до успіху. 2-е вид. К.: Олімпійська література, 2012. 512 с.
6. Шкретій Ю. М. Управління тренувальними і змагальними навантаженнями спортсменів високою класу. К.: Олімп. л-ра, 2006. 257 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Гета Алла Володимирівна: кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичної культури та спорту, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»; проспект Першотравневий, 24, Полтава, 36000, Україна orcid.org/0000-0001-7031-5188.

УДК 792.073 : 341.321.1

Уланова С.І., Голубцова Л.Ф., Плуталов С.І., Шевченко Г.О.
ГЛЯДАЦЬКЕ СПРИЙНЯТТЯ ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ ВИДОВИЩ В ПЕРІОД
ВІЙНИ : КУЛЬТУРНИЙ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Ulanova S.I., Golubtsova L.F., Plutalov S.I., Shevchenko G.O.
AUDIENCE PERCEPTION OF THE THEATERIZED PERFORMANCES
DURING THE WAR: CULTURAL, SOCIO-POLITICAL CONTEXT

Анотація. Стаття присвячена визначенню змін глядацького сприйняття театралізованих видовищ в період війни. На засадах існуючого наукового доробку окреслено традиційні тенденції театралізованих видовищ. Проаналізовано ключові характеристики театралізованих видовищ в період війни. Встановлено зміщення уподобань глядачів з культурно-розважального контексту в бік патріотичного, громадсько-політичного. Впроваджено авторський термін «воєнна вистава», запропоновано його визначення. Окреслено перспективні напрями театральних постановок в період війни та повоєнної розбудови.

Ключові слова: глядацьке сприйняття, театралізоване видовище, культура, мистецтво, війна.

Abstract. The article is devoted to determining changes in the audience's perception of theatrical spectacles during the war. Traditional trends of theatrical spectacles are outlined on the basis of the existing scientific work. The key characteristics of theatrical spectacles during the war are analyzed. A shift in audience preferences from the cultural and entertainment context to the patriotic, social and

political context has been established. The author's term "military performance" was introduced, and its definition was proposed. Prospective directions of theater productions during the war and post-war development are outlined.

Keywords: audience perception, theatrical spectacle, culture, art, war.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну спричинило істотний вплив на всі сфери життєдіяльності сучасного світу. Діяльність культурно-мистецьких та просвітницьких організацій не стала винятком. Страшні події, що відбуваються, сприяють появі принципово нових реалій, як у театральних постановках, репертуарі, так і у глядацькому сприйнятті театралізованих видовищ. Трансформація громадянської позиції, вибудова нової платформи культурної та національної ідентичності, переоцінка цінностей світовим та українським суспільством доводять актуальність і своєчасність представлених до розгляду результатів дослідження, мета якого полягає у конкретизації змін глядацького сприйняття театралізованих видовищ в період війни в культурному, громадському та політичному контексті.

Аналіз існуючого наукового доробку, що відображає тенденції трансформації сприйняття театралізованих видовищ, свідчить про відносну недостатність, а також характерний міждисциплінарний окрас, який проявляється у звуженості (одноаспектності) явища культури. Так, існує ряд дослідників, що приділяли увагу вивченню театру, як культурного феномена у числі яких варто відмітити роботи П.В. Богданова, Г.Г. Дадамяна, В.С. Жидкова, О.А. Кривцуна та ін. Художньо-естетичні аспекти формування театральної реальності розглядалися ще в трудах Арістотеля, Б. Брехта, Х.-Т. Лемана, М.К. Мамардашвілі, І. Н. Соловйова, А.В. Ефроса, М. Епштейна. Митцями С.В. Гіппіусом, Є.В. Кузіним, К.С. Станіславським та ін. підіймалася на поверхню проблематика формування та розвитку акторської майстерності. Однак, не зважаючи на відносну достатність напрацювань в сфері сценічного мистецтва, театральної діяльності варто зауважити що війна внесла свої корективи у соціальний, економічний, екологічний, культурний, громадський,

політичний розвиток України, що суттєво вплинуло на структуру подачі, форми інтерпретації театралізованих видовищ в період війни.

Відтак бачимо, що сценічне мистецтво в період війни, сприяє закарбуванню пам'яті про загиблих мирних жителів, репертуар вистав спрямовується на вшанування героїв, вистави відбивають боротьбу нації із ворогом, знищуючи його безжальною сатирою, і, таким чином, на наш погляд, кожний українець реалізує внутрішній творчий потенціал. Можна сказати, що цей безпрецедентний факт є певним новим видом актуалізації всіх учасників подій, який є власною потребою у творчій художній діяльності, індивідуальною вмотивованою позицією учасника, а не спостерігача.

Встановлено, що в період повномасштабної війни театр став в тому числі інструментом привернення уваги світової спільноти. Так, наприклад, до активного обговорення трагічних мариупольських подій 22 березня 2022 року доєдналися учасники 24 Міжнародного театрального фестивалю «Мельпомена Таврії», який традиційно відбувався у Херсоні, однак у 2022 році був одночасно-синхронний у різних місцях України та світу. В рамках цього заходу була реалізована не тільки театральна мета, а суспільно-політична, суть якої полягала у нагадуванні глядачам у кожній українській та міжнародній фестивальній локації про окупацію Херсона, про тисячі українців, які чекають на звільнення від російських агресорів [1].

У середині червня стало відомо, що російські окупанти зруйнували приміщення Сєверодонецького театру, в якому розміщувався евакуйований у 2014 році Луганський український музично-драматичний театр. Частині театрального колективу з Маріуполя дав притулок Ужгородський український театр. Деякі артисти, які працювали у Сєверодонецьку, знайшли собі роботу у театрі імені М. Щепкіна м. Суми. Така «вимушена театральна міграція», не зважаючи на негативні події, надала позитивного окрасу так званим «воєнним виставам», під якими авторами дослідження розуміються різні за жанром та змістом постановки, що ставилися в період війни.

Зокрема, Східноукраїнська культура та її традиції увійшли до «західних постановок», збагативши тим самим і до того безцінні надбання, що сприяло виникненню нових мистецьких об'єднань, як тимчасових (на один, два заходи), так і тривалих. Такі об'єднання, на наш погляд, не тільки допомагають творити далі людям, які втратили свою роботу та житло у рідних містах, але й, безумовно, збагачують культурний та мистецький простір Чернівців та області: «Госка» Дж. Пучіні, ЧОФ ім. Гнатюка, диригент П. Чеботов (м. Київ); театралізоване музичне дійство «Великий млин», читці А. Циганок (м. Чернівці) та А. Костюк (м. Миколаїв)); вистава «Молитва за Елвіса», режисер І. Шморгунов (м. Харків), тощо; художнє мистецтво – виставки у КЗ «Вернісаж» художників М. Комара (м. Харків), Б. Макаренка (м. Київ), В. Бланк (м. Бердянськ) та ін.. Вже на сьогодні можна говорити про неймовірно якісний результат такої співпраці, асиміляція митців відбувається на всіх прошарках у всіх видах мистецтва та культури [2].

Як вже зазначалося, з початку війни Буковина (Чернівецька область України), що зазнала меншої руйнації, стала прихистком для великої кількості постраждалих від трагічних подій. Впродовж всіх цих місяців велася та ведеться велика робота з вимушеними переселенцями, починаючи з культурно-мистецьких заходів (тренінги та майстер-класи для дітей-переселенців у всіх культурних закладах) і до соціально-психотерапевтичної роботи (зустрічі у соціальних службах, психотерапевтичних центрах та ін.).

Власні спостереження авторів статті за глядацьким сприйняттям театралізованих видовищ в період війни, свідчать про наявність потужного культурно-мистецького фронту, що характеризується національним та патріотичним загальним настроєм, адже більшість театралізованих видовищ (концертних програм, акцій, тематичних вечорів, конкурсів тощо) створюються в умовах війни. Публіка, що відвідує подібні заходи, прагне відчувати себе приналежною до подій, які відбуваються, чекає емоційної та психологічної підтримки і розради у цей важкий час. Фестиваль патріотичної пісні, концертна програма до Дня Незалежності, благодійний концерт «Діти – майбутнє України!» театралізована акція «Ми – разом!», інтерактивна програма «Горить вогонь

козацької звитяги, стоять на варті пращури і ми!», благодійна вистава «Не встигла дописати», акторські читання сучасних поезій, показ документального сучасного українського кіно, зустрічі з митцями та ін.. – заходи, на яких глядач отримав необхідну у наш час допомогу мистецького спрямування.

Сучасні театральні видовища зазнали суттєвої трансформації, зараз вони спрямовані на «пошук справжньої мистецької мови». Про це свідчить сформована тенденція до відсікання всього вторинного, штучного, «виразно прикрашеного», яка проявляється у темах та проблематиці дійств: тема митця («Прем'єр театру безсмертя» режисер А. Старик, вечір-портрет, присвячений Лесю Курбасу; «Ти теж говори» режисер С. Попович, імпреза, присвячена Паулю Целану; театралізований тематичний вечір «9 грань С. Воробкевича» режисер В. Жолоб; «Не встигла дописати» режисер І. Данілін, вистава, присвячена Розі Ауслендер та ін.), тема пошуку («Вибір» режисер М. Шумілова-Лисякова; поетичний пікнік «Рефлексії» режисер Ф. Булезюк; театралізована програма «Вільна була, є і буде» режисер А. Проданюк та ін.), тема подвигу (театралізований тематичний вечір «Україна знову у вогні...» режисер С. Стратулат; літературно-музична композиція «Разом», тематичний вечір «Свічка пам'яті» режисер В. Чорна та ін.).

Таким чином, встановлено зсув полюсів глядацького сприйняття театралізованих видовищ в період війни. Зміну пріоритетності можна описати як: «від розваги та культури в бік громадсько-політичного контексту». Все це спричиняє пошук таких тем, форм подачі, які б відрізнялися гіпертрофованим піднесенням, патетикою і разом з тим, - скупістю символів, сталими метафорами, чіткими та точними засобами у сценографічному та пластичному рішенні, тобто, відшаровували все зайве, надлишкове.

Список використаних джерел

1. Вергелес О. Вистава під час повітряних тривог. Дзеркало тижня. 2022 рік. URL: <https://zn.ua/ART/spektakl-vo-vremja-vozdushnykh-trevoh.html> (дата звернення : 22.11.2022).

2. Відео телеканалу «Чернівецький промінь». У Чернівцях вперше презентують всесвітньо відому оперу «Тоска» Джакомо Пучіні. URL: <https://youtu.be/1Hu1PpJv5IU> (дата звернення : 22.11.2022).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Уланова Світлана Іванівна, доктор філософських наук, професор кафедри сценічного мистецтва, Луганська державна академія культури і мистецтв, ORCID 0000-0001-5463-5659

Голубцова Любов Федорівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри сценічного мистецтва, Луганська державна академія культури і мистецтв, ORCID 0000-0002-5807-2176

Плуталов Сергій Іванович, старший викладач кафедри сценічного мистецтва, Луганська державна академія культури і мистецтв, ORCID 0000-0001-9155-5324

Шевченко Ганна Олександрівна, викладач вищої категорії, Чернівецький обласний фаховий коледж мистецтв імені Сидора Воробкевича, ORCID 0000-0003-3040-0008

УДК 159.97:376.4:616.899

Zaika V.M.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ
ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ

Zaika V.M.

THE PROBLEM OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF
CHILDREN WITH DISORDERS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN
MODERN SOCIETY

Анотація. В статті розглянуто проблему соціально-психологічної адаптації дітей та молоді з порушеннями інтелектуального розвитку в суспільстві. Проаналізовано результати проведеного опитування щодо вивчення ставлення громадськості до дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Описано особливості соціального середовища таких осіб, ставлення до них соціуму, визначено основні способи навчання, види допомоги, покращення умов життєдіяльності. З'ясовано уявлення респондентів про причини порушення інтелектуального розвитку, професійні перспективи та майбутнє таких осіб.

Ключові слова: діти з особливими потребами, порушення інтелектуального розвитку, адаптація, суспільство.

Abstract. The article examines the problem of social adaptation of children and youth with intellectual development disorders in society. The results of the conducted survey on the study of the public's attitude towards children with intellectual

disabilities were analyzed. The features of the social environment of such persons, the society's attitude towards them, are described, the main methods of education, types of assistance, and improvement of living conditions are defined. The respondents' perceptions of the causes of intellectual development impairment, professional prospects and the future of such persons were clarified.

Keywords: children with special needs, disorders of intellectual development, adaptation, society.

Вступ. Актуальність дослідження проблем соціальної адаптації українських дітей і молоді з порушеннями інтелектуального розвитку зумовлена тим, що попри суттєве зменшення останніми роками дитячого населення країни, кількість дітей і молодих людей з функціональними обмеженнями постійно збільшується. Підвищення інвалідизації дитячого населення зумовлює, передусім, необхідність визначення довгострокової державної стратегії діяльності щодо цього явища.

Останніми роками українські науковці велику увагу приділяють проблемі соціальної адаптації, яка супроводжує життєдіяльність багатьох українських дітей і молоді, які мають функціональні обмеження [1]. Набуті знання щодо характеру цих проблем дозволяють глибше розкрити їхні причини та взаємозв'язки і, відповідно, інтерпретувати результати, отримані в ході проведених різноманітних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Наше опитування проводилося серед громадян м. Полтави та Полтавської області, в якому брали участь досліджувані в кількості 320 осіб.

Так, було проведене опитування з метою виявлення громадської думки щодо ставлення до дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Його результати представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Ставлення громадськості до дітей із порушеннями інтелектуального розвитку

№	Запитання	%
1.	Чи погоджуєтесь Ви з тим, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку – такі ж як і всі?	
	а) цілком погоджуюсь;	50
	б) категорично проти;	–
	в) мені байдуже;	–
	г) не всі діти з порушеннями інтелектуального розвитку – такі ж, як і всі;	35
	д) свій варіант відповіді.	15
2.	Чи мають особи з інвалідністю невід’ємне право на повагу до їхньої людської гідності?	
	а) звісно, мають;	80
	б) ні, вони – інваліди;	–
	в) можливо;	20
	г) свій варіант відповіді.	–
3.	Які навчально-виховні заклади повинні відвідувати діти з порушеннями інтелектуального розвитку?	
	а) загальноосвітню школу;	50
	(інтегровані класи);	25
	б) спеціальні школи-інтернати;	–
	в) жодних;	15
	г) мають учитися дома;	10
	д) свій варіант відповіді.	–
4.	Яку допомогу, на ваш погляд, необхідно надавати дітям із порушеннями інтелектуального розвитку?	
	а) соціально-психологічну;	30
	б) матеріальну;	25
	в) медичну;	20
	г) моральну;	25
	д) свій варіант.	–
5.	Які умови життєдіяльності необхідно вдосконалити для нормального розвитку таких дітей?	
	а) житлово-побутові;	30
	б) медично-санітарні;	35
	в) соціально-психологічні;	20
	г) навчальні;	15
	д) жодне покращення умов не призведе до вирішення проблем;	–
	є) свій варіант відповіді.	–

6.	Які, на Вашу думку, є причини порушення інтелектуального розвитку?	
	а) родові травми;	35
	б) спадковість;	25
	в) уживання шкідливих речовин;	15
	г) екологія;	25
	д) свій варіант відповіді.	–
7.	Як Ви оцінюєте професійні перспективи осіб з інвалідністю?	
	а) їм не варто працювати;	–
	б) по можливості нехай спробують;	75
	в) ніяк не оцінюю;	–
	г) вони можуть працювати лише в окремих галузях господарства;	15
	д) свій варіант відповіді.	10
8.	Що, на Вашу думку, чекає їх у майбутньому?	
	а) повноцінне життя;	-
	б) все найкраще;	–
	в) нічого хорошого;	30
	г) це залежить від індивідуальності дитини;	–
	д) це залежить від вчасно наданої соціальної допомоги;	50
	є) свій варіант відповіді.	20

Як бачимо, проведене опитування свідчить, що важливе значення у ставленні до дитини з обмеженими можливостями в інтелектуальному розвитку має соціальне середовище. Так, 50% опитуваних погоджуються з тим, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку такі ж, як і всі діти, проте 35% респондентів вважають, що не всі діти з недостатнім розумовим розвитком такі ж, як і інші. Разом із тим 80% з числа опитуваних виявили нормальне співчутливе ставлення до цієї категорії дітей, адже вони є найменш захищеним прошарком нашого суспільства і мають право на увагу, прихильність. Такий розподіл відповідей респондентів можна пояснити тим, що більшість із них є батьками дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, з якими власне і працюють.

Діти з недостатнім інтелектуальним розвитком і хронічно хворі є досить неоднорідною групою з різними потребами в навчанні. Одні діти потребують спеціального навчального середовища з досить складною структурою і

особливим індивідуальним підходом, інші – складного обладнання і роботи з різними фахівцями, третім буде достатньо забезпечити лише корекцію вад у загальноосвітній школі. При цьому зазначимо, що необхідність визначення навчального закладу і способи навчання є часто вирішальними у подальшому житті дитини, особливо це стосується дітей з недостатнім інтелектуальним розвитком. Саме тому 50% респондентів вважають, що такі діти повинні відвідувати загальноосвітню школу з інтегрованими класами, 25% – спеціальні школи-інтернати, 15% – мають вчитися вдома, 10% – дали свій варіант відповіді, тобто вони вважають, що ця група дітей має навчатися залежно від рівня їхнього розвитку. Але слід пам'ятати, що якість освіти, виховання, умов надання спеціальних лікувально-корегуючих послуг у різних закладах неоднакова, не завжди дитина потрапляє саме в той заклад, який їй потрібен.

На запитання, „Яку, на Вашу думку, необхідно надавати допомогу дітям з порушеннями інтелектуального розвитку?“, респонденти висловили власні думки таким чином: 30% – соціально-психологічну, 25% – матеріальну та медичну і 20% – матеріальну допомогу. Але, загалом, респонденти спираючись на те, що головне місце в наданні допомоги займає соціально-психологічна підтримка, друге місце віддали матеріальній та медичній, третя – моральній.

Даючи відповіді на запитання: „Які умови життєдіяльності необхідно вдосконалити для нормального розвитку таких дітей?“, відповіді досліджуваних були сформульовані таким чином: медично-санаторні – 35%, житлово-побутові – 30%, соціально-психологічні – 20%, навчальні – 15%. Отже, більшість респондентів вважають, що саме медичне обслуговування, санаторне лікування і житлові умови можуть деякою мірою поліпшити життєдіяльність дітей цієї категорії.

Що стосується запитання, „Які, на Вашу думку, є причини порушення інтелектуального розвитку?“, то 35% вважає, що це родові травми, 25% згадують несприятливу спадковість або перинатальні ураження плоду внаслідок гострих і хронічних інфекцій і травм материнського організму, 15% – упевнені, що саме вживання алкоголю, наркотиків і тютюну призводить до даного відхилення в

розвитку. Але, на жаль, у багатьох випадках специфічна причина розумової відсталості залишається невідомою.

Актуальною є й проблема працевлаштування таких осіб. Праця є основою буття, саме тому на запитання: „Як Ви оцінюєте професійні перспективи людей з інвалідністю?“, респонденти дали такі відповіді: по можливості нехай спробують – 75%, вони можуть працювати лише в окремих галузях господарства – 15%. Цілком зрозуміло чому 75% досліджуваних вважають, такі діти, за певних умов, можуть спробувати працювати, адже для самої людини із зниженим інтелектом можливість працювати – це чи не єдиний шанс зберегти та розвинути особистість, підвищити самооцінку, набути почуття впевненості, зрештою, це можливість самореалізації, завдяки якій така людина може почувати себе щасливою.

Для суспільства та безпосереднього оточення задоволення потреби в праці людини зі зниженим інтелектом – це не лише тест на гуманність, а й нагода максимально використовувати всі трудові ресурси. Понад 15% респондентів вважають, що вони можуть працювати лише в окремих галузях господарства, 10% – дали свій варіант відповіді, тобто вони вважають, що можуть працювати на спеціально створеному робочому місці з певним супроводом. Це пояснюється тим, що працевлаштування є одним із основних елементів максимально самостійного життя людини з інвалідністю, і воно неможливе без моніторингу вирішення побутових проблем із боку родини чи соціального педагога, без вирішення проблеми фінансового забезпечення базових потреб, забезпечення житлом, вирішення проблеми опіки, оскільки кожна доросла людина із зниженим інтелектом рано чи пізно залишається одна – виникає проблема опіки, визначення дієздатності, спадкування та інші юридичні проблеми.

На думку респондентів, 30% дітей з інвалідністю у майбутньому не чекає нічого кращого, а покращення залежить від вчасно наданої соціальної допомоги вважає – 50% опитаних.

Як зазначає Шевченко Ю.: *«адаптаційні можливості таких дітей завжди порушені, проте в суспільстві з високим рівнем соціального захисту, де існує*

система підтримки осіб з розумовою відсталістю, ці порушення можуть бути зведені до мінімуму» [4, с. 40]. Саме тому активно розроблюються та впроваджуються в освітні заклади різноманітні навчальні програми, дидактичні матеріали та комплекси програмно-методичного забезпечення для навчання, виховання та соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку [2; 3].

Висновки. Таким чином, у ході опитування нами виявлено неоднозначне ставлення громадян до дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Більшість респондентів, біля 70%, розуміють усю важливість і серйозність існуючої проблеми в нашому суспільстві і вважають, що вони мають право на освіту, роботу і не можуть бути загубленими суспільством. Саме тому перспективами наших подальших наукових розробок може стати вивчення особливостей соціалізації таких дітей та надання їм допомоги фахівцями різних сфер життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Заїка В.М., Ющенко О.М. Адаптація учнів з особливими потребами в інклюзивному освітньому середовищі. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю: тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ, 22 листопада 2017 р.). Частина 1.* К.: Університет «Україна», 2017. С. 158 – 160.
2. Прядько Л.О., Фурман О.О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: метод. посібник. Суми: РВВ СОІППО, 2015. 114 с.
3. Трикоз С.В., Блеч Г.О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
4. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання.* № 3. 2020. С. 36 – 52.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Заїка Віталій Миколайович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», ORCID: 0000-0001-5710-2997.

Новак Т.В.

**ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Novak Tatiana

**PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF STUDENTS AND FEATURES OF THE USE
OF BLENDED LEARNING TECHNOLOGIES IN INSTITUTIONS OF HIGHER
EDUCATION IN THE REALITIES OF WAR IN UKRAINE**

Анотація. У статті розкрито особливості організації освітнього процесу в Кременецькій обласній гуманітарно-педагогічній академії ім. Тараса Шевченка в умовах війни в Україні. Обґрунтовано можливості використання технологій змішаного навчання. Розкрито особливості психологічної підтримки, діяльність тренінгового клубу та психологічної служби академії.

Ключові слова: змішане навчання, дистанційні технології, мудл, психологічна підтримка студентів, тренінговий клуб, психологічна служба.

Abstract. The article reveals the peculiarities of the organization of the educational process in the Kremenets Taras Shevchenko Regional Humanitarian and Pedagogical Academy during the war in Ukraine. The possibility of using blended learning technologies is substantiated. Features of psychological support, activities of the training club and psychological service of the academy are revealed.

Keywords: blended learning, distance technologies, Moodle, psychological support of students, training club, psychological service.

Ранок 24 лютого 2022 р. розділив життя країни і кожного українця на «до» і «після». Звуками вибухів, у нього увірвалася війна, брутально зруйнувавши звичний порядок речей. Це поставило перед педагогічною та психологічною спільнотою завдання гідної відповіді на виклики лихоліття, принесеного рашистськими варварами на українську землю [2].

За висловлюваннями Міністра освіти і науки Сергія Шкарлета: «Наперекір жорстокій війні в Україні, освітяни, науковці та здобувачі освіти активно захищають свій фронт. Також спільно із психологами педагоги з перших днів вторгнення росії на територію України роблять усе можливе для психічного здоров'я українців. Ми зіштовхнулися з новими страхами, емоціями, тривогами, втратами, розчаруваннями. Щоб допомогти освітянам подолати наслідки пережитих травматичних подій, був розроблений спеціальний курс, основним завданням якого є надати практичні навички якісної першої психологічної допомоги, ознайомити з дієвими техніками для ефективної емоційної підтримки, а також, за потреби, діагностувати психологічний стан вихованців, здобувачів та колег» [1].

Перед закладами освіти постало актуальне питання організації освітнього процесу. У перші дні війни у всіх був незрозумілий стан. Все населення перебувало в станах біжи, бий, замри. Величезний страх спонукав те населення, яке було в стані біжи виїхати, всіма можливими способами, за кордон, в інші країни, там вони почували себе в безпеці. Однак їх психологічний стан залишається тривожним і по сьогодні. Стан бий спонукав, у більшості чоловіків у перші дні йти добровольцями у військомати та йти захищати свою сім'ю, свою Батьківщину. Стан замри – передбачав нічого не робити, просто завмерти і чекати, що буде далі. Щиро молитися, вірити і надіятися.

Після декількох місяців війни діти повернулися до дистанційного навчання. Їх потрібно було задіювати, відволікати і намагатися включити в освітній процес. Практично одночасно розпочинається освіта на всіх рівнях – від

деяких закладів дошкільної освіти до закладів вищої освіти та післядипломної освіти.

У загальноосвітніх школах школярі навчалися дистанційно та асинхронно. Лише з вересня 2022 року діти перейшли на змішану форму навчання, що передбачало один тиждень дистанційного навчання, один – очного.

Обов'язковою умовою навчання було обладнання бомбосховищ та позмінне навчання учасників освітнього процесу, з метою меншого скупчення дітей, та можливості, на випадок тривоги, переміститися у безпечне, підвальне приміщення.

Заклади вищої освіти розпочали навчання із 5 вересня очною формою навчання для здобувачів вищої освіти 1 курсів. Де студенти мали можливість більш детально познайомитися із закладом освіти, одногрупниками, адаптуватися, включитися в освітній процес.

Студенти 2-4 курсів навчалися дистанційно впродовж 2-х тижнів. Далі мали можливість також відвідувати пари в аудиторіях.

Таким чином, більшість закладів вищої освіти, зокрема Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія активно використовували технології змішаного навчання. Особливості реалізації зазначених технологій полягали у раціональному поєднанні двох видів занять: онлайн та офлайн. Начитка лекційних занять науково-педагогічними працівниками відбувалася в дистанційній формі. Проведення семінарсько-практичних та лабораторних занять відбувалося в очній формі.

Глибинне вивчення освітніх компонент, у процесі організації навчання, передбачало активне використання платформи Мудл. У вересні місяці викладачі мали можливість пройти навчання по правильному наповненні освітньої платформи Мудл.

До кожного освітнього компоненту на платформі Мудл розміщена анотація до дисципліни, робоча програма, силабус, лекційний матеріал, завдання для семінарсько-практичних та лабораторних занять, відповідно до робочої програми освітнього компонента. Також запропоновані презентаційні матеріали,

відеосупровід, тестові завдання, термінологічний словник, завдання для здобувачів вищої освіти денної та заочної форми навчання.

Студенти мають можливість, у зручний для себе час, відвідати освітню платформу, доопрацювати лекційний матеріал, поставити онлайн питання викладачу. Ознайомитися з планом, виконати та загрузити розкриті питання семінарсько-практичних занять. Викладачі, у зручний для себе час, мають можливість, дати відповіді на поставлені студентами питання, перевірити виконання завдання семінарсько-практичних занять та окремих завдань для здобувачів вищої освіти.

Технології змішаного навчання сприяли формуванню самостійності у здобувачів вищої освіти. Науково-педагогічні працівники мали можливість, урізноманітнити способи, форми, методи організації освітнього процесу.

Під час повітряних тривог, викладачі, разом зі студентами продовжували навчання у бомбосховищах. Тому, більшість науково-педагогічних працівників пройшли курси психологічної підготовки та мали підготовлені вправи, ігри, тренінги, щоб відволікти студентів від тривог та пізнавально провести час.

Здобувачі вищої освіти у стінах академії мають можливість отримати психологічну підтримку, в академії функціонує психологічна служба, треніговий клуб, наукові гуртки тощо.

Метою діяльності психологічної служби в академії є створення умов для соціального та інтелектуального розвитку й саморозвитку здобувачів вищої освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань сучасної системи освіти [3].

Психологічна служба надає послуги: індивідуального та групового консультування студентів, викладачів, кураторів академічних груп та інших учасників освітнього процесу; надання просвітницької інформації про психологічне здоров'я та психологічну допомогу; соціально-психологічної підтримки студентів з особливими потребами тощо.

Індивідуальна робота із суб'єктами освітнього процесу проводиться у спеціальному кабінеті, до матеріально-технічного забезпечення якого входять: зручні безкаркасні меблі (балабаси), для арт-терапевтичної, корекційно-розвивальної роботи, психологічного, емоційного розвантаження – світлова пісочниця; балансувальна дошка, коркова дошка, ноутбук, проектор; необхідне канцелярське приладдя, матеріали для творчості та зняття психологічного навантаження; іграшки-антистрес тощо [3].

Тренінговий клуб функціонує в рамках діяльності наукового гуртка з психології «Всесвіт Психея – Universe Psyche», який створений добровільним об'єднанням здобувачів вищої освіти, зацікавлених в поглибленому вивченні та обговоренні загальнотеоретичних і практичних питань в галузі із психології, зокрема, соціальної психології, психології особистості, психотерапії, психологічного тренінгу, консультування тощо.

Тренінги проходять щотижня в очній та дистанційній формі, тренінги спрямовані на адаптацію, розвиток комунікативних, лідерських якостей, емоційного інтелекту, підвищення самооцінки та впевненості в собі. В реаліях війни в Україні тренінги спрямованні на зниження стресу, тривоги, страху, психологічну підтримку населення.

Ми сильні, ми розумні, ми впевнені, ми патріоти, ми справжні, ми щирі, ми добрі, ми відповідальні, ми щиро молимося, віримо, надіємося в швидку перемогу над ворогом.

Наші здобувачі вищої освіти, навчаючись у змішаній формі навчання продемонстрували високий рівень знань на екзаменаційних іспитах. Ми мудра нація, нас не подолати, бо з нами правда і з нами Бог. Все буде Україна.

Список використаних джерел

1. Перша психологічна допомога для учасників освітнього процесу (С. Шкарлет). URL : https://znayshov.com/News/Details/osvitiiany_zmozhut_nadavaty_Yakisnu_pershu_psykholohichnu_dopomohu (дата звернення: 19.11.2022).

2. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни.

Вісник НАПН України, 2022, 4(1). URL :

file:///C:/Users/%D0%B8%D1%82/Downloads/259-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-536-1-10-20220525.pdf (дата звернення: 18.11.2022).

3. Психологічна служба КОГПА. URL :

http://www.kogpi.edu.te.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3456&Itemid=667 (дата звернення: 20.11.2022).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Новак Тетяна Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психології і соціальної роботи Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, Україна, ORCID. iD 0000-0003-0741-2430

УДК 347.965.6

Заборовський В.В., Манзюк В.В., Стойка А.В.

**НЕОБХІДНІСТЬ ВРАХУВАННЯ АДВОКАТОМ КРИТЕРІЇВ
ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ЧЕРЕЗ
ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ**

Zaborovsky V.V., Manzyk V.V., Stoika A.V.

**THE NEED FOR THE LAWYER TO TAKE INTO ACCOUNT THE CRITERIA
FOR LIMITING ACCESS TO JUSTICE THROUGH THE PRISM OF THE
PRACTICE OF THE ECtHR**

Анотація. У даній науковій роботі аналізуються проблемні питання, що пов'язані з професійною діяльністю адвоката щодо відстоювання прав, свобод та інтересів особи насамперед через призму обмеження доступу до правосуддя. Аналізуються касаційні фільтри доступу до Верховного Суду через правозастосовну практику Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: адвокатська діяльність; касаційні фільтри; доступ до правосуддя; Європейський суд з прав людини.

Abstract. This scientific work analyzes problematic issues related to the professional activity of a lawyer in defending the rights, freedoms and interests of a person primarily through the prism of limiting access to justice. The cassational filters of access to the Supreme Court through the law enforcement practice of the European Court of Human Rights are analyzed.

Key words: advocacy; cassation filters; access to justice; European Court of Human Rights.

Неодноразово право доступу до суду [1; 2], в тому числі й в контексті професійної діяльності адвоката [3; 4; 5] було предметом нашого наукового дослідження. Важливим, в цьому аспекті залишається і питання щодо касаційного оскарження судового рішення [6], яке набрало законної сили.

Здійснюючи захист (представництво) інтересів особи в суді, адвокату необхідно виходити з того, що судом касаційної інстанції переглядаються рішення, які набрали чинності, доступ до суду касаційної інстанції вимагають особливого законодавчого врегулювання. Насамперед слід зазначити, що касація як така сформувалася як процесуальний засіб, який служить для скасування остаточного судового рішення, ухваленого всупереч законам матеріального права або з порушенням судочинства [7].

Доктриною процесуального права стала наукова дискусія щодо ролі та місця суду касаційної інстанції. Так, одні автори визначають касаційне провадження як екстраординарний захід, що застосовується лише у виняткових, передбачених законом випадках [8, с. 102; 9, с. 69], інші ж розглядають касаційне оскарження як додаткову гарантію захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів громадян, юридичних осіб та держави на рівні з іншими судами [10, с. 146], або ж зводять роль касаційного суду до контролюючого [11, с. 112; 12, с. 18; 13, с. 5] чи ревізійного органу [14, с. 168].

Здійснюючи професійну діяльність щодо відстоювання інтересів свого клієнта в суді, в контексті перегляду рішень судів, адвокату необхідно звертати увагу на особливість статусу суду касаційної інстанції. Такий статус неодноразово був предметом дослідження з боку ЄСПЛ, який визнав, зокрема, різні критерії обмеження доступу до касаційного суду, до прикладу:

- обмеження в залежності від категорії справи (справа «Азюковська проти України»[15]);
- вимога представництва особи в суді діючим адвокатом (справа «Гуємчян проти Вірменії» [16]);
- наявний формалізм процедури доступу (справа «Бруалла Гомес де ла Торре проти Іспанії» [17]);

– збільшений розмір судового збору (справа «Егік проти Хорватії» [18]).

Адвокату потрібно врахувати те, що дані критерії вважаються законною та розумною процесуальною вимогою, враховуючи саму суть ролі вищого судового органу, що стосується лише питань права, і у зв'язку з чим для кожної справи залишатиметься лише встановити, чи відповідає таке втручання принципу пропорційності між застосовуваними засобами, а саме – обмеженим доступом до суду касаційної інстанції та метою, яку необхідно досягти – правом особи на оскарження судового рішення (справа «Йованович против Сербии» [19]). Таким чином, встановлені законом обмеження доступу до суду касаційної інстанції свідчать лише про обмеження доступу права на касаційне оскарження, але не права на судовий захист у цілому. Адже тільки в такому випадку можна досягти необхідного балансу між дотриманням правової визначеності в країні з одночасною підтримкою суду касаційної інстанції як найвищого судового органу в країні [1, с. 28].

Вказане дає можливість дійти висновку, що держава може на законодавчому рівні передбачити касаційні фільтри доступу до цього суду. Адвокат повинен враховувати роль касаційного суду, а також те, що правові висновки останнього повинні мати більше значення не тільки для окремого громадянина, а й для судів нижчих інстанцій та для розвитку правової системи держави (прецедент тлумачення, створений касаційним судом спрямований на підвищення довіри громадян до судів першої та апеляційної інстанції, що є основою розвитку правової держави).

Список використаних джерел:

1. Булеца С.Б., Заборовський В.В., Стойка А.В. Малозначність справи як критерій обмеження доступу до суду касаційної інстанції в цивільному судочинстві України. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 1 (Volume 2). Р. 23-30.

2. Заборовський В.В., Стойка А.В. Забезпечення доступності правосуддя через призму новацій у порядку регулювання інституту судових витрат у цивільному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2018. Вип. 52. Т. 1. С. 112-118.

3. Заборовський В.В. Проблеми співвідношення захисту та представництва як основних напрямів процесуальної діяльності адвоката. *Матеріали 73-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»* (м. Ужгород, 28 лютого 2019 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. С. 26-28.

4. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.

5. Заборовський В.В. Особливості правового статусу адвоката-представника в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Вип. 35. Ч. 2., Т. 3. С. 161-168.

6. Заборовський В.В., Семерак О.С., Стойка А.В. Касаційне оскарження рішення суду в аспекті принципу *res judicata* крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право.* 2019. № 1. С. 347-350. URL: http://pap.in.ua/1_2019/105.pdf

7. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal» on November 6, 2018 (Applications № 55391/13, 57728/13 and 74041/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187507>

8. Сопільник Р.Л. Концепція вдосконалення судоустрою України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2011. Вип. 6. 101-105.

9. Червинська М.Є. Касація в цивільному процесі: становлення і перспективи розвитку. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2015. № 5. С. 69-79.

10. Глущенко С.В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2010. 19 с.
11. Тимошенко О.А. Поняття та сутність касаційного провадження в цивільному судочинстві. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2011. Вип. 3. С. 105-114.
12. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2013. 36 с.
13. Осетинський А.Й. Організація та функціональні засади діяльності касаційної інстанції (на прикладі судової палати Вищого господарського суду України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2005. 233 с.
14. Курило М.П. Касаційне провадження: можливості його уніфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 22. Т. 1. С. 167-170.
15. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Azyukovska v. Ukraine» on December 17, 2019 (Application № 47921/08). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-199167>
16. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Ghuyumchyan v. Armenia» on January 21, 2016 (Application № 53862/07). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160090>
17. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Brualla Gómez de la Torre v. Spain» on December 19, 1997 (Application № 26737/95). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58127>
18. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Egić v. Croatia» on June 4, 2014 (Application № 32806/09). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144363>
19. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Jovanović v. Serbia» on October 2, 2012 (Application № 32299/08). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113294>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Заборовський В.В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Манзюк В.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Стойка А.В. – викладач кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Statkevych Olha, Drozda Valentyn

**FORMATION STARTING POPULATION OF THE ECTOPARASITE OF
HABROBRACON HEBETOR (SAY, 1836) (HYMENOPTERA, BRACONIDAE)
AND CURING METHODS**

Abstract. The article examines studies of laboratory cultures of *H. hebetor* during long-term domestication. Visual monitoring showed that there is inbreeding depression of the population, which is accompanied by significant losses of qualitative and quantitative indicators of the entomophagus. At the same time, we proposed to carry out techniques that prevent the loss of biologically valuable features of the ectoparasite. The essence of the techniques is that the significant genetic diversity of the starting populations is a determining condition for the use of the laboratory culture of the *H. hebetor*.

Keywords: Entomophagous mass breeding, inbrydynh, domestication, ectoparasite.

It is known that the development of organic agriculture involves the constant expansion of the use of plant protection methods safe for humans and animals (Lenteren, 2003). In recent years, the world community has increasingly mastered the technologies of organic farming and crop production, which means the rejection of the use of any chemical drugs, especially hormonal ones.

Now, more than 150 species of predatory and parasitic arthropods are grown in biolaboratories in the world as components of integrated protection systems (Lenteren, 2003). The group of parasitoid wasps, in particular the species *H. hebetor* Say., has long attracted the attention of scientists (Pezzini, C., that in., 2017), as it is an important component of biocenoses with a pronounced ecological niche and the ability to parasitize mainly the caterpillars. The entomophagus is characterized by a wide area of

distribution, a relatively short life cycle and high efficiency in regulating the number of Lepidoptera phytophages (Drozda *et al.*, 2017).

Research results indicate that with long-term breeding of *H. hebetor* Say. in laboratory conditions, the proportion of closely related crosses increases, signs of inbreeding depression appear, and the sexual structure of the population is disturbed. All this leads to a decrease in the quality of the entomophagus, which means the ability to find and infect the insect-host in a wide range of temperature and humidity in natural conditions.

According to the results of the conducted research, it was established that the laboratory populations that were grown in long-term domestication (3-4 years) were characterized by a low level of viability of *H. hebetor* Say. In particular, ectoparasite populations were compared in the 1st, 2nd, 3rd and 4th years of breeding in laboratory conditions.

The materials show that the population was characterized by low fecundity, ranging from 40 to 50 eggs/female, against 70.91 in the natural colony of the ectoparasite. Significant physiological changes in the parasitoid wasps provoked a high rate of deformed individuals, which was more than 15%. In the investigated colony of the ectoparasite, low motor activity and searching ability were observed. Paralysis of the caterpillars occurred only after long monitoring of the victim. Also, a high sensitivity of the *H. hebetor* Say. to changes in the hydrothermal regime was observed. The process of diapausing occurred with significant losses of biomaterial, at the level of 60-70%.

Analyzing the physiological changes in laboratory populations of *H. hebetor* Say. during the period of long-term domestication, there is a need to implement measures that prevent the loss of biologically valuable features of the ectoparasite. In particular, during the research, we paid attention to such indicators of the parasitoid wasps as the fertility of females, the ratio of sexes and the number of deformed individuals (Drozda & Statkevych, 2018).

As evidenced by the results of observations, among the mandatory measures in

laboratory host insects - *Ephestia kuehniella* Zell. and *Galleria mellonella* L. The first is the main one, which is used in technology throughout the year. However, on the eve of the field application of the ectoparasite in the third decade of April - May, it is advisable to carry out a 2-3-fold passage on the caterpillars of a *Galleria mellonella* L.

The next technique of the process of formation of the starting population of the *H. hebetor* Say ectoparasite involves the inclusion in the diet of the laboratory culture of the population of natural host insects. In our case, such a set of insects was used, against which gabbrobracon will be used in protection technologies. In particular, on the crops of corn, tomatoes and sunflowers, the collection of caterpillars of older ages of *O. nubilalis* Hbn. was carried out and *H. armigera* Hbn (Drozda, & Zagaiko, 2016).

Thus, there was a peculiar adaptation of laboratory populations of Gabbrobracon to natural populations of phytophages. As a result, the ectoparasite is determined by high adaptive properties, which will enable it to compete with the natural colonies of the rider.

A number of studies have shown that non-relative populations are used to eliminate inbreeding depression in order to increase heterozygosity. In our case, it is advisable to use natural populations of the ectoparasite from different geographical areas. In particular, this will ensure the ability of *H. hebetor* Say. individuals to form different germ cells carrying one dominant gene. We managed to improve such indicators as the ratio of sexes - 0.86:1.14, against - 1.72:0.57, reduce the percentage of deformed individuals, which is 3.1 against 5.7, and this technique also ensured linear dimensions imago is normal without significant deviations compared to natural populations (Statkevych & Drozda, 2020).

So, it was experimentally established that during the long-term domestication of laboratory cultures, inbreeding depression occurs, which is accompanied by significant losses of qualitative and quantitative indicators of the rider. At the same time, we substantiated the methods that support or restore these characteristics of the entomophagus and form the starting population of the ectoparasite.

The essence of the techniques is that the determining condition for the use of the laboratory culture of *H. hebetor* Say. is the significant genetic diversity of the starting populations. At the same time, the crossing of genetically different and not closely related individuals takes place. Outbreeding is one effective way of increasing the genetic diversity of the starting colony of gabbrobracon. The outbreeding system ensures the preservation and increase of a certain level of heterozygosity of the parasitoid wasps populations.

References:

1. Lenteren van J. C. (2003). Commercial availability of biological control agents. Chapter 11. Quality Control and Production of Biological Control Agents: Theory and Testing Procedures. CABY Publishing, Wallingford, UK, p. 167-179.
2. Pezzini, C., Jahnke S, M., Köhler, A. (2017). Morphological characterization of immature stages of *Habrobracon hebetor* (Hymenoptera, Braconidae) ectoparasitoid of *Ephestia kuehniella* (Lepidoptera, Pyralidae). J. Hymenopt. Vol. 60. P. 157–172.
3. Statkevych, O. & Drozda, V. (2020). Eco-Geographical Components of Natural Population Variability of Ectoparasites *Habrobracon hebetor* (Say, 1836) (Hymenoptera, Braconidae) . *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi* , 7 (3) , 280-286 . DOI: 10.19159/tutad.727226.
4. Drozda, V. & Zagaiko, O. (2016) Integrated tomato protection against leaf-eating cutworms. *J. Plant protection and quarantine*. Issue.12, 28–31.
5. Drozda, V., Bondarenko, I., Zagayko, O. (2017). Regulatory and modifying role of natural populations of entomophages in biocenoses of the exclusion zone of the Chernobyl Nuclear Power Plant. *Agrobiodiversity for Improving Nutrition, Health and Life Quality*, 1: 102-107.
6. Drozda, V. & Statkevych, O. (2018). Features of technology of mass laboratory dilution of the ectoparasitoid of *Habrobracon hebetor* Say. (Hymenoptera, Braconidae). Series “*Phytopathology and Entomology*”, Bulletin of Kharkiv National Agrarian University, 1-2: 37-43.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS:

Statkevych Olha – Ph. D., assistant of the Department of Entomology, Integrated Plant Protection and Quarantine, National University of life and environmental sciences of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-7157-4912>;

Drozda Valentyn – Ph. D. , professor, Head of the Department of Biodiversity and Sustainable Development, National University of life and environmental sciences of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-2428-6766>.

Сидякіна О.В., Іванів М.О.

**ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ БУРЯКІВ КОРМОВИХ ЗА ВИРОЩУВАННЯ
НА РІЗНИХ ФОНАХ МІНЕРАЛЬНОГО ЖИВЛЕННЯ**

Sydiakina O.V., Ivaniv M.O.

**EVALUATION OF FORAGE BEET PRODUCTIVITY WHEN GROWN ON
DIFFERENT BACKGROUNDS OF MINERAL NUTRITION**

Анотація. Забезпечення високого рівня врожайності та якості коренеплодів і гички буряка кормового в умовах зрошення на темно-каштановому ґрунті за вирощування сорту Ризон досягається за рахунок внесення мінеральних добрив у нормі $N_{250}P_{90}K_{60}$. Такий фон мінерального живлення дозволяє одержати 108,5 т/га коренеплодів і 15,0 т/га гички, забезпечує високий умовний вихід кормових одиниць, максимальну окупність 1 кг діючої речовини приростом урожаю та високі показники якості вирощеної продукції.

Ключові слова: буряк кормовий, мінеральні добрива, норма внесення, коренеплоди, гичка.

Abstract. Ensuring a high level of yield and quality of root crops and beet greens under irrigation conditions on dark chestnut soil when growing the Ryzon variety is achieved by applying mineral fertilizers at the rate of $N_{250}P_{90}K_{60}$. This background of mineral nutrition makes it possible to obtain 108.5 t/ha of root crops and 15.0 t/ha of beet greens, provides a high conditional output of fodder units, the maximum payback of 1 kg of active substance in terms of yield increase, and high indicators of the quality of the grown products.

Keywords: beet fodder, mineral fertilizers, norm of introduction, root crops, beet greens.

З-поміж коренеплідних культур важливе значення в Україні мають буряки кормові, врожайність і поживна цінність яких залежать від багатьох чинників, зокрема, від дотримання науково-обґрунтованих сівозмін, впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів, агротехнології вирощування тощо. Суттєво збільшити вихід кормових одиниць дозволяє використання мінеральних добрив. Одночасно слід зазначити, що їх норми і дози внесення та співвідношення елементів живлення для буряків кормових досліджені ще не повною мірою. Можливо, це є однією із причин формування недостатньо високої врожайності цієї цінної кормової культури [1, 2].

За вирощування високих урожаїв буряка кормового мінеральні добрива, зазвичай, вносять у великих нормах, а тому виникає й інша важлива проблема – одержання коренеплідів високої якості, і, в першу чергу, з вмістом у них допустимої кількості нітратів, адже надмірне накопичення нітратів в коренеплодах і кормах останнім часом виявляється досить часто [3].

Полеві дослідження по вивченню впливу мінеральних добрив на врожайність та якість коренеплідів буряка кормового проводили у 2021 році в умовах зрошення на темно-каштановому слабосолонцюватому середньосуглинковому ґрунті ФГ «ВИКО», дослідні поля якого знаходяться в Новотроїцькому районі Херсонської області. Вирощували сорт буряка кормового Ризон від Інституту цукрових буряків НААН. Схема досліду включала п'ять варіантів удобрення: без добрив; $N_{150}P_{90}K_{60}$; $N_{200}P_{90}K_{60}$; $N_{250}P_{90}K_{60}$; $N_{300}P_{90}K_{60}$. Із мінеральних добрив використовували аміачну селітру, суперфосфат подвійний гранульований і мішану калійну сіль.

Без добрив у досліді одержали 70,8 т/га коренеплідів і 10,2 т/га гички (табл. 1). Їх внесення збільшило врожайність і коренеплідів, і гички. Це збільшення залежно від фону живлення становило 17,4–38,9 т/га коренеплідів та 1,0–5,9 т/га гички. Відповідно до одержаних результатів, на частку гички припадає 12,7–14,4% від урожаю коренеплідів. Урожайність коренеплідів знаходилася в прямій залежності від норм азотного добрива. Чим більшою була норма, тим вищою формувалась урожайність. Максимальною її визначено за

виращування культури на фонах $N_{250}P_{90}K_{60}$ і $N_{300}P_{90}K_{60}$ – 108,5 і 109,7 т/га коренеплодів. Тобто у наведених варіантах досліду врожайність змінювалася неістотно, різниця між ними знаходилася на рівні 1,2 т/га або 1,1%, що дозволяє вважати отримані результати врожайності як однакові.

Таблиця 1 – Вплив мінеральних добрив на врожайність коренеплодів і гички буряка кормового та умовний вихід кормових одиниць

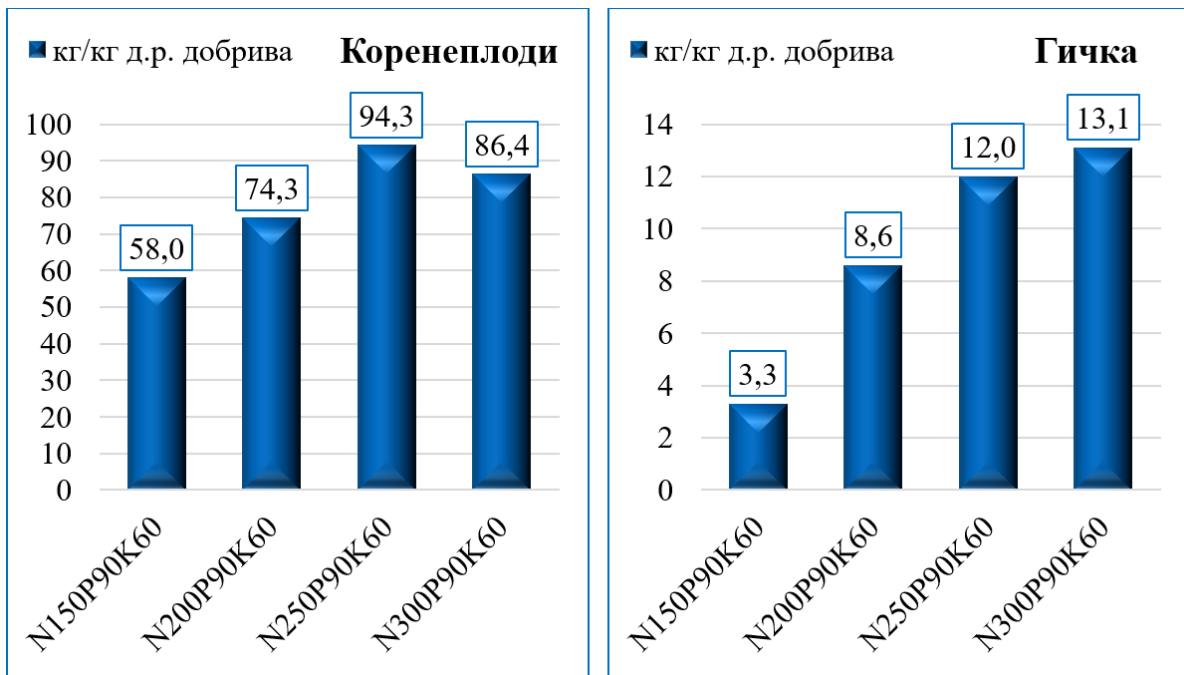
Варіант	Урожайність, т/га		Приріст урожайності				Умовний вихід кормових одиниць (коренеплоди)		
	корене-плодів	гички	корене-плодів		гички		т/га	приріст до контролю	
			т/га	%	т/га	%		т/га	%
Без добрив	70,8	10,2	–	–	–	–	10,6	–	–
$N_{150}P_{90}K_{60}$	88,2	11,2	17,4	24,6	1,0	9,8	13,2	2,6	24,5
$N_{200}P_{90}K_{60}$	96,8	13,2	26,0	36,7	3,0	29,4	14,5	3,9	36,8
$N_{250}P_{90}K_{60}$	108,5	15,0	37,7	53,2	4,8	47,1	16,3	5,7	53,8
$N_{300}P_{90}K_{60}$	109,7	16,1	38,9	54,9	5,9	57,8	16,5	5,9	55,7
$НІР_{05}$, т/га	3,2	0,7							

Позитивно вплинули мінеральні добрива і на умовний вихід кормових одиниць. Зі збільшенням норми азоту у складі повного мінерального добрива він зростав і максимальним, практично на однаковому рівні, визначений у варіантах застосування N_{250} і N_{300} на фоні внесення фосфорно-калійних добрив. У досліді спостерігали зростання умовного виходу кормових одиниць з 10,6 т/га у варіанті без добрив до 13,2–16,5 т/га за їх застосування.

Максимальний приріст урожайності коренеплодів (94,3 кг) на 1 кг діючої речовини добрива отримали у варіанті внесення $N_{250}P_{90}K_{60}$ (рис. 1). Збільшення норми азоту до $N_{300}P_{90}K_{60}$ сприяло деякому приросту врожайності, але зменшенню його окупності. Це зменшення, порівняно з варіантом $N_{250}P_{90}K_{60}$, становило 7,9 кг або 8,4%. Аналогічну закономірність за даним показником спостерігали і за окупністю приросту врожайності гички.

Мінеральні добрива збільшували вміст сирого протеїну в коренеплодах і гичці буряка кормового (табл. 2). Причому більшою мірою це стосувалося коренеплодів. Максимальний вміст сирого протеїну забезпечили варіанти внесення N₂₅₀ і N₃₀₀ на фоні P₉₀K₆₀.

Рис. 1 – Окупність 1 кг діючої речовини мінеральних добрив приростом урожайності коренеплодів і гички буряка кормового

Відповідно більшим з внесенням добрив був і умовний вихід сирого протеїну. Найвищим (1,42 і 1,45 т/га) його забезпечили варіанти внесення максимальних норм азоту у складі повного мінерального добрива N₂₅₀ і N₃₀₀. Зазначені показники перевищили неудобрений контроль удвічі.

Норми мінеральних добрив, які вивчали у досліді, сприяли зменшенню вмісту загальних цукрів у коренеплодах (з 7,5 до 6,9–6,0%). Проте умовний вихід загальних цукрів з гектару посівів буряка кормового за дії мінеральних добрив зростав і максимальних значень (6,73 т/га) досяг у варіанті внесення N₂₅₀P₉₀K₆₀.

Вміст жиру в гичці виявився майже вдвічі більшим, ніж у коренеплодах. Внесення мінеральних добрив майже не позначилося на вмісті жиру в коренеплодах. Найвищим (0,19 і 0,20%) його визначено у варіантах N₂₀₀ і N₂₅₀ на

фоні внесення фосфорно-калійних добрив. Що стосується гички, то з підвищенням норми азоту на фоні $P_{90}K_{60}$ вміст сирого жиру дещо знижувався.

Таблиця 2 – Вплив мінеральних добрив на вміст сирого протеїну та його умовний вихід з гектару посівів буряка кормового

Варіант досліджу	Вміст сирого протеїну, %		Умовний вихід сирого протеїну, т/га		
	корене-плоди	гичка	корене-плоди	гичка	разом
1. Без добрив	1,01	3,56	0,72	0,36	1,08
2. $N_{150}P_{90}K_{60}$	1,22	3,67	1,08	0,41	1,49
3. $N_{200}P_{90}K_{60}$	1,28	3,73	1,24	0,49	1,73
4. $N_{250}P_{90}K_{60}$	1,31	3,75	1,42	0,56	1,98
5. $N_{300}P_{90}K_{60}$	1,32	3,84	1,45	0,62	2,07

Вміст сирої клітковини і золи за дії добрив зростав як у коренеплодах, так і в гичці. Максимальними дані показники у коренеплодах визначено за внесення $N_{250}P_{90}K_{60}$, у гичці – $N_{300}P_{90}K_{60}$.

Досить важливо за вирощування сільськогосподарських культур отримувати продукцію, яка не містить надлишкових кількостей нітратів. Їх вміст вважається шкідливим, якщо він перевищує 0,5% на суху речовину. Слід зазначити, що не всі тварини однаково реагують на надлишок нітратів у кормах. Найбільш чутливими до них є свині, потім велика рогата худоба, найменш чутливими – вівці. Причому шкідливими є не стільки самі нітрати. Отруєння організму викликають продукти їх перетворення – нітриту, токсичність яких більша за токсичність нітратів у 10 разів [4, 5].

Вміст нітратів в удобрених коренеплодах, порівняно з неудобреними, був вищим. Причому кількість нітратів зростала прямо пропорційно нормі внесення азотного добрива. Так, якщо за вирощування буряка кормового без добрив нітратів у сухих зразках коренеплодів містилося 0,15%, то за внесення $N_{150}P_{90}K_{60}$ – 0,33, $N_{200}P_{90}K_{60}$ – 0,41, $N_{250}P_{90}K_{60}$ – 0,46%. З підвищенням норми

азоту до N_{300} даний показник виявився в 1,41 рази вищим, порівняно з варіантом N_{250} , і становив 0,65%.

Таким чином, найбільш ефективною у досліді виявилась норма мінерального добрива $N_{250}P_{90}K_{60}$. Вона забезпечила одержання врожайності коренеплодів на рівні 108,5 т/га і гички – 15,0 т/га, що відповідно на 53,2 і 47,1% вище неудобреного контролю, високий умовний вихід кормових одиниць, а також максимальну у досліді окупність 1 кг діючої речовини приростом урожаю.

Мінеральні добрива суттєво вплинули на якість буряка кормового. Їх застосування сприяло збільшенню умовного виходу з гектару посівів загальних цукрів, сирого жиру і протеїну. За дії добрив як в коренеплодах, так і в гичці вміст клітковини і золи зростав. Прямо пропорційно нормі внесеного азоту зростав і вміст нітратів у коренеплодах, але він не перевищував гранично допустимої концентрації, за виключенням варіанту з внесенням норми добрив $N_{300}P_{90}K_{60}$.

Список використаних джерел

1. Карпук Л. М., Єрмолаєв М. М., Павліченко А. А., Караульна В. М., Єзерковська Л. В., Поляков В. І. Вплив глибини основної обробки ґрунту на урожайність буряків кормових в умовах НВЦ Білоцерківського НАУ. Агробіологія. 2019 № 2. С. 66–74. DOI: 10.33245/2310-9270-2019-153-2-66-74.

2. Карпук Л., Павліченко А., Філіпова Л., Кулик Р., Тітаренко О., Петракова О., Федорченко М. Вплив систем обробки ґрунту і рівнів удобрення на запаси доступної вологи у плодозмінній сівозміні. Інноваційні технології в агрономії, землеустрої, електроенергетиці, лісовому та садово-парковому господарстві: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21 жовтня 2021 року. Білоцерківський НАУ. С. 15–16.

3. Кляп Н. І., Крачковська О. О., Маслюк А. В., Мостіпан К. С., Якубчак О. М. Контроль вмісту нітратів в рослинній продукції. Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування. 2020. № 5. С. 60–64. DOI: 10.31890/vtpp.2020.05.11.

4. Гунчак В. М. До токсикології нітратів і нітритів у тварин. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. 2013. Т. 15. № 3. Ч. 1. С. 62–70.

5. Нечитайло Л. Я., Ерстенюк А. М. Вміст деяких біоелементів в органах і тканинах експериментальних тварин за умов нітратної інтоксикації. Science Rise: Biological Science. 2018. № 5 (14). С. 27–30.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Сидякіна Олена Вікторівна – кандидат с.-г. наук, доцент, доцент кафедри рослинництва та агроінженерії, Херсонський державний аграрно-економічний університет, <https://orcid.org/0000-0001-8812-6078>;

Іванів Микола Олександрович – кандидат с.-г. наук, доцент, доцент кафедри рослинництва та агроінженерії, Херсонський державний аграрно-економічний університет, <https://orcid.org/0000-0002-4793-6194>.

УДК: 633.35(477.7)

Гамаюнова В.В., Єрмолаєв В.М., Бакланова Т.В.

БОБОВІ НА ПІВДНІ, СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИРОЩУВАННЯ

Gamajunova V.V., Yermolaev V.M., Baklanova T.V.

LEGUMES IN THE SOUTH, MODERN APPROACHES TO GROWING

Анотація. В останні роки основні показники родючості ґрунтів внаслідок недотримання науково-обґрунтованого чергування культур істотно погіршилися, зокрема знизився вміст елементів живлення. В цьому зв'язку одним із найдешевших заходів може стати введення до сівозмін вирощування бобових рослин, які здатні збагатити ґрунт органічною речовиною та безкоштовним симбіотичним азотом. Отож вирощуванню бобових слід надавати більш важливого значення. До того ж мінеральні добрива останнім часом значно здорожчали, при цьому користь від залучення бобових культур істотно зростає.

Ключові слова: горох, рістрегулюючі речовини, передпосівна обробка насіння, позакореневі підживлення, родючість ґрунту, урожайність.

Abstract. In recent years, the main indicators of soil fertility have significantly deteriorated as a result of non-observance of scientifically based crop rotation, in particular, the content of nutrients has decreased. In this regard, one of the cheapest measures can be the introduction of leguminous plants into the crop rotation, which are able to enrich the soil with organic matter and free symbiotic nitrogen. Therefore, the cultivation of legumes should be given more importance. In addition, mineral fertilizers have become more expensive recently, while the benefit from the involvement of leguminous crops will increase significantly.

Key words: peas, growth regulating substances, pre-sowing treatment of seeds, foliar fertilization, soil fertility, productivity.

Значення бобових культур завжди було виключно важливим не лише у забезпеченні населення зерном з високим вмістом білка, а і внаслідок здатності рослин цієї родини накопичувати біологічний, екологічно чистий азот, який абсолютно безкоштовний. В останні роки та особливо у період війни, коли мінеральні добрива та інші засоби хімізації істотно здорожчали, зацікавленість до бобових збільшується й суттєво буде зростати у подальший період. На нашу думку, включення бобових рослин до добору культур сівозміни сприятиме оздоровленню ґрунту, збагаченню його мікробіотою, доступними сполуками азоту, вивільненню важкозакріплених фосфатів тощо. Із післяжнивних кореневими залишками в ґрунт даного поля буде зароблено високоякісну свіжу органічну речовину, збагачену на азот, та із вище зазначеними позитивними властивостями, що сприятиме збереженню та певному відтворенню основних показників родючості ґрунту. Зокрема і збагаченню його на гумус після розкладання органічних речовин. До того ж саме чинник сівозміни і бобові у її складі є найбільш дешевим із дієвих заходів підвищення врожайів і збереження ґрунтової родючості, який не потребує додаткових витрат, а є абсолютно безкоштовним.

Враховуючи практичну відсутність в останні роки науково-обґрунтованого чергування культур у сівозмінах, надмірне перенасичення їх соняшником, свої дослідження ми присвятили удосконаленню окремих заходів вирощування бобових рослин, зокрема гороху ярої і озимої форм та сої. У їх вирощуванні першочергового значення також надавали ресурсоощадним елементам технології. Агротехніка вирощування бобових культур у дослідках була загальноприйнятою для зони Південного Степу України.

Зокрема, горох ярий (сорт Мадонна) висівали у першій декаді березня нормою 120 кг насіння на гектар (за схемою 15*15*30 см). Перед сівбою насіння обробляли препаратом Нановітмікро 1 л/т сумісно з фунгіцидом Каріоліс 1 л/т + Ліпосам 100 мл/т. Глибина заробки насіння складала 3-4 см. Після сівби проводили прикочування посіву. За утворення на рослинах 3-5 листків посів

рослин обробляли системним гербіцидом Агрітокс л/га та інсектицидом Хекат 150 мл/га з Ліпосамом 100 мл/га.

У фазу бутонізації проводили позакореневе підживлення рослин ріст регулюючими речовинами. У цей же період одночасно вносили до суміші інсектицид Хекат 150 г/га + Імідоклоприт 300 г/га + Альфаципермитрин 150 мл/га + Альфалип 150 мл/га для захисту рослин.

Горох озимої форми (сорт Мороз) висівали у другій декаді жовтня, коли було достатньо вологи для отримання дружних сходів, а також сприятливого формування ростових процесів рослин до початку перезимівлі. Перед сівбою насіння гороху також обробляли протруювачем та біопрепаратом Есорт біо. Весною, як і на посіві ярого гороху, також вносили гербіцид та фунгіцид для захисту рослин від бур'янів, шкідників та хвороб. При вирощуванні гороху обох форм у період вегетації рослин проводили позакореневі підживлення рістрегулюючими препаратами. До сівби гороху вносили стартове добриво $N_{15}P_{15}K_{15}$ (із розрахунку 1 ц/га нітроамофоски).

Дослідження проводили на чорноземі південному в Навчально-науково практичному центрі Миколаївського національного аграрного університету.

Дослідженнями встановлено, що у середньому за 2021-2022 рр. вирощування, врожайність зерна гороху ярого в контролі склала 1,53 т/га. По фоні застосування мінерального добрива вона підвищилася до 1,83 т/га, а за проведення по їх фоні позакореневого підживлення на початку бутонізації продовжувала зростати і залежно від препарату формувалася в межах від 1,99 до 2,24 т/га без передпосівної обробки насіння (табл. 1).

За поєднання внесення $N_{15}P_{15}K_{15}$, обробки насіння перед сівбою та проведення підживлень посіву рослин рістрегулюючими препаратами урожайність зерна гороху відповідно склала 1,69, 1,97 та 2,14- 2,44 т/га, або ж достовірно збільшилася. Отримання максимального рівня врожаю забезпечило використання для позакореневого підживлення Нановіту (1л/га).

Таблиця 1 - Урожайність гороху залежно від досліджуваних факторів

Варіант живлення (фактор В)	Обробка насіння перед сівбою (фактор А)					
	Обробка водою			Обробка препаратом		
	2021 р.	2022 р.	Середнє	2021 р.	2022 р.	Середнє
1. Контроль	1,77	1,28	1,53	1,95	1,42	1,69
2. N ₁₅ P ₁₅ K ₁₅	2,08	1,58	1,83	2,23	1,70	1,97
3. Нановіт 1 л/га	2,32	1,71	2,02	2,52	1,88	2,20
4. N ₁₅ P ₁₅ K ₁₅ + Нановіт 1 л/га	2,63	1,85	2,24	2,86	2,01	2,44
5. Органік Д- 2М 2л/га	2,28	1,69	1,99	2,47	1,84	2,16
6. N ₁₅ P ₁₅ K ₁₅ + Органік Д- 2М 2 л/га	2,57	1,83	2,20	2,84	1,99	2,42
7. Бор 1 л/га	2,24	1,66	1,95	2,45	1,83	2,14
8. N ₁₅ P ₁₅ K ₁₅ + Бор 1 л/га	2,52	1,80	2,16	2,82	1,96	2,39
Нір ₀₅ фактор А	0,03	0,03				
фактор В	0,07	0,05				
фактор АВ	0,11	0,08				

Із двох років вирощування більш оптимальним виявився 2021р., у якому продуктивність культури сформувалася значно вищою порівняно з 2022 роком досліджень.

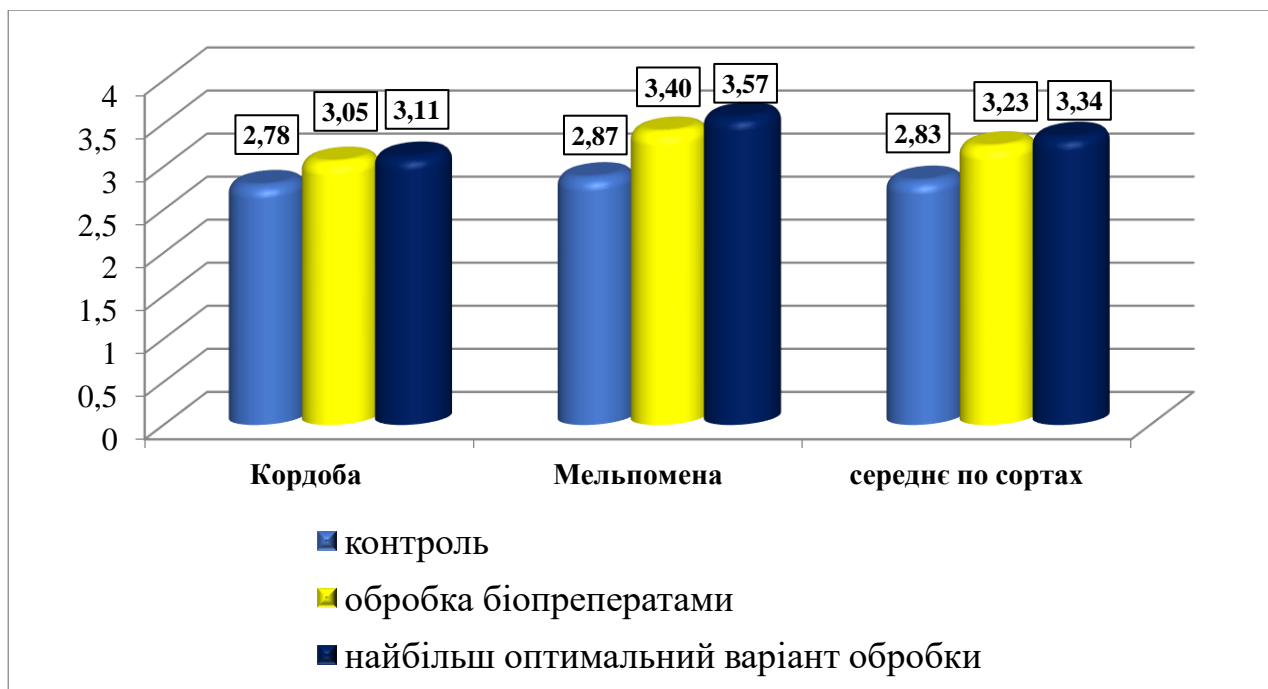
Аналогічні значення у рівнях урожаю отримали від добрив, передпосівної обробки насіння та посіву рослин і по гороху озимому (сорт Мороз), дослідження з яким проведено впродовж 2020-2022 рр. Максимальною врожайність зерна сформована також у 2021 році, а найнижчою – у 2022 р. досліджень. Порівнюючи рівень урожаю зерна як за аналогічні роки вирощування (2021-2022), так і за попередній 2020 рік, слід зазначити, що в найбільш оптимальних варіантах

урожайність зерна лише на 5,2-7,0 % перевищувала її порівняно з ярою формою гороху посівного.

Близькі результати щодо обробки насіння перед сівбою та посіву рослин упродовж вегетації отримали і за вирощування сортів сої як на зрошенні, так і без поливу. Дослідженнями, що проведені впродовж 2017-2020 років визначено, що зазначені фактори у середньому за роки досліджень сприяли підвищенню врожаю зерна до 37%. При цьому значно зростала кількість накопиченого в ґрунті азоту (до 21 %) порівняно з контролем та значно ефективніше використовувалась рослинами волога.

Найвищу врожайність насіння сої забезпечувало поєднання обробки посіву рослин наступними препаратами: Еколайн Бобовий Хелати, Еколайн Бор Преміум та Еколайн Молібден комплексний (рис. 1). Саме цей варіант досліджу визначений найбільш оптимальним у формуванні врожаю сортів сої.

Рис.1 – Вплив біопрепаратів на врожайність насіння сої на зрошенні (середнє за 3 роки)

Аналогічні дані отримано нами й при проведенні досліджень з культурою нуту (3 сорти). Проте продуктивність його порівняно з горохом та соєю

формується значно нижчою і не перевищує 1,7 т/га зерна у найбільш оптимальних варіантах досліджу.

Таким чином, значення бобових культур для харчування населення, потреб тваринництва та відтворенні і збагаченні ґрунту органічною речовиною та екологічним азотом, виключно важливе. Продуктивність усіх бобових рослин, з якими проведено дослідження зростає за впровадження ресурсощадного елемента в їх живленні – проведенні обробки насіння перед сівбою, або посіву рослин сучасними біопрепаратами. Зазначені заходи доцільно впроваджувати у виробництво й особливо у повоєнний період. Це дозволить окрім покращення ґрунтової родючості зміцнити й економічну ситуацію в країні.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Гамаюнова Валентина Василівна – доктор с.-г. наук, професор, завідувач кафедри землеробства геодезії та землеустрою, Миколаївський національний аграрний університет, <https://orcid.org/0000-0002-4151-0299>;

Єрмолаєв В'ячеслав Миколайович – аспірант, Миколаївський національний аграрний університет;

Бакланова Тетяна Вікторівна – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри рослинництва та агроінженерії, Херсонський державний аграрно-економічний університет, <https://orcid.org/0000-0002-6699-2693>.

PECULIARITIES OF GRANULATION PROCESSES - EXTRUSION OF GRAIN MATERIALS WITH BIOLOGICALLY ACTIVE ADDITIVES

Abstract. The article describes the use of crushed corn cobs to a fine grain and the use of a pre-prepared mixture for granulation and extrusion. Influence of pressure and temperature on a mixture with biologically active additives. Behavior of moisture in the mixture during extrusion and granulation. The process of drying wet protein-vitamin additives due to the heat created by the working bodies of the extruder screw and under the action of pressure.

Keywords. Granulation, extrusion, biologically active additives.

Theoretical and practical studies of the processes of granulation, as well as extrusion of various grain, grain and leguminous and other crops, mainly consider some kind of monoculture or homogeneous mixture.

During granulation, pressure is provided on the raw material and its pushing through the holes of the ring or flat matrix.

The internal processes of monoculture behavior or mixtures are associated with the compression of product particles, its heating due to friction against the walls of the matrix holes along the entire length.

In extrusion processes, the issues of raw material movement, its compaction, heating, transformation into a viscous plasticized mass, compression and explosion with air suction due to sudden expansion caused by a sharp pressure drop in the extruder zone and the environment are considered.

When granulating or extruding corn cobs crushed to a fine grain, the following process described by us is created.

A theoretical and practical attempt was made to consider the effect of additional introduction of biologically active additives in the described monoproduct in a wet state, and to model the process that is created in the working zones.

During granulation, the preliminary process of preparing the mixture is able to ensure thorough mixing and high-quality granulation. Under the influence of pressure and temperature, there will be some redistribution of moisture between the dry parts of the cob grain and biologically active additives, the granules at the exit will be moist and viscous, and as they cool, they will strengthen and take on a standard appearance, but their final moisture depends on the amount of wet biologically added - active supplements. The final temperature of the granules can be maximum in the range of 75 - 78°C. Significant cardinal changes in the cells and structure of granules created from two components, dry and wet, do not occur.

Let's consider what happens according to our research in the process of extruding the same components.

In the zone of action of the extruder, the conditions are first created for the maximum close contact between the grain particles and wet additives, which is accompanied by the deformation of the structural elements of the substance with minimal energy expenditure.

At the pre-pressing stage, the surface layers of the particles come into close contact with the micro-shredded, moistened due to wet biologically active additives and this heated biomass. At the same time, it becomes possible for wet particles of additives to penetrate into the pores and voids and to fill all the irregularities of the surfaces of hard particles. IN

in this case, the formation of a diffuse-septal mechanism takes place.

Further movement of the mass into the zone of higher pressures before entering the die, the character of the deformation effect appears in it and deformations of elasticity, high elasticity and visco-flow appear. The entire mixture turns into a homogeneous, viscous-flowing mass, moves in the working screws at a temperature of 150-160 C and is squeezed into the holes of the die. In addition to biochemical and structural changes in the mixture, the drying process of wet protein-vitamin additives due to the heat created by the working bodies of the extruder screw and under the action of pressure is evident.

In research, this is an important indicator of a sharp decrease in energy consumption for the drying process of wet biologically active substances, which should be when they are obtained as a product in its pure form. In addition, at the exit from the extruder die, there is a sudden expansion of the dough-like extrudate, the absorption of ambient air and the creation of the product itself, which appears as an extrudate. Our consideration of the proposed physico-biochemical model in the future may allow us to choose a new and technological approach to the industrial processing of biomass selected by us for research, and be able to find technical solutions.

Which can lead to a significant increase in production efficiency and a decrease in energy consumption for drying processes of wet components of mixtures. This approach will allow taking into account the quality of products and the energy costs that ensure their production.

Yury O. Chursinov, professor, doctor of technical sciences,
Shvets S.S., graduate student, Dnipro State Agrarian and Economic University,
Dnipro, Ukraine, 25 Serhiy Efremova St.

HISTORICAL SCIENCES

УДК [94:327.5](477:437.3)"1414/1418"

Козак С.Я.

РУСЬКЕ ПОСОЛЬСТВО НА КОНСТАНЦЬКОМУ СОБОРІ (1414–1418) У КОНТЕКСТІ РУСЬКО-ЧЕСЬКИХ СТОСУНКІВ

Kozak S. Ya.

RUS' EMBASSY OF THE ECUMENICAL COUNCIL OF KONSTANZ (1414– 1418) IN THE CONTEXT OF RUS'-CZECH RELATIONS

Анотація. У роботі проаналізовано ймовірну участь князя Федора Даниловича Острозького у складі руської делегації на XVI Вселенському соборі у м. Констанц (1414–1418) та його подальший зв'язок із Чехією у вирі Гуситських війн. Звернено увагу, що активна міжнародна, а згодом і військово-політична діяльність князя опиралась саме на династичну традицію суверенної державності, носієм якої він був як нащадок Мономаховичів-Романовичів.

Ключові слова: Констанц, князь Федір Данилович Острозький, король Сигізмунд I Люксембург, Гуситські війни, русько-чеські стосунки.

Abstract. The work analyzes the probable participation of Fedir Danylovych of Ostroh as part of the Rus' delegation at the XVI Ecumenical Council of Konstanz (1414–1418) and his subsequent connection with the Bohemia in the wake of the Hussite Wars. Attention has been drawn to the fact that the prince's active international and later military-political activity was based on the dynastic tradition of sovereign

statehood, which he was the bearer of as a descendant of Monomahovychi-Romanovychi.

Keywords: Konstanz, duke Fedir Danylovych of Ostroh, king Sigismund I of Luxemburg, Hussite Wars, rus'-czech relations.

На початку XV ст. на землі *королівства Русі* продовжували претендувати династії сусідніх держав – Польщі, Литви та Угорщини. Ще після смерті князя Юрія-Болеслава Тройденовича у 1340 р. Галицька земля і Волинь стали об'єктом суперечки між сусідами, яка не вщухала і в XV ст. Ситуація ускладнювалася тим, що королі-претенденти на спадщину Романовичів – польський та угорський – вважалися сюзеренами руських земель. Угорський та німецький правитель Сигізмунд Люксембург носив титул «rex Galiciae et Lodomeriae», а польський – Владислав Ягайло – іменувався як «король полски, литовски и руски» [1, S. 22; 2, С. 142].

Водночас, склалися умови для обговорення «руського питання» на міжнародному рівні. Такими міжнародними умовами став XVI Вселенський собор католицької церкви, який відбувався у 1414–1418 рр. у баварському місті Констанц. Головним завданням собору було подолати результати великого розколу католицької церкви, пов'язаного із вченням Яна Гуса. Звісно, окрім того на Соборі вирішувалося безліч актуальних для Європи політичних питань. Нас цікавитиме, перш за все, маловивчений контекст русько-чеських стосунків, які на початку XV ст. мали черговий виток розвитку, розкривши себе за Гуситських війн.

Ініціатором скликання Констанцького собору був король Угорщини та Німеччини Сигізмунд Люксембург (1368–1437), рідний брат короля Богемії Вацлава IV Люксембурга (1361–1419). На ньому були присутні, окрім духовних осіб, герцоги Австрії, Баварії, Саксонії, Мекленбургу та Лотарингії, а також

посольства інших світських правителів: королів Франції, Англії, Шотландії, Польщі, Швеції, Данії, Норвегії, Неаполю, Сицилії, а також, про що варто говорити детальніше, «посольство королівства Червоної Русі» [3, S. 50–51; 4, С. 436].

Доводиться хіба припускати, хто саме представляв руські інтереси на Вселенському соборі в Констанці. Є вагомі підстави вбачати саме за Федором Даниловичем Острозьким участь у Констанцькому соборі у складі руської делегації на чолі із митрополитом Григорієм Цамблаком (бл. 1364–1419/20). На підставі свідчень хроніста Собору Ульріха фон Ріхенталя (бл. 1365–1437) нам відомо про «герцога Червоної Русі» («der hertzog von rotten Rüssen»), а із твору Томаса Прішуха (†1419/20) «Фундамент собору» дізнаємось, що цим володарем був «герцог Острозький» («mer ein fürst herczog von Ostrog») [5, S. 376]. Як стверджують дослідники Леонтій Войтович та Ілля Паршин, ним міг бути саме найстарший на тоді представник волинського впливового роду Острозьких – Федір Данилович [6; 4, С. 438–439].

Європейські володарі Вітовт Кейстутович (1350–1340) та Сигізмунд Люксембург, які напередодні Констанцу йшли на зближення, очевидно, вели між собою активні переговори щодо можливої підтримки претензій законного спадкоємця Романовичів – князя Федора Острозького – на галицькі терени [6, С. 9].

Відтак на соборі нащадок Романа Даниловича (1230–1261) й останній з Романовичів на той час, Федір Данилович, опираючись на свої спадкові права, міг цілком очікувано прагнути заручитися підтримкою угорського короля Сигізмунда I Люксембурга. Князь Федір, як законний спадкоємець руських земель, під час такого великого зібрання впливових володарів не міг пропустити нагоду нагадати про свої династичні права.

За інтересами руської делегації на соборі стояв великий князь литовський Вітовт Кейстутович (1350–1430), сюзерен Федора Даниловича, який, вочевидь,

мав власні інтереси у відродженні *королівства Русі* [4, С. 439]. До служби у Вітовта, Федір Данилович служив спочатку Любарту-Дмитру Гедиміновичу (бл. 1300–1383), а невдовзі (до 1386 р.) – його синові Федору Любартовичу (1351–1431), з-під влади якого руського князя звільнив польський король Владислав II Ягайло (1351–1434). Впродовж 1387–1392 рр. Федір був намісником Луцького князівства [7, С. 9–10]. Подальший зв'язок Федора Даниловича із Чехією впливатиме із того, що згодом, у 1430-х рр., він брав активну участь разом з іншим колишнім прихильником Ягайла князем Зигмунтом Корибутовичем (+1435), у війні проти імператора Сигізмунда Люксембурга на боці чеських гуситів [8; 4, С. 439].

Відтак з подальшої діяльності Федора Даниловича випливає, що заручитися підтримкою короля Сигізмунда на Констанцькому соборі йому так і не вдалося; події наступних років не свідчать про якесь тривале литовсько-угорське зближення. Князь Федір Данилович і далі пробував встановити свою опіку над землями *королівства Русі*; вектор його політики, спрямований на відродження політичного впливу Волинського князівства, був для нього визначальним [6, С. 12].

Ймовірна участь князя Федора Даниловича спершу на Вселенському соборі у Констанці, а згодом у вирі Гуситських війн у Чехії, якраз може «пролити світло» на мотиви руського князя. Варто робити акцент на тому, що князь із родини Острозьких був носієм своєї руської династичної ідентичності. Саме її він у своїй діяльності усіяко прагнув актуалізувати. Безперечно, слід погодитись із В. Вихованцем, який влучно акцентує увагу на тому, що князь Федір був людиною свого часу, мав психологію васала і був зразковим васалом, що цілком виправдано для XV ст [9, С. 30]. Водночас, служба Ягайлу не дала змоги отримати від нього хоча би Луцьке князівство на правах лену. Тож далі Федір міг шукати порозуміння із Сигізмундом Люксембургом, якщо були хоч якісь сподівання на розширення його володінь на волинських теренах. Далі він

тривалий час міг воювати у Чехії, не маючи змоги бути повноцінним володарем на спадкових землях.

Варто сказати декілька слів про інших учасників руського посольства на соборі в Констанці. Як видно з тексту хроніки Ульріха фон Ріхенталя, «князь, герцог з Острога» з'являється у вельми несподіваній компанії Свидригайла Ольгердовича (бл. 1370–1452 рр.), присутність якого не зафіксована іншими джерелами, що описують перебіг XVI Вселенського собору [6, С. 11]. Проте на той час бунтівний литовський правитель перебував в ув'язненні і дістатися Баварії у нього не було жодної змоги [10, С. 203]. Як влучно відзначив І. Паршин, хроністи неодноразово вносили суттєві правки до власних творів, аби пристосувати їх до кон'юнктурних вимог часу. Отже, вставка про Свидригайла у посольстві Вітовта Кейстутовича є штучною – в початковому складі литовської делегації Свидригайло навряд чи перебував [6, С. 11].

Також у хроніці Ріхенталя є згадка про «герцога Білої Русі», особу якого здебільшого ідентифікують як Федора Юрійовича, сина великого смоленського князя Юрія Святославовича [4, С. 238]. Тож можна стверджувати, що разом з митрополитом Григорієм Цамблаком й князем Федором Юрійовичем до Констанцу прибув володар з родини Острозьких, або «князь Червоної Русі», як його урочисто титулував Ріхенталь. Ймовірно, цим володарем був найстарший з сімейства – Федір Данилович.

Таким чином, активна міжнародна та військово-політична діяльність князя Федора Острозького опиралась на династичну традицію суверенної державності, носієм якої він був як нащадок Мономаховичів-Романовичів. Шукаючи способи відновити власні права на спадкові володіння, Федір Данилович цілком міг намагатись їх вибороти спершу на Вселенському соборі у Констанці, а невдовзі – у вузловому конфлікті тодішньої Центрально-Східної Європи – Гуситських війнах.

Список використаних джерел

1. Archivum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie wydane nakładem właściciela. Pod kierownictwem Z.L. Radziwińskiego. T. 1. – Lwów, 1886. – 231 s.
2. Грамоти XIV ст. Упоряд., вступ і комент. М.М.Пещак. – Київ, 1974. – 256 с.
3. Ulrich von Richental. Chronik des Constanzer Concils 1414. bis 1418. Hrsg. von M. R. Buck. Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. Bd. 158. Tübingen, 1882. S. 50–51.
4. Войтович Л. Галич у політичному житті Європи XI–XIV ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2015. – 478 с.
5. Thomas Prischuch von Augsburg. Das Ticht von Kostenz. Hrsg. K. Höfler. Fontes rerum Austriacarum. – Wien, 1865. – Т. 6. Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen. Teil II. – S. 376.
6. Паршин І. «Острозький епізод» Констанцького собору (1414–1418 рр.). Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Історія. Тернопіль: ТНПУ, 2016. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 9–13.
7. Gruntowska L. Dzieje rodu książąt Ostrogskich w świetle «Herbarza» Kaspra Niesieckiego. Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica. Lodz, 2003. – Vol. 77. – S. 9–10.
8. Козак С. Федір Данилович Острозький: руський князь, нащадок династії Романовичів та гуситський гетьман у Чехії. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2022. – Вип. 36. – С. 14–28.
9. Вихованець В. Скільки Федорів у традиційному образі кн. Федора Даниловича Острозького? Генеалогічні записки. – Львів, 2013. – Вип. 11. – С. 1–40.

10. Бѣлы А. Хроніка Бѣлай Русі. *Chronicon Russiae Albae*. Нарыс гісторыі адной геаграфічнай назвы. Мінск: «Энцыклапедыкс», 2000. 238 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Козак Соломія Ярославівна – магістр історыі, аспірант віддзелу історыі сярэдніх віків Інстытуту українознавства ім. І. Крип’якевіча, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0900-4852>.

Ковальчук І. В.

ДИСКУСІЯ МІЖ І. ЛИСЯКОМ-РУДНИЦЬКИМ ТА О. ПРИЦАКОМ
ЩОДО ПЕРІОДИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ:
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Kovalchuk I. V.

THE DISCUSSION BETWEEN I. LYSYAK-RUDNYTSKY AND O. PRITSAK
REGARDING PERIODIZATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL
MOVEMENT: THE HISTORIOGRAPHICAL DIMENSION

Анотація. Публікація присвячена висвітленню питання періодизації українського національного руху XIX – початку XX ст. Розглядаються запропоновані схеми періодизації вказаного періоду І. Лисяка-Рудницького та О. Прицака й предметна дискусія, яка виникла між цими дослідниками на основі різних методологічних та концептуальних підходів, закладених в основу їхніх періодизацій. Оцінюються як сильні, так і недопрацьовані сторони запропонованих авторських схем українського національного руху XIX – початку XX ст. і їхній вплив на подальший рівень вивчення вказаного питання.

Ключові слова: Лисяк-Рудницький І., періодизація, Прицак О., українська діаспора, український національний рух.

Abstract. The publication is devoted to the issue of periodization of the Ukrainian national movement of the 19th – early 20th centuries. The proposed schemes of periodization of the specified period by I. Lysiak-Rudnytskyi and O. Pritsak and the substantive discussion that arose between these researchers on the basis of various methodological and conceptual approaches laid at the basis of their periodizations are considered. The strengths and weaknesses of the proposed author's schemes of the

Ukrainian national movement of the 19th and early 20th centuries are evaluated, and their impact on the further level of study of the specified issue.

(annotation length 50-150 words).

Keywords: Lysyak-Rudnytsky I., periodization, Pritsak O., Ukrainian diaspora, Ukrainian national movement.

Упродовж ХХ ст. у середовищі західної української діаспори сформувався ряд наукових осередків, які здійснювали історичні дослідження. Українські вчені-емігранти в екзилі продовжували сповідувати та розвивати ті теоретико-методологічні підходи та наукові принципи, що були чинними в українській дореволюційній та міжвоєнній нерадянській історіографії. Між Першою і Другою світовими війнами провідні установи історичних студій української діаспори зосереджувалися у Західній Європі.

По завершенню Другої світової війни українська екзильна історична наука поповнилася як «вигнанцями» з Радянської України, так і молодим поколінням вчених, які сформувалися у її середовищі. З цього часу основні наукові центри та провідні постаті історичних студій української діаспори концентрувалися на Північноамериканському континенті.

Післявоєнний період історичних досліджень в західній українській діаспорі, окрім іншого, був позначений продовженням попередніх наукових традицій та зародженням нових підходів і дискусій. У середовищі українських істориків США та Канади виокремилися деякі розходження щодо теоретико-методологічного осягнення історичного минулого. Одна із таких дискусій виникла в 1963 р. між Омеляном Пріцаком (1919–2006) та Іваном Лисяком-Рудницьким (1919–1984) навколо періодизації українського національного руху і його дослідженням в українській історіографії.

Перед початком розгляду зазначеної вище полеміки, варто навести декілька фактів стосовно персоналій самих вчених. Обидва дослідники походили з Галичини, де у 1920–1930-х рр. формувався їхній життєвий та науковий

світогляд. В еміграції вони також опинилися в один і той самий час – у період Другої світової війни. Діставшись «транзитом» через Західну Європу до Північної Америки, присвятили себе науковій праці в галузі історичної науки, зокрема й українознавчим студіям. Тривалий період часу між О. Прицаком та І. Лисяком-Рудницьким були приятелі та дружні відносини, які підкріплювалися певною спільністю наукових поглядів.

І. Лисяк-Рудницький як дослідник української історії не прагнув здійснити масштабне дослідження, яке б охоплювало всі ключові її періоди та базувалося на загальній теоретичній схемі. Зручною для себе формою вираження інтелектуальної праці вчений обрав науково-публіцистичні есе (близько 50 за все життя), де проблеми історії українського народу висвітлювалися на тлі всесвітньої історії, спираючись на теоретико-методологічний інструментарій західної історіографії, який він досконало освоїв [2, с. 165].

У науковому доробку І. Лисяка-Рудницького провідною тематикою виступає українська суспільно-політична думка XIX–XX ст., а «політична історія була йому потрібна, але тільки як хронологічні рамки» [5, с. XV]. Ряд дослідників наукової спадщини вченого визначають його як прихильника концепції «історичних» та «неісторичних» націй та народів [1, с. 377]. Власне прихильність вказаній концепції та почасти розгляд і оцінка українського національного руху XIX ст. в її «методологічному фарватері» й стали предметом означеної нами у назві публікації дискусії.

У другому числі за 1963 р. часопису «Slavic Review»¹ І. Лисяк-Рудницький опублікував статтю «The Role of the Ukraine in Modern History», де у межах «довгого XIX століття» виокремив три періоди в українському національному русі Наддніпрянщини та Галичини: 1) «шляхетський» (до 1840-х рр., тобто до появи Кирило-Мефодіївського товариства та «весни народів» в Австрійській імперії); 2) «народницький» (1840–1880-і рр. XIX ст., у рамках

---

¹ Щоквартальний міжнародний міждисциплінарний науковий журнал, присвячений проблемам російських, східноєвропейських і євразійських досліджень. Видається Асоціацією слов'янських, східноєвропейських та євразійських досліджень США в партнерстві з видавництвом Кембриджського ун-ту.

якого виділяється два етапи: романтичний і позитивістський, представлені відповідно кирило-мефодіївцями та народниками Лівобережжя, хлопоманами Правобережжя і народовцями Галичини); 3) «модерну добу» (1890-ті рр. – початок Першої світової війни, пов’язану з появою політичних партій, поширенням соціалістичних ідей; в історіографії – це спроби наукового синтезу української історії, зокрема «Історія України-Руси» М. Грушевського) [1, с. 377]. Ця періодизація була розроблена, зокрема і на основі «концепції еліт», коли головна увага приділялася носіям національної ідеї, в різні історичні періоди ними виступали провідні верстви суспільства – шляхта, різночинна інтелігенція та народні маси [2, с. 166].

Доповнюючи окреслені вище концепцію та схему І. Лисяка-Рудницького важливо зазначити, що стосовно української нації, то його оцінка її «неісторичності» не була однозначною. Вчений рефлексував наступним чином: «Щодо України, то в основному вона підходить під категорію “неісторичних націй” (у тому умовному розумінні, що в ньому тут ужито це поняття); проте в її становленні були також елементи тяглості, які подекуди наближають її до категорії “історичних” націй» [3, с. 146].

О. Пріцак у своєму науковому підході сповідував відмінні від І. Лисяка-Рудницького принципи. Його зацікавлення стосувалися насамперед концептуалізації історії України як науки [4], її узагальненої періодизації, а науковий доробок вченого нараховує близько 1 тисячі праць, зокрема й з славістики, історії Русі, української історіографії та історіософії XIX–XX ст., історії Гетьманщини початку XVIII ст. та ін. [7, с. 15]. У певні періоди життя і наукової творчості О. Пріцак, студіюючи ті чи інші наукові проблеми, використовував різні методологічні основи. У час, коли розвинулася вказана нами дискусія, його визначальною методологічною позицією була концепція менталітету, яку сповідувала французька школа Анналів (М. Блок, Л. Февр, Ж. Ле Гофф) та територіальний принцип періодизації («єдності місцевих історій») [4; 1, с. 377]. Саме намагаючись «провести географічне місце розташування центру національного руху» як провідний принцип періодизації,

О. Пріцак разом із Іваном Решетаром запропонували свою схему українського національного руху ХІХ ст., виділивши п'ять періодів: а) Новгород-Сіверський (кінець ХVІІІ – початок ХІХ ст., позначений діяльністю лівобережного шляхетства, у середовищі якого була створена «Історія Русів»); б) Харківський (початок ХІХ – перша третина ХІХ ст., пов'язаний з створенням Харківського університету, розвитком нової української літератури (творчість І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, вихід у світ першої української граматики в 1819 р.); в) Київський (1840–1870 рр., український національний рух поступово набуває політичних форм, представлений кирило-мефодіївцями, творчістю Т. Шевченка, журналом «Основа», діячами «Громади»); г) Женевський (1870–1890-ті рр., пов'язаний з діяльністю М. Драгоманова в еміграції, часописом «Громада»); д) Галицький період (1890–1914 рр., коли була створена перша українська політична партія – Русько-українська радикальна партія (1890), почалася наукова і громадська діяльність М. Грушевського у Львові, засновані «Записки НТШ», створюються політичні партії в Наддніпрянській Україні) [6, с. 223–224].

Означена методологічна основа та базовий принцип періодизації дали підстави О. Пріцаку дійти висновку про «нормальність» української нації, формування якої цілком вписується в схему європейського націотворчого процесу [1, с. 378].

Таким чином, проблема періодизації українського національного руху ХІХ – початку ХХ ст. упродовж ХХ ст. була опрацьована цілим рядом дослідників вітчизняної історії, зокрема й представниками української діаспорної історичної науки. В основу цієї періодизації різні дослідники закладали провідні методологічні підходи та наукові принципи західної наукової традиції історіософії та історіографії. На ґрунті відмінного методологічного та концептуального розуміння «довгого ХІХ століття», його специфіки та місця в східноєвропейській історії, у середині 1960-х рр. відбувалася дискусія між І. Лисяком-Рудницьким та О. Пріцаком. Кожен із дослідників у власній періодизації українського національного руху визначив пріоритетність наукових

позицій, що мали як сильні, так і слабкі сторони. Ця дискусія певним чином сприяла «виходу» української історіографії на новий, якісніший рівень узагальнення та осмислення українського національного руху, дозволила вітчизняним історикам здійснювати подальше студіювання означеної наукової проблематики.

Список використаних джерел

1. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2012. 512 с.
2. Кульчицький С. В. Лисяк-Рудницький Іван Павлович. *Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 6 : Ла–Мі* / гол. редкол. В. А. Смолій. Київ: Наук. думка, 2009. С. 164–167.
3. Лисяк-Рудницький І. Роля України в новітній історії. *Історичні есе*. В 2 т. Т. I. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкєєвої. Київ: Основи, 1994. С. 145–171.
4. Потульницький В. Внесок Омеляна Прицака у розвиток досліджень з історії України: тематичний, методологічний та концептуальний аспекти. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20673/Potulnytskyi_Vnesok_Omeliana_Pritsaka_u_rozvytok_doslidzhen_z_istorii_Ukrainy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 09.12.2022)
5. Прицак О. Іван Лисяк-Рудницький як учений і «Комунікатор». Лисяк-Рудницький І. *Історичні есе*. В 2 т. Т. I. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкєєвої. Київ: Основи, 1994. С. XIII–XX.
6. Райківський І. Періодизація «національного відродження» кінця XVIII – початку XX ст. у працях українських істориків: концептуальний аналіз. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. Вип. 3. С. 217–226.
7. Ясь О. В. Прицак Омелян Йосипович. *Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 9 : Прил–С* / гол. редкол. В. А. Смолій. Київ: Наук. думка, 2012. С. 15–16.

Ковальчук Іван Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка, <https://orcid.org/0000-0002-2726-2866>.

Куценко Н.П., Агаєва Х.Е.

ЕХІНАЦЕЯ ПУРПУРОВА ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ГРВІ. ЛІКАРСЬКИЙ ЗАСІБ «ІМУНОПЛЮС»

Анотація. У кінці 2019 року в наше життя увійшло нове захворювання – Covid-19, і вся увага громадськості зосередилася на його симптомах, методах лікування та розробці вакцин. Проте осінньо-зимовий період традиційно залишається часом підвищеного зростання захворюваності на грип та інші респіраторно-вірусні інфекції. ГРВІ — велика група захворювань, що мають схожі симптоми, але викликані різними видами вірусів, які передаються переважно повітряно-краплинним шляхом, вражаючи слизові оболонки органів дихання. На сьогодні вони є найпоширенішими збудниками захворювань у всіх вікових групах. Все частіше у медичній і фармацевтичній практиці використовуються лікарські рослини і фітопрепарати для лікування захворювань різних систем і органів, вони є ефективними і мають ряд переваг у використанні. У нашій статті хочемо зупинитися на використанні Ехінацеї пурпурової і препаратів з неї для лікування і профілактики ГРВІ. Зупинимо увагу на лікарському засобі «Імуноплюс».

Ключові слова: ехінацея пурпурова, лікарська рослина, ГРВІ, імунітет.

До складу препарату Імуноплюс входить віджатиий сухий сік Ехінацеї пурпурової 100 мг. Рослинний біогенний стимулятор, який має імуномодулюючу і протизапальну дію, стимулює кістково-мозкове кровотворення, внаслідок чого збільшується кількість лейкоцитів і клітин ретикуло-ендотеліальної системи селезінки. Активує переважно клітинний імунітет, стимулює фагоцитарну активність макрофагів і хемотаксис

гранулоцитів, сприяє вивільненню цитокінів, збільшує продукування інтерлейкіну-1 макрофагами, прискорює трансформацію В-лімфоцитів у плазматичні клітини, підсилює антитілоутворення і Т-хелперну активність. Підвищує неспецифічну резистентність організму. Показанням до застосування: приймають у складі комбінованої терапії при частих рецидивах інфекційних захворювань дихальних і сечовивідних шляхів, при перших ознаках ГРВІ, тривалому застосуванні антибіотиків.

Echinacea purpurea — добре відома рослина. Свою назву *Echinacea* отримала від грецької «echinos» - «їжак» через колючі листки схожі на голки. Це багаторічна трав'яниста рослина сімейства айстрові, або складноцвіті *Asteraceae*. Батьківщина рослини — Північна Америка, де вона виростає в дикому вигляді на відкритих степових просторах. Для медичного призначення використовують коріння і надземну частину, частіше суцвіття (збирають під час цвітіння).

Коріння, листя та суцвіття рослини містять фізіологічно активні речовини різних хімічних класів. Лікарська рослина містить гідрофільні сполуки: полісахариди, прості цукри, фенольні сполуки, похідні кофейної кислоти, алкалоїди, аскарбінова кислота — найбільш вивчені в експериментальних та клінічних дослідженнях. З ехінацеї виділені полісахариди (геміцелюлоза, целюлоза, інουλін, пектин, крохмаль), олігосахариди (сахароза) і прості цукри (арабіноза, галактоза, глюкоза, ксилоза, маноза, рамноза, фруктоза). Водорозчинний полісахаридний комплекс ехінацеї виявляє вибірковий регулюючий вплив на імунну систему: активізую гістогенні та гематогенні фагоцити, в тому числі макрофаги, стимулює синтез інтерферону, збільшує кількість та функціональну активність Т-супресорів лімфоцитів з одночасним пригніченням алергічної реакції організму на зовнішні подразники. Тому дана рослина застосовується для підвищення захисних сил організму, профілактики і лікування ГРВІ.

Фенольні сполуки (флавоноїди) представлені апігеніном, ізорамнетином,

кварцетином, кемпферол-3-рутозидом, лютеоліном, рутином та іншими, вміст яких у перерахунку на кверцетин становить 0,48%. Вони виявляють антиоксидантну, жовчогінну, гіпохостеринемічну, мембраностабілізуючу, протиалергійну, протидіабетичну, протизапальну, протипухлинну, радіозахисну і спазмолітичну дію, а також підвищують резистентність організму до зовнішніх негативних факторів. Флавоноїди також можуть посилювати імуномодулюючу дію полісахаридів. Містить також дубільні речовини пірокатехінової групи (5-11%) з протимікробним та протизапальним ефектом. Похідні кофейної і цикорієвої кислот, виділені надземної частини, виявляють антиоксидантну, імуностимулюючу, мембраностабілізуючу, антибактеріальну та противірусну дію. Серед гідрофільних сполук — бетаїн-гліцин, який нормалізує функцію печінки, регулює обмін ліпідів і білків. Корінь та надземна частина багаті на вітаміни (аскарбінова кислота, каротин), глікопротеїни та сапоніни, що виявляють противірусну та імуностимулюючу активність. Біометали: макроелементи (алюміній, залізо, калій, кальцій, магній) і мікроелементи (барій, берилій, ванадій, кобальт, марганець, молібден, нікель, селен, срібло, цинк) ідентифіковані в ехінацеї пурпурній. Відомо, що деякі біометали виявляють імуномодулюючий вплив на організм. Особливо виражена ця властивість у селену, цинку, міді, марганцю, заліза, кобальту.

Такий склад фізіологічно активних речовин ехінацеї зумовлює різноманітні властивості препаратів, виготовлених на її основі: стимулює клітинний імунітет, збільшує кількість Т-лімфоцитів, підвищує фагоцитарну активність лейкоцитів і хемотаксис гранулоцитів, сприяє вивільненню цитокінінів, тим самим активізуючи неспецифічну резистентність організму, покращує обмінні процеси, стимулює кістковомозкове кровотворення, збільшує кількість клітин ретикулоендотеліальної системи селезінки, збільшує продукцію інтерлейкіну-1 макрофагами, прискорює трансформацію В-лімфоцитів у плазматичні клітини, посилює антитілоутворення та Т-хелперну активність. Крім регулюючого впливу на імунну систему, справляє

протимікробну, протівірусну, фунгіцидну, протизапальну, антиоксидантну, протиалергійну, радіопротекторну дію, стимулює функцію ЦНС, сприяє загоюванню ран.

Згідно з дослідженнями, включення до терапії простудних захворювань препаратів на основі ехінацеї, у нашому випадку розглядаємо «Імуноплюс», дозволяє скоротити тривалість захворювання та полегшити його перебіг. Також прийом даного лікарського засобу знижує ризик розвитку рецидивуючих респіраторних інфекцій та частоту розвитку ускладнень.

У рандомізованому подвійному сліпому плацебо-контрольованому дослідженні за участю 80 пацієнтів з симптомами застуди включення ехінацеї пурпурової до схеми терапії гострих простудних захворювань дозволяло скоротити тривалість захворювання в середньому на 3 дні. У плацебо-контрольованому дослідженні за участю 111 пацієнтів від 18 до 65 років було показано, що при включенні препаратів ехінацеї в терапію за перших ознак респіраторної інфекції, захворювання протікає в легшій формі - були достовірно менш виражені симптоми ГРВІ (такі як головний біль, нежить, біль у горлі та ін.).

У метааналіз було включено 6 клінічних досліджень із загальною кількістю учасників 2458. Застосування екстрактів ехінацеї було асоційовано зі статистично значущим зниженням ризику рецидивів респіраторних інфекцій (ОР 0,649, 95% ДІ 0,545-0,774; $p < 0,0001$). Ускладнення, включаючи пневмонію, середній отит/зовнішній отит і тонзиліт/фарингіт, були менш частими при лікуванні ехінацеєю (ОР 0,503, 95 % ДІ 0,384-0,658; $P < 0,0001$).

Можемо зробити висновок, що застосування Імуноплюсу, як стимулятора імунітету при бактеріальних та вірусних захворюваннях органів дихання у зв'язку з його ефективністю та безпекою перспективно та виправдано. Препарат може застосовуватися як з профілактичною, так і з лікувальною метою. Імуноплюс зручний у застосуванні для дітей та дорослих, випускається у формі таблеток, добре поєднується з іншими лікарськими засобами. Перевагами

Імуноплюсу є його рослинне походження, наявність не тільки імуностимулюючого, а й адаптогенного ефекту, мінімальна кількість побічних ефектів (алергічні реакції, гіпотензія, нудота, диспесичні прояви, підвищення збудження, порушення сну можуть виникати в окремих випадках) та протипоказань (гіперчутливість, алергія, прогресуючі системні та аутоімунні захворювання, хвороби системи крові), можливість його застосування в педіатрії, а також призначення похилого віку зі зниженою функцією імунної системи. Все це може бути підставою для включення Імунала до схем комплексного лікування захворювань органів дихання для сумації або потенціювання ефектів їх базисної терапії. Препарат може також успішно застосовуватися з метою імунореабілітації осіб, які перенесли вплив радіації або проживають у зонах суворого радіоекологічного контролю, що особливо актуально для населення України.

Список використаних джерел

1. Фармакогнозія: підручник (I—III р. а.) / І.А. Бобкова, Л.В. Варлахова. — 3-є видання, «Медицина», 2018 [с.352]
2. Фарнієва К.Х.: Ефективність інтродукції та перспективи використання ехінацеї пурпурової», Дисертація 2015
3. B. Schulten, M. Bulitta, B. Brigitta, U. Koster and M. Schafer Efficacy of *Echinacea purpurea* in patients with a common cold: a placebo-controlled, randomised, double-blind clinical trial — *Arzneimittelforschung* (2001) 51,[pp. 563–568].
4. V. Goel Efficacy of a standardized echinacea preparation (Echinilin™) for the treatment of the common cold: a randomized, double-blind, placebo-controlled trial — *Journal of Clinical Pharmacy and Therapeutics* (2004) 29,[pp. 75–83].
5. Echinacea reduces the risk of recurrent respiratory tract infections and complications: a meta-analysis of randomized controlled trials A. Schapowal, P.

Klein, S. Johnston — 2015 Mar, 32(3), [pp. 187-200].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Куценко Наталія Петрівна – викладач вищої кваліфікаційної категорії, директор закладу передвищої освіти фахового мелико-фармацевтичного коледжу, Полтавський державний медичний університет фаховий медико-фармацевтичний коледж.

Агаєва Христина Едуардівна – викладач першої кваліфікаційної категорії, викладач профільних фармацевтичних дисциплін, Полтавський державний медичний університет фаховий медико-фармацевтичний коледж.

LEADERSHIP AND INNOVATION UNIVERSITY

**MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND
TECHNOLOGY**

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PRACTICAL CONFERENCE**

DECEMBER 12-13, 2022, INNSBRUCK, AUSTRIA

e-mail: insciencon@gmail.com

New conferences on the website: <https://sciencon.mozello.site/>